

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ,

ΑΓΓΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΩΝ «ΤΡΙΩΝ ΦΛΩΡΙΩΝ», ΤΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΠΟΛΥΛΑ. ΚΡΙΤΙΚΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

ΣΥΓΓΡΑΦΗ, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΑΒΡΑΜΙΩΤΗΣ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΛΗΤΩ ΑΛΕΞΑΚΗ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΕΤΣΙΟΣ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΚΕΡΚΥΡΑ 2024

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μετάφραση του διηγήματος "Τα Τρία Φλωριά" του Ιάκωβου Πολυλά, ενός σημαντικού κριτικού, πολιτικού, δημοσιογράφου και λογοτέχνη. Το διήγημα διαδραματίζεται σε δύο παλιά χωριά της Μέσης Κέρκυρας και εστιάζει σε τρεις γενιές μιας οικογένειας που προσπαθεί να ανακτήσει έναν θησαυρό, προστατευμένο από ένα πνεύμα. Η αφήγηση ξεδιπλώνεται μέσα από την ιστορία του Αντώνιου και του Μιχαήλ, οι οποίοι αναζητούν τον θησαυρό για να λύσουν τα διάφορα προβλήματα τους.

Ο Πολυλάς αναδεικνύει την έντονη σχέση μεταξύ του φυσικού και του πνευματικού κόσμου, καθώς και τις κοινωνικές και ηθικές αξίες της εποχής, όπως η εργασία, η ιδιοκτησία και η πίστη. Η ιστορία συνδυάζει στοιχεία φαντασίας και πραγματικότητας, δίνοντας έμφαση στην ανθρώπινη ψυχή και τη μοίρα των χαρακτήρων της.

Ο Αντώνιος, ένας από τους κεντρικούς χαρακτήρες, στην προσπάθειά του να βρει γαμπρό για την κόρη του, τη Φροσύνη, συναντά τον Μόρο, ένα πνεύμα που φυλάει τον θησαυρό. Μέσα από τις περιπέτειές του, αναδεικνύονται θέματα όπως η τιμή, η οικογένεια και η προσωπική λύτρωση. Ο Μιχαήλ, ο άλλος κεντρικός χαρακτήρας, είναι σεμνός και εργατικός, πάντα με ένα μεγάλο μαχαίρι, ένα μεταξωτό μαντήλι και ένα φυλαχτό με ακατανόητη γραφή, σύμβολα της ευγενικής του καταγωγής και της μοίρας του, την οποία ανακαλύπτει μέσα από την αναζήτηση της αλήθειας του.

Το έργο περιλαμβάνει επίσης σχόλια για τις κοινωνικές συνθήκες και τις πολιτισμικές αντιθέσεις της εποχής, προσφέροντας μια κριτική ματιά στην κοινωνία και τις παραδόσεις της. Ο Πολυλάς χρησιμοποιεί το διήγημα για να εξετάσει βαθύτερα θέματα, όπως η ταυτότητα, η κληρονομιά και η επίδραση του παρελθόντος στο παρόν και το μέλλον των ανθρώπων.

ABSTRACT

The subject of this thesis is the translation of the short story "The Three Florins" by Iakovos Polyas, a significant critic, politician, journalist, and author. The story is set in two old villages of Middle Corfu and focuses on three generations of a family attempting to recover a treasure protected by a spirit. The narrative unfolds through the story of Antonios and Michael, who seek the treasure to solve their various problems.

Polyas highlights the intense relationship between the natural and spiritual worlds, as well as the social and moral values of the time, such as work, property, and faith. The story combines elements of fantasy and reality, taking a closer look at the workings of the human soul and the fate of its characters.

Antonios, one of the central characters, in his effort to find a suitor for his daughter Frosyni, encounters Moro, a spirit guarding the treasure. Through his adventures, themes such as honor, family, and personal redemption are explored. Michael, the other central character, is modest and hardworking, always carrying a large knife, a silk handkerchief, and an amulet with an incomprehensible inscription—symbols of his noble origin and fate, which he discovers through his quest for truth.

The work also includes commentary on the social conditions and cultural contrasts of the time, offering a critical view of society and its traditions. Polyas uses the short story to delve into deeper themes such as identity, heritage, and the influence of the past on the present and future of individuals.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΓΓΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΩΝ «ΤΡΙΩΝ ΦΛΩΡΙΩΝ», ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΠΟΛΥΛΑ. ΚΡΙΤΙΚΗ, ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.	1
	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
Η ζωή και το έργο του Πολυλά	5
Η αποδοχή του έργου του Πολυλά	8
Η πολιτική διάσταση του έργου του Πολυλά, και ο «αγωνιστικός χαρακτήρας» του	11
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΥΛΑ. ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ. ΟΙ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΩΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ	12
Η αντιπαράθεση με τον Βαλαωρίτη ως συγκρότηση ενός πολιτικού πεδίου: «αριστοκρατικοί» και «δημοκρατικοί» Σολωμιστές.	20
Το ζήτημα της δράσης και της βίας στον Πολυλά.	23
Σημειολογία, ιδεολογία, και μορφολογία στα Τρία Φλωριά	26
Η ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΛΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ	26
Σημειολογική και ιδεολογική ανάλυση	29
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	40

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«*Εσείς οι Ζυγονιάτες εκάψατε τον παππά!*» Αυτό μας έλεγε ο γέρος κάθε φορά που περνούσε από εδώ», μου είπε ο πατέρας μου καθώς συζητούσαμε για τα εορταστικά δρώμενα, τα σχετικά με την τοπική θρησκευτική εορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.¹ Ήταν 6η Αυγούστου, λίγο πριν ξεκινήσουν τα διάσημα αυγουσιτιάτικα μελέτσια της Κέρκυρας και η ζέστη ήταν ανυπόφορη από νωρίς το πρωί. Κάθε χρονιά, ακόμα και σήμερα, η έκτη Αυγούστου σηματοδοτεί την λήξη των θρησκευτικών εορτασμών που έχουν ήδη αρχίσει τις δύο προηγούμενες ημέρες και έχουν κορυφωθεί το προηγούμενο βράδυ—οι κάτοικοι αφού κατέβουν από το βουνό, κατευθύνονται μέσα από τον σκιερο δασωμένο ελαιώνα προς την παλιά εκκλησία, την «εκκλησιούλα που ακόμα αγιάζει τους κατηραμένους παλιόπυργους του Ζυγονού». Οι εορτασμοί, τους οποίους, περίπου 130 χρόνια πριν γραφτούν αυτές οι γραμμές, περιγράφει αριστοτεχνικά ο Πολυλάς στο διήγημα «Τα Τρία Φλωριά»,² συνδέουν την μακρόχρονη ιστορία της κοινότητας με μια πνευματικότητα που συνδέεται με το τοπίο και την φύση της Κέρκυρας. Αυτή την τοπική πνευματικότητα θα δούμε μέσα στα διηγήματα του Πολυλά να ποικίλει στις εκφράσεις της από το υψηλό έως το φρικιώδες, καθώς και τα ζωντανά καταγεγραμμένα ήθη³, προσωπικές εμπειρίες του Πολυλά και υψηλή θεωρία, όλα κομμάτια σε μια ανώτερη σύνθεση που είχε ως ευγενή σκοπό την διαμόρφωση του χαρακτήρα των Ελλήνων σύμφωνα με τον αρχέτυπο χαρακτήρα τους, ο οποίος δεν είχε εμφανιστεί, όμως, ιστορικά ποτέ... Το πνευματικό στοιχείο εκδηλώνεται στην πολιτικά φορτισμένη μυθοπλασία του (μια μυθοπλασία που δείχνει προς μια εμμενή υπερβατικότητα, μια πνευματικότητα στην καρδιά της ύλης), πιστεύω ότι δεν έχει διερευνηθεί αρκετά.

Η προσωπική μου γνωριμία με το έργο του Πολυλά, από την άλλη, ακολούθησε μια μάλλον ανορθόδοξη πορεία, εάν την συγκρίνω με μια συνηθισμένη γνωριμία με έναν συγγραφέα· λίγο καιρό μετά από την πρώτη επαφή με αυτή την παράξενη ιστορία, που, σε πρώτη ματιά, φαίνεται να απηχεί τον θρύλο κάποιας παλιάς τοπικής αγροτικής εξέγερσης, διάβασα το διήγημα του Πολυλά, μέσα στο οποίο αυτή η προφορική παράδοση λειτουργεί —ανεστραμμένη—ως ένα από τα κεντρικά θέματα της δαιδαλώδους πλοκής του. Παρόλο που γνωρίζω καλά τον Ζυγονό,⁴ αυτή ήταν η πρώτη φορά που άκουγα, από τον πατέρα μου, αυτή την παλιά ιστορία για το πως οι κάτοικοι

¹ Ο Λουκάτος αναφέρει για την γιορτή: «Η γιορτή του Σωτήρος (η Μεταμόρφωση, 6) είναι καθαγιαστική των πρώτων σταφυλιών (απαρχές), που τα φέρνουν στην εκκλησία για να ευλογηθούν.» Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, σσ 268

² Πολυλάς, Ι., «*Εις εκείνες τες ημέρες, έγινε το πανηγύρι του Παντοκράτορος, [περίφημο προσκύνημα όπου εσυνάζονταν πλήθος κόσμου απ' όλα τα χωριά τριγύρω...*».. Τα τρία φλωριά. Παρατηρητής. σσ 32

³ «Τα πρώτα δημοτικά ηθογραφήματα», τα χαρακτηρίζει ο Βαλέτας. Στο Βαλέτας-ζ'

⁴ καθώς εκεί βρίσκεται ο οικογενειακός μας ελαιώνας, και ενώ είχα ήδη ακούσει ιστορίες από τον παππού μου για το πως ο Ζυγονός υπήρξε κρησφύγετο κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής και κατά τον εμφύλιο, πρώτα για Εβραίους και λίγα χρόνια μετά, για κομμουνιστές. Ενώ όμως οι ιστορίες αυτές είχαν παραμείνει στην μνήμη του παππού μου, δεν είχε διηγηθεί ποτέ την ιστορία για τον παππά. Ίσως όμως γιατί, αυτή η ιστορία δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να φανεί ως μη-προβληματική για έναν άνθρωπο που ήταν κοντά στην εκκλησία, όπως ο παππούς μου, ώστε να την εξιστορήσει στον εγγονό του

του Ζυγονού έκαψαν τον παπά τους. Όταν λίγο αργότερα διάβασα στα Τρία Φλωριά για το πως ερήμωσε ο «τόπος αυτός που ούτε πέτρα δεν μπορεί να σταθεί», ο οποίος, όμως, είναι ταυτόχρονα ο τόπος του θαύματος και του θησαυρού, δοκίμασα μια αίσθηση απόκοσμης οικειότητας, αντίστοιχη με αυτή που συχνά περιγράφει ο Πολυλάς στα διηγήματα του.⁵ Η ιστορία σχετικά με τον παπά, όπως θα δείξω παρακάτω, έχει τουλάχιστον τρεις εκδοχές, όμως, στόχος μου, δεν είναι να βρω τα ιστορικά γεγονότα πίσω από την αφήγηση του Πολυλά, αν και το ιστορικό συγκείμενο θα με απασχολήσει ιδιαίτερα, επίσης γιατί ο Πολυλάς, ακολουθώντας πιστά το παράδειγμα τον Σαίξπηρ, το οποίο και αναφέρει στην «Μελέτη για τον Αμλέτο»⁶, χρησιμοποιούσε ρητά τα γεγονότα ως πηγή έμπνευσης, αυτό που θα με απασχολήσει κυρίως είναι το *π* κάνει η αφήγηση του αυτή, ώστε να συλληφθεί συνολικά. Το *π* αυτής της αφήγησης, έχει νομίζω να κάνει κυρίως με την πολιτική δράση του Πολυλά, αλλά και με την εντοπιότητα του, η οποία είναι η άλλη όψη του—ας μου επιτραπεί η έκφραση— «εκπολιτιστικού προγράμματος» του, την ανάδειξη της δημόδους γλώσσας αλλά και τον εμπλουτισμό της σε σχέση με το νόημα και το περιεχόμενο, αλλά και της ιδιαίτερης πνευματικότητας του. Η γραφή του εστιάζει στο οικείο για να αναδείξει ένα πνεύμα που αν και είναι συνυφασμένο με το τοπίο, είναι όμως ταυτόχρονα και οικουμενικό. Την μυητική αυτή γνωριμία με το, θα μπορούσαμε να πούμε ακόμα και ως *genius loci*, το ιερό πνεύμα του τόπου, είτε ως φαντάσματα των λαγκαδιών του Ζυγονού και της Σκοτεινής, είτε ως το ανοιχτό αγριοπέλαγος, οδηγεί η περιγραφή της κερκυραϊκής φύσης η οποία παίρνει τον χαρακτήρα της περιγραφής του πνευματικού υψηλού, το οποίο είναι επίσης μια έκφραση του «πνεύματος του κόσμου». Σαν άλλος φύλακας του θησαυρού, λοιπόν, ο Πολυλάς, διαφυλλάσει ακόμα ως ανταμοιβή για εκείνους τους αναγνώστες του που είναι διατεθειμένοι να ακολουθήσουν τα λαβυρινθώδη μυστήρια του, αυτό το πνεύμα. Ελπίζω με αυτή την μετάφραση να οδηγήσω περισσότερους αναγνώστες στην ανακάλυψη του θησαυρού του.

Η ζωή και το έργο του Πολυλά

⁵ Αν και το κοινό για το οποίο γράφει είναι πανελλαδικό, απευθύνεται κυρίως στους αναγνώστες της Πρωτεύουσας, και ειδικά στους αναγνώστες της Εστίας, και ακόμα πιο ειδικά προς του νεώτερους λογοτέχνες. Δες και: Αγγελάτος, Δ., Η διηγηματογραφία στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα: τα διηγήματα του Πολυλά και το αθηναϊκό κέντρο. Ο στόχος του είναι διδακτικός, καθώς έχει προσαρμοστεί ακόμα σχεδόν και στην εξαλειψη των ιδιωτισμών, εντούτοις αναφέρεται η γραφή του στο οικείο περιβάλλον του, το οποίο όμως συχνότατα καθιστά με διάφορες τεχνικές ανοίκειο, για παράδειγμα μέσα από το όνειρο, ή την μαντεία. Θα είχε νομίζω ενδιαφέρον εάν θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε τον ιδιότυπο πνευματικό ρεαλισμό του Πολυλά, με τον (πολύ μεταγενέστερο, βέβαια) «παράξενο ρεαλισμό» του Mark Fisher, *the Weird and the Eerie*.

⁶ Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΑΜΛΕΤΟΥ. *Φαίνεται ότι την υπόθεση του Δράματος έλαβεν ο Shakespeare από τας Histories Tragiques του Belleforest, ή πιθανώς από την αγγλικήν μετάφρασιν,...* Ι. Πολυλάς. Αμλέτος. Τραγωδία Σαικσπείρου. Ιδιογράμμα, σσ. 283

Ο Ιάκωβος Πολυλάς υπήρξε ένας πολυτάλαντος άνθρωπος του πνεύματος και της πολιτικής, μια πολυσχιδής και «αναγεννησιακή» προσωπικότητα του 19ου αιω., ο οποίος παρόλα αυτά υπήρξε επίσης συχνά τόσο αντιφατικός όσο και αμφιλεγόμενος. Συνέδεσε το όνομα του με την ανάδειξη του έργου του Σολωμού,⁷ το οποίο με την σειρά συνδέονταν άρρηκτα με το γλωσσολογικό-φιλολογικό-πολιτικό πρόταγμα του, την επικράτηση της δημοτικής. Ενώ είναι περισσότερο γνωστός ως κριτικός [λέτσιος], ασχολήθηκε επίσης με διάφορες δραστηριότητες, όπως η πολιτική και η δημοσιογραφία, χωρίς κάποια από αυτές τις δραστηριότητες να μπορεί να χαρακτηριστεί πιο κεντρική από τις άλλες. Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1825 σε οικογένεια ευγενών,⁸ με ρίζες βυζαντινές, οι οποίοι είχαν καταφύγει στην Κέρκυρα μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Παρόλα αυτά, από τις τοπικές μαρτυρίες θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι η οικογένεια δεν ήταν πολύ αγαπητή στους χωρικούς όπου είχε τα κτήματα της, τουλάχιστον ο κλάδος της οικογένειας στην Βόρεια Κέρκυρα.⁹ Ο πατέρας του, Γεώργιος Πολυλάς, πέθανε όταν ο Ιάκωβος ήταν μόλις έξι ετών, επισκιάζοντας την ζωή του μικρού Ιάκωβου με την απώλεια, η οποία έμελλε να σημαδέψει την ζωή του σχεδόν καθόλη την διάρκεια της. Την ανατροφή του Ιάκωβου και του αδελφού του, ο οποίος ήταν τρία χρόνια μεγαλύτερος, ανέλαβε η μητέρα τους, Ελένη-Βούλγαρη, Πολυλά. Η μητέρα του είχε πολύ ευρεία καλλιέργεια και μόρφωση, και πολύ σύντομα ο νεαρός Ιάκωβος βρέθηκε να παρακολουθεί ιδιωτικά μαθήματα λατινικών, αρχαίων ελληνικών, ιταλικών, γαλλικών και αγγλικών, ενώ από το 1847 παρακολουθούσε και μαθήματα γερμανικών, μια γλώσσα που έμελλε να παίξει ρυθμιστικό ρόλο στην ιδεολογική του συγκρότηση.¹⁰ Η μητέρα του ήταν επίσης αυτή η οποία μετάδοσε στον Ιάκωβο Πολυλά την ευαισθησία προς τα κάλλη της τέχνης,¹¹ όπως και πιθανόν επέδρασε στην ιδεατή και εξιδανικευμένη μορφή που προσλαμβάνει η γυναίκα στο έργο του. Είναι αξιοσημείωτο πόσο οι εικόνες των εργατικών, αυτόνομων γυναικών θα μπορούσαν να περιγράψουν την ίδια εμπειρία του Πολυλά. Η μόρφωση του υπήρξε αποκλειστικά ιδιωτική, και δεν φοίτησε ποτέ ούτε σε σχολείο, ούτε στην Ακαδημία.¹² Το

⁷ Ο Καλοσγούρος λέγεται ότι έκανε για το έργο του Πολυλά ό,τι έκανε ο Πολυλάς για το έργο του Σολωμού. Σημείωνε το 1902, λίγο πριν πεθάνει, τα λόγια του Πολυλά προς τον ίδιον: «ελπίζω ότι τα ονοματα μας θα πάνε στην αιωνιότητα μαζί με τον Σολωμό.». Παγκράτης, Ν., και Κούδα, Δ., Ιάκωβου Πολυλά, *Ανέκδοτα Έργα*. 2019, σσ. 311

⁸ Ο Βαλέτας, στα *Άπαντα Πολυλά*, ιε', αναφέρει ότι ήταν από τους πρώτους που γράφτηκαν στο *Libro d'Oro* της επτανησιακής αριστοκρατίας.

⁹ Χαρακτηριστική είναι η φράση «Γαμώ τσι σκαμνιές του Πολυλά» που είναι καταγεγραμμένη στη βόρεια Κέρκυρα, η οποία επιβιώνει ακόμα και σήμερα και είναι χαρακτηριστική των σχέσεων των αγροτών με την αρχοντική οικογένεια. Αναφέρεται στο: Περιστέρης, Π., *Εικόνες Ιακώβου Πολυλά. Πόρφυρας, "Εις άλλοτε Κερκυραίος"*, 84-85, 1998, σσ 532

¹⁰ Ι. ΠΟΥΛΛΑΣ, *ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ*. Φιλολογική επιμέλεια, Θ. Πυλαρινός, 2015, σσ. 11

¹¹ Καλοσγούρος, Γ., αναφέρεται στην, Αλεξάκη, Λ., *Τα κριτικά κείμενα του Πολυλά και οι επιδράσεις του Σολωμού*.

¹² Αλεξάκη, Λ., *Ιάκωβος Πολυλάς: Αμφιλεγόμενος και διαχρονικός*. Πορτόνι. Κέρκυρα, 2017

καταλυτικότερο γεγονός ως προς την πνευματική του ανάπτυξη υπήρξε η γνωριμία του με τον, ευεργέτη του,¹³ Κόμη Σολωμό.¹⁴

Ο Σολωμός, ο οποίος συνδέονταν φιλικά με το ζεύγος Πολυλά, μετακομίζει στην Κέρκυρα περίπου την ίδια εποχή που ο Πολυλάς θα χάσει τον πατέρα του. Τρία χρόνια αργότερα, ο Σολωμός θα τύχει να ενοικιάσει και θα εγκατασταθεί στον τελευταίο όροφο του πατρικού του Πολυλά στην πόλη της Κέρκυρας. Εκεί, ο Σολωμός θα συνδεθεί με υψηλή φιλία με την μητέρα του Σολωμου η οποία θα διαρκέσει ως το τέλος της ζωής της,¹⁵ καθώς και θα αναλάβει την πνευματική διαπαιδαγώγηση του Πολυλά. Η γνωριμία με τον «Μεγάλο του Φίλο» είναι καθοριστική για τον μικρό Ιάκωβο, και ο Σολωμός έτσι θα καταστεί ο πνευματικός του πατέρας, θα κεντρίσει την φυσική του φιλομαθεια και θα διεγείρει την τάση του προς την ποίηση,¹⁶ ενώ επίσης θα στηρίξει και χρηματοδοτεί τις σπουδές του Πολυλά. Ταυτόχρονα, γύρω από τον Σολωμό σχηματίστηκε ένας κύκλος νέων ποιητών και λογοτεχνών, αν και ο Σολωμός συνδέθηκε με τον Πολυλά όσο με κανέναν άλλο. Σε αυτό συνέβαλε επίσης ότι η διάνοια του—*alta intelligentsia* τον χαρακτήριζε ο Σολωμός— και η εξαιρετική επίδοση του στα γράμματα του επέτρεψε να μεταφράζει για τον Σολωμό κεντρικά έργα του Γερμανικού Ιδεαλισμού, όπως τα

¹³ Αναφέρεται απο την Αλεξάκη, Λ., Τα κριτικά κείμενα του Ι. Πολυλά και οι επιδράσεις του Δ. Σολωμού. «Ο Πολυλάς σε επιστολή του προς τον Κάρολο Μάνεση χαρακτηρίζει τον Σολωμό ευεργέτη του.»

¹⁴ Ο Σολωμός υπήρξε ίσως η πιο καθοριστική μορφή του 19ου αιώνα για τα ελληνικά γράμματα, αλλά ακόμα και την ίδια την μορφή της ελληνικής γλώσσας. Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο κατά το 1798, ως εξώγαμος γιός του κόμη Νικόλαου Σολωμού και της ανήλικης υπηρέτριας του, Αγγελικής Νίκλη, και αυτή η «διπλή» κοινωνική φύση της καταγωγής του θα τον ακολουθήσει μέχρι το τέλος. Το 1808 ξεκίνησε το ταξίδι του προς την Ιταλία για σπουδές. Στο έδαφος της Ιταλίας, ο Σολωμός ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή του, επηρεασμένος από την ακμάζουσα ιταλική λογοτεχνία. Επέστρεψε στη Ζάκυνθο, όμως, λόγω οικονομικών διαφορών με τον αδερφό του για κληρονομικά, μετακόμισε στην Κέρκυρα, όπου διαμένει από το 1828 έως το 1857, ζώντας εκεί το υπόλοιπο της ζωής του. Με αυτόν συντελέστηκε ξεκάθαρα η στροφή προς στην «λαχταριστή καρδιά της κοινωνίας», στην οποία αναφέρεται ο Πολυλάς στα Προλεγόμενα του. Όμως, αυτή η στροφή, που ουσιαστικά έγινε εμφανής με την έκδοση του Φωριέλ, των «Δημοτικών Τραγουδιών», δεν ήταν παρά η έκφραση των πολιτισμικών και πνευματικών διεργασιών τριών αιώνων. Βελιανίτης, Θ., ΠΟΛΥΛΑΣ, ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, 1970, σσ 5. Σχετικά με τη στροφή αυτή του Σολωμού στα Δημοτικά, η οποία ακολουθεί την ρομαντική στροφή στον μύθο, Ο Roderick Beaton, αναφέρει (στην Εισαγωγή στην Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία. Ποίηση και Πεζογραφία 1821-1992. Νεφέλη 1996, 39) ότι, το έργο του Σολωμού διαμορφώθηκε από τον Διαφωτισμό, τον Ρομαντισμό και τον Γερμανικό Ιδεαλισμό, και αποκρυσταλλώθηκε στο ρεύμα που ονομάστηκε Ελληνικός Ρομαντισμός. Επηρεασμένος από την στροφή προς τον λαϊκό πολιτισμό και τα δημοτικά τραγούδια, το έργο του αντλεί υλικό από εκεί και καθιστά τη γλώσσα του λαού ως μοναδική νόμιμη πηγή της εθνικής γλώσσας. Η συλλογή δημοτικών τραγουδιών είναι μια πρακτική στην οποία επιδίδεται και ο Πολυλάς, καθώς και άλλοι σημαντικοί εκπρόσωποι της Κερκυραϊκής Σχολής, όπως φαίνεται και από τον πρόλογο του Πολυλά στην έκδοση των δημοτικών τραγουδιών του Μανούσου. Ο Πολυλάς, επίσης, ακολουθώντας το παράδειγμα των επανησίων λογοτεχνών του 16ου έως 18ου αιώνα, της Επανησιακής Σχολής, και ιδιαίτερα της Κερκυραϊκής Σχολής, έθεσε τη μετάφραση ως κεντρική δραστηριότητά της, εντάσσοντας το φιλολογικό-μεταφραστικό πρόγραμμα στο κέντρο των δραστηριοτήτων της. Δες και, Λέτσιος, Β., Η Μετάφραση της Τρικυμίας του Σαίξπηρ από τον Ιάκωβο Πολυλά. Ζητήματα Ελληνικής Φιλολογίας. Μετρικά, Υφολογικά, Κριτικά, Μεταφραστικά. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΙΔ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ 27-30 Μαρτίου 2014, 551-563 Την ίδια εποχή, ο Πολυλάς, με προτροπή του Σολωμού, συγκεντρώνει λαογραφικό υλικό, όπως παροιμίες, τραγούδια και παραμύθια

¹⁵ Αλεξάκη, Λ., Τα κριτικά κείμενα του Πολυλά και οι επιδράσεις του Δ. Σολωμού.

¹⁶ Βελιανίτης, Θ., ΠΟΛΥΛΑΣ, ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, 1970, σσ. 5

αισθητικά συγγράμματα του Schiller και την «Φαινομενολογία του Πνεύματος» του Hegel. Γύρω από τον Διονύσιο Σολωμό και την ομάδα "ευπαίδευτων και φιλόμουσων ανδρών", διαμορφώθηκε αρχικά η Επτανησιακή Σχολή, ενώ η συσπειρωτική τάση της κοινωνικής ζωής στην Ζάκυνθο σύντομα έγινε τρόπος ζωής στην Κέρκυρα.¹⁷

Όμως, η μοίρα του Πολυλά μετά από λίγο θα τον ξαναχτυπήσει και θα χάσει και την πολυαγαπημένη μητέρα του. Έτσι στα δεκαέξι του, θα αναγκαστεί να επιστρέψει για κάποιο διάστημα στο αρχοντικό του στην Άνω Παυλιάννα ώστε να διευθετήσει τις υποθέσεις του. Μετά από δύο χρόνια θα δει καποιες αχτίδες φωτός στη ζωή του, καθώς παντρεύεται την καλή της καρδιάς του, και μπαίνει έτσι και πιο δυναμικά στον κύκλο του Σολωμού. Όμως, η μοίρα θα παραμείνει σκληρή μαζί του, και έτσι μετά από μόλις λίγα χρόνια ευτυχισμένου γάμου η γυναίκα του θα αρρωστήσει βαριά και θα αναγκαστούν να μετακομίσουν στην Νάπολη για την θεραπεία της. Εκεί, η αρρώστια της συζύγου του θα τον στρέψει στην εντατική μεταφραστική δουλειά. Εκεί, αφοσιώθηκε επίσης στην μελέτη, και παρακολούθησε παράλληλα για λίγο μαθήματα νομικής. Οι περισσότερες βιογραφίες του¹⁸ αναφέρουν ότι μετά από δύο χρόνια επέστρεψαν στην Κέρκυρα, όπου η σύζυγος του πέθανε, δίνοντας ένα ακόμα σκληρό χτύπημα στον Πολυλά.¹⁹ Την επόμενη χρονιά, το 1855, εκδίδει την μετάφραση του της Τρικυμίας, η οποία αν και πρωτοποριακή, δεν βρίσκει επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό. Το 1857 πεθαίνει ο Σολωμός, και ο Πολυλάς εκδίδει ανώνυμα την ωδή *Εις τον θάνατο Διονυσίου Σολωμού*, και αναλαμβάνει την έκδοση των σολωμικών «Απάντων». Το 1859 εκδίδει τα Ευρισκόμενα όπου βρίσκεται και το πρώτο σημαντικό κείμενο του, Προλεγόμενα. Την επόμενη χρονιά εκδίδει το *Πόθεν η μυστικοφοβία του κ. Σπ. Ζαμπέλιου; Στοχασμοί*. Με το κείμενο αυτό απαντά στην κριτική του Ζαμπέλιου, αλλοτινού μέλους του σολωμικού κύκλου, για το έργο του Σολωμού, καθώς και για τις κατηγορίες που τον θέλουν να ευθύνεται αυτός για την υποτιθέμενη μυστικιστική στροφή του Σολωμού.²⁰ Το 1863, ιδρύει τον πολιτικό σύλλογο Αναγέννησις, και εκδίδει την ομώνυμη εφημερίδα. Δύο χρόνια μετά, το 1865, συντελείται

¹⁷ Linos Politis, A History of Modern Greek Literature, Oxford, At the Clarendon Press 1973, 119

¹⁸ Παγκρατης, Κουδα, Ι. Πολυλά Ανέκδοτα Έργα. σσ. 26

¹⁹ Όλοι οι βιογράφοι του Πολυλά, ακόμα και κοντινοί άνθρωποι σε αυτόν όπως ο Καλοσγούρος, συμφωνούν προς αυτή την ημερομηνία, παρόλα αυτά, ο Pierre de Broche des Combes, μετά από έρευνα στα ιστορικά αρχεία, τοποθετεί τον θάνατο της Αιμιλίας Σουρδίνια στο 1869 Αναφέρεται στο: Πολυχρονάκης, Δ., Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ι. Πολυλά, ΠΕΚ, 2002. σσ. xiii

²⁰ Η ανταλλαγή του Σολωμού και του Πολυλά, θα αποτελέσει το περιεχόμενο της κριτικής του Ζαμπέλιου, ο οποίος αποδίδει τον μυστικισμό του Σολωμού στην επιρροή του Πολυλά. Ο Πολυλάς δείχνει εύκολα πως ο Σολωμός ακολουθούσε ήδη μυστικιστικά μονοπάτια, καθώς ο Λάμπρος είναι γραμμένος πριν από την ιστορική στιγμή που ο Ζαμπέλιος εντοπίζει την επιρροή του Πολυλά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει, όμως, αυτό που αναφέρει ο Ασδραχάς, σχετικά με την απόπειρα μίμησης του Σολωμού από τον Ζαμπέλιο, με το-σχετικά άγνωστο- ποίημα του «Η Τελευταία Νύχτα του Κατάδικου». Εάν κρίνουμε από την τάση του ανιψιού του Ιάκωβου Πολυλά, Ντίνου Θεοτόκη, να μετριέται ανταγωνιζόμενος τον θείο του, είναι πολύ πιθανό ο γνωστικισμός του Τουρκόγιαννου, στον Κατάδικο, «ο παλιός δασκαλος...», ο οποίος συνδέεται με τον γνωστικισμό του Σολωμικού Λάμπρου, να διαμεσολαβείται από αυτήν την ποιητική απόπειρα του Ζαμπέλιου, την οποία θα αποκηρύξει ο ίδιος. Σχετικά ο Πολυλάς αναφέρει «εάν 'ήταν ειλικρινής η μεταμέλεια του κλπ». Οι απώτερες συνέπειες αυτής της διαμάχης στην ελληνική λογοτεχνία, αλλά και την κοινωνική επιστήμη, δεν έχουν διασαφηνιστεί. Μια απόπειρα για μια πρώτη περιγραφή θα επιχειρήσω στο κεφάλαιο για την πολιτική δράση του Πολυλά.

η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα.²¹ Ο Πολυλάς κατέρχεται στον πολιτικό στίβο, και εκλέγεται βουλευτής πέντε φορές. Έτσι, έως περίπου το 1890 θα ασχολείται ενεργά με την πολιτική, αλλά και με την δημοσιογραφία. Στο ίδιο διάστημα θα συγγράφει διάφορες μελέτες, όπως και μεταφράσεις. Το 1891 θα εκδώσει στην Εστία το διήγημα του, Ένα μικρό λάθος, ενώ το 1892 εκδίδει άλλα δύο διηγήματα, το «Η συγχώρεσις», και το «Τα τρία φλωριά», έως το 1894 θα δημοσιεύσει διάφορα ακόμα ποιήματα και μελέτες, ενώ το 1896 πεθαίνει σε ηλικία 70 ετών.

Η αποδοχή του έργου του Πολυλά

Ο Πολυλάς όσο ζούσε υπήρξε μια πολιτικά αμφιλεγόμενη και ακόμα και αντιφατική προσωπικότητα.²² Ήταν απόγονος αριστοκρατικής οικογένειας, όμως συνέδεσε το έργο της ζωής του με την επικράτηση της γλώσσας του λαού. Αρχικά ήταν διστακτικός απέναντι στην Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, την οποία όμως κατόπιν στηριξε φλογισμένα.²³ Και ενώ στήριξε την Ένωση, ουτε συμμερίζονταν τα κοινωνικά αιτήματα που συνδέονταν με αυτήν,²⁴ τα οποία μάλιστα φαίνεται να υπέσκαπτε συστηματικά²⁵, και έτσι κατέβηκε στον εκλογικό στίβο με το πρόταγμα της «προστασίας της περιουσίας, της τάξης και της εργασίας».²⁶ Πίστευε όμως παράλληλα στην ανωτερότητα της γυναικείας φύσης, όπως και τα έργα του είναι γεμάτα από φιλανθρωπικά στοιχεία, για παράδειγμα, θα δούμε ότι ανέπτυξε έναν πρώιμο

²¹Ο επτανησιακός ριζοσπαστισμός είχε ως αίτημα την Ένωση, αλλά και ένα πρόγραμμα που βασίζονταν στα κοινωνικά οράματα τους. Οι νέοι ριζοσπάστες, υπό τον Κ. Λομβάρδο, περιόρισαν τα αιτήματα του αρχικού ριζοσπαστισμού μόνο στην Ένωση, πράγμα για το οποίο οι παλιοί τους ονόμαζαν “ενωτιστές” ή “ψευτοριζοσπάστες”. Αλυσανδράτος, Γ., Μελέτες για τον Ν. Κονεμένο. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ 2013. σσ 89-90. Ο Πολυλάς κατέβαινε στην πολιτική αρένα έχοντας ως αντίπαλο του αυτό ακριβώς το πρόγραμμα, της αναδιανομής. Παρόλα αυτά, θα πρέπει ίσως να κατανοήσουμε τις πολιτικές τοποθετήσεις, όχι ξεχωριστά, αλλά στο σύνολο ολόκληρης της επτανησιακής σχολής, οι οποίες έτσι θα μας περιγράψουν μάλλον το εύρος θέσεων της σχολής, παρά κάποιον μονολιθικό χαρακτήρα, ο οποίος είναι μάλλον ανύπαρκτος.

²² Αλεξάκη, Λ., Τα κριτικά κείμενα του Πολυλά και οι επιδράσεις του Δ. Σολωμού.

²³ Ο Μπαλάσκας λέει: «ο Πολυλάς επιφυλακτικός έως τότε [προς την Ένωση], αφού ήταν άλλωστε έμμισθος υπάλληλος της Προστασίας, στρατεύεται τώρα στην υπόθεση της Ένωσης». Στο Ι. Πολυλά, Η Φιλολογική μας Γλώσσα. Φιλ. Επιμ. Μπαλάσκας, Γ., ΑΘΗΝΑΙ 2005 σσ 17

²⁴ Δες και το σχόλιο 22.

²⁵Χαρακτηριστικά αναφέρεται για τον Πολυλά, και τον πολιτικό αντίπαλο του, Κωνσταντά, ο οποίος ανήκει στην δεύτερη γενιά Ριζοσπαστών, αυτών δηλ., που έχουν απογυμνώσει απο το εθνικό πρόταγμα τις κοινωνικές παραμέτρους. «—Τι νέος που είσαι ακόμα και τι άπειρος! Μου θυμίζεις τον λαό σε όλη την έκταση της αφελείας του. Μα Ηλία, ο Κωνσταντάς εφάρμοσε και με το παραπάνω όσα προγραμμάτισε. Ο νόμος που αυτός εισηγήθηκε για την μετατροπή του σολιάτικου σε ποσό ορισμένο και την κατάργηση του κανισκιού, ψηφίστηκε στη Βουλή, το ξέρεις; ... Ταξίδεψε τον όμως αυτό τον νόμο από τη Βουλή και φτάσαν στο απόμακρο χωριουδάκι για να τεθεί σε εφαρμογή...Φτάνει ποτέ; Μπα....Ποτέ, στο λέω εγώ, αν δεν πεθάνουμε εμείς!» Πυλαρινός, Θ., Πολυλάς κατά Κωνσταντά. Στο: Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005. σσ 322

²⁶ Ο Σ. Καββαδίας συνδέει το πολιτικό αυτο πρόταγμα του Πολυλά, με την αντίστοιχη ιδεολογική τοποθέτηση του Μαρκορά, στο ποίημα του “Εργασία”. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Σ., Ο ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΠΟΛΥΛΑΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ. Στο, “Ιακωβος Πολυλάς “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. ΠΟΡΦΥΡΑΣ 84-85, 1998

αντιρατσιστικό λόγο που έδειχνε συμπάθεια προς τις ταλαίπωρες και φτωχές ομάδες των Ρομά, την ίδια ώρα, όμως, που δίπλα από τα κοινωνικά αιτήματα που προέβαλε, ανέπτυσε και έναν φανατικά αντισημιτικό λόγο, καθώς και μάλιστα με την αρθρογραφία του είχε συντελέσει σημαντικά στις ταραχές του 1891 ενάντια στην Εβραϊκή κοινότητα στην Κέρκυρα. Μέσα στο έργο του συναντούμε ως κεντρική πολιτική και θεωρητική θέση την κριτική στη βία, όμως ο πολιτικός λόγος συχνά ήταν βίαιος, οι πολιτικοί οπαδοί του εφόνευσαν έναν αντίπαλο οπαδό, και ο ίδιος κράτησε μια μάλλον εμπρηστική στάση στα γεγονότα του 1891 ενάντια στην Εβραϊκή κοινότητα. Ή, ότι ενώ θεωρούσε την ηθική ελευθερία εναντι των υλικών αναγκών ως μια από τις υψιστες αρετές, εντούτοις παρέμεινε προσκολλημένος στα στενα υλικά συμφέροντα της τάξης του.

Και ενώ οι θέσεις του ίδιου υπηρξαν συχνά συντηρητικές, ακόμα και αντιδραστικές, οι θέσεις του για την γλώσσα ήταν κατά βάση προοδευτικές και δημοκρατικές, όπως και η Σχολή που κληροδότησε, ακολουθώντας τα βήματα του με την έντονη ενασχόληση με τα κοινωνικά ζητήματα έχουν χαρακτήρα ξεκάθαρα προοδευτικό²⁷. Αντίστοιχη κριτική ως προς την αντιφατικότητα λόγων και πράξεων, έχει τραβήξει και ο Σολωμός, για τον οποίο ο Βάρναλης αναφέρει ως ανακολουθία του το ότι από τη μία στήριζε φλογισμένα την επανάσταση, αλλά από την άλλη, στήριζε πολιτικά το κόμμα των καλαμαράδων.²⁸ Έτσι, είναι, πιστεύω, αυτές οι αντιφάσεις που μπορούμε να μας δείξουν τον πυρήνα της σκέψης του Πολυλά, ο οποίος με μια προσεκτικότερη ανάγνωση δεν φαίνεται ως αντιφατικός, αλλά ως μια απόπειρα για σύνθεση αντιθέτων και αντικρουόμενων δυνάμεων. Όμως, το έκανε αυτό με τόση σφοδρότητα, που δεν είναι παράξενο ότι συγκεντρώνει πάνω του τόσο έντονες αντιδράσεις. Ο Μπαλάσκας στην εισαγωγή της έκδοσης της Φιλολογική μας Γλώσσας, αναφέρει μια σειρά χαρακτηρισμούς: «πικρός πάντοτε και μικρόψυχος», «εριστικός, επιθετικός, και πολλές φορές εξαιτίας του υπέρμετρου φανατισμού», και ανάμεσα στα άλλα, «άθλιος στην εμφάνιση, ανήθικος, μισαλλόδοξος, εχθρός του παλατιού και σλαβόφιλος»²⁹

Όμως, παρόλες τις πολυποίικιλες πτυχές της προσωπικότητας και της σκέψης του, αυτό που μπορεί κάποιος να ισχυριστεί με σιγουριά, είναι ότι υπήρξε αναμφισβήτητα πρωτοπόρος και καθοριστικός για την πορεία της νεοελληνικής κουλτούρας και γλώσσας, και καθώς με τα «Προλεγόμενα» στον Σολωμό και τα άλλα

²⁷ Αυτή την παρατήρηση κάνει ο Πυλαρινός σχολιάζοντας τον Βαλέτα, ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο Πολυλάς και η σχολή του είχαν χαρακτήρα συντηρητικό. Πυλαρινός, Θ., Εισαγωγή. Ι. Πολυλάς. Τα Κριτικά Κείμενα. ΑΘΗΝΑ 2015. σσ. 61

²⁸ Μια εναλλακτική κατανόηση από αυτή του Βάρναλη μπορεί κάποιος να έχει εάν εξετάσει την θέση του Σολωμού και του Πολυλά απέναντι στην βία, σε σχέση με τα προτάγματα που θέτει ο Fichte, και συγκεκριμένα, με την κριτική της βίας. Την στάση αυτήν μπορούμε να διακρίνουμε σε διαφόρων ειδών κείμενα στον Πολυλά, από κριτικά και πολιτικά, μέχρι λογοτεχνικά. Για παράδειγμα, αυτό εκφράζει και με την επιλογή της μετάφρασης του Σοφοκλή «Αίας Μαστιγοφόρος», όπου ο δυνατός και γενναίος Αίαςνας είναι καταδικασμένος να βρει την ήττα στο πρόσωπο του πανούργου Οδυσσέα. Παγκράτης, Κούδα. Ι. Πολυλάς, Ανέκδοτα Έργα. σσ 203 Αυτήν την αντιπαράθεση μεταξύ της πονηρίας, ή πανουργίας, και της βίας μπορούμε να την εντοπίσουμε στον ελληνικό πολιτισμό ως το περιεχόμενο της επιτέλεσης της γυναικείας και ανδρικής ταυτότητας, αντίστοιχα. Δες και, HANDMAN MARIE - ELISABETH, Βία και Πανουργία. Καστανιώτης 1990

²⁹ Πυλαρινός, Θ., Εισαγωγή. Ι. Πολυλάς. Τα Κριτικά Κείμενα. ΑΘΗΝΑ 2015. σσ. 18-19.

κριτικά έργα του, ανανεώνει ολοκληρωτικά το περιεχόμενο της έννοιας της κριτικής, θεωρείται επίσης ως ο «πατέρας της ελληνικής κριτικής σκέψης».³⁰ Όμως, παρά τις πολιτικές και δημοσιογραφικές επιτυχίες του, μονάχα το 1890 αναγνωρίζεται το κριτικό έργο του, από έναν άλλο μεγάλο εθνικό ποιητή, λογοτέχνη και κριτικό, τον Παλαμά. Ο Πολυχρονάκης αναφέρει πως η συγκρούση του με τον Ζαμπέλιο, και αργότερα με τον Βαλαωρίτη, είχε ως αποτέλεσμα να υπονομευτεί το έργο του Πολυλά, αλλά και στην ουσία να μείνει ακατανόητο το ύστερο και ώριμο έργο του Σολωμού, μέχρι να ανακαλυφθεί ξανά από τον Παλαμά, μέσω του μαθητή του Πολυλά, Καλοσγούρου. Το αποτέλεσμα ήταν στο τέλος του 19ου αιώνα η Κερκυραϊκή Σχολή να θεωρούνται μια «ολιγαρχική συμμορία μυστικοπαθών μεμυημένων», και ο Σολωμός να θεωρείται ίσως ισάξιος του Σούτσου, αλλά σαφώς κατώτερος του Ζαλοκώστα και του Βαλαωρίτη.³¹ Ο Παλαμάς ενώ αρχικά πίστευε και αυτός στην ανωτερότητα του πρώιμου έργου του Σολωμού, όπως και του Βαλαωρίτη, απέναντι στο ώριμο, αποσπασματικό έργο του Σολωμού. Η μεταστροφή του συντελέστηκε μέσα από την ανάγνωση των κριτικών παρατηρήσεων του Καλοσγούρου για την μεταφραση του Αμλέτου, από τον Πολυλά: «μονάχα μέσω του έργου του μαθητή του Πολυλά, Καλοσγούρου, αναγνωρίστηκε η αξία του έργου του Σολωμού, και έτσι και του κριτικού Πολυλά».³² Μετά από την αναγνώριση του έργου του Σολωμού, και έως το τέλος της δεκαετίας του '20 θα ακολουθήσει η λατρεία του Σολωμού. Ήδη, όμως, το 1925, ο Βάρναλης, βασισμένος στις έρευνες του Καιροφύλα στα χειρόγραφα του Σολωμού και του Πολυλά, υποστήριξε ότι ο Πολυλάς, όχι μονάχα αγιοποίησε τον Σολωμό, αλλά ότι διαστρέβλωσε το παγκόσμιο χαρακτήρα της σκέψης του ποιητή σε στενά εθνικά πλαίσια.³³ Ίσως εξαιτίας αυτής της κριτικής, ο Πολυλάς θα ξαναπεράσει στην αφάνεια μέχρι το 1950, όπου θα κυκλοφορήσει ο Βαλέτας «δί' αναστήλωσης» τα άπαντα του Πολυλά. Μετά από τις δύο εκδόσεις των «Απάντων» του Πολυλά από τον Βαλέτα, ο Πολυλάς θα ξαναπεράσει στην αφάνεια. Το ενδιαφέρον για το έργο του αναζωπυρώνεται μονάχα το 1998, με ένα πολύ σημαντικό τεύχος το οποίο βασίστηκε εξολοκλήρου στα πρακτικά ενός συνεδρίου για τον Πολυλά του Πόρφυρα³⁴ και από τότε το ενδιαφέρον για το έργο του παραμένει σταθερό, με

³⁰ Βελουδής, Γ., Γραμματολογία. Αναφέρεται στο: Πολυχρονάκης, Δ., Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ι. Πολυλά. σσ. 339

³¹ Βαλέτας, Ι. Πολυλάς. ΑΠΑΝΤΑ. 1950. σσ. στ'

³² Πολυχρονάκης, Δ., Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ι. Πολυλά. σσ. 339-355

³³ Πολυχρονάκης, Δ., Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ι. Πολυλά. σσ. 374. Επίσης, το ζήτημα της ηθελημένης μετατροπής του σολωμικού κειμένου και σκέψης από τον Πολυλά, καταλαμβάνει αρκετά μεγάλο χώρο στα Σολωμικά, του Βάρναλη. Στις «Στεναχώριες του Πολυλά», σελ., 109, διαβάζουμε ότι «δεν σεβάστηκε τη γνώμη του ποιητή», και επ'λipsis ολόκληρα άρθρα αφιερωμένα στο ζήτημα αυτό, όπως το «ΚΛΕΙΣΕ ΣΤΗΝ ΨΥΧΗ ΣΟΥ...», «ΠΟΛΥΛΑΣ, ΕΚΔΟΤΕΣ, ΚΡΙΤΙΚΟΙ» ΚΑΙ «ΟΛΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ», σελ, 143-157. Καθώς το ζήτημα δεν είναι σημαντικό για το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία, δεν θα επεκταθώ περισσότερο. Θέλω να αναφέρω μονάχα πως, ακόμα και αυτήν την χειραγωγή της σκέψης του Σολωμού από τον Πολυλά, από το οικουμενικό και απευθυνόμενη σε ολόκληρη την ανθρωπότητα σκέψη του Σολωμού, στο «κλείσιμο» σε στενότερα, εθνικά, πλαίσια, αντιστοιχεί επίσης στην αντι-οικουμενική, αρχι-εθνικιστική, μεταστροφή του Fichte.

³⁴ Λέτσιος, Β., Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Ι ΠΟΛΥΛΑ. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ, ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ. ΕΠΙΜ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, Θ., 2017

αρκετές επανεκδόσεις του κριτικού έργου του. Παρόλα αυτά, τα δημοσιογραφικά και τα πολιτικά κείμενα του παραμένουν ακόμα ένα ζητούμενο³⁵, και παρότι υπάρχουν κάποιες εκτεταμένες αναφορές για τον ρόλο που έπαιξε η δημοσιογραφία του Πολυλά στο πογκρόμ του 1891 ενάντια στην Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας³⁶. Η πολιτική διάσταση του έργου του, όπως και ο χαρακτήρας και το περιεχόμενο του πολιτικού και δημοσιογραφικού έργου του, καθώς, βέβαια, και η πολύτιμη συλλογή του λαογραφικού υλικού του είχε συγκεντρώσει το οποίο θεωρούνταν ως χαμένο και ανακαλύφθηκε πρόσφατα³⁷, αφήνουν ένα μεγάλο κενό στην ιστορική μνήμη και γνώση της λογοτεχνικής μας παραγωγής. Αυτό ενισχύεται περισσότερο και από το ότι ενώ το ενδιαφέρον για την Κερκυραϊκή Σχολή έχει αναζωπυρωθεί με μια σειρά μεταφράσεων του έργου του Κ. Θεοτόκη, εντούτοις η επίδραση του Πολυλά παραμένει ακόμα αφανής, όπως και οι κοινωνικές διεργασίες εντός της σχολής που οδήγησαν στις διάφορες πολιτικές διαφοροποιήσεις εντός της σχολής. Καθώς ο Πολυλάς είναι, σύμφωνα με την υπόθεση μου, κυρίως άνθρωπος της δράσης, και τα έργα του νομίζω λειτουργούν ως ένα βαθμό ως ένας τρίτος όρος ανάμεσα στην θεωρία και την πράξη³⁸, . Καθώς η πολιτική διάσταση της σκέψης είναι κεντρική για την πλήρη κατανόηση της δουλειάς του, θα επιχειρήσω στο επόμενο κεφάλαιο ένα σκιαγράφημα του βαθύτατα πολιτικού χαρακτήρα της

Η πολιτική διάσταση του έργου του Πολυλά, και ο «αγωνιστικός χαρακτήρας» του

Ο Πολυλάς μέσα από την πολιτική δράση, αλλά και τις θέσεις του, μας παρουσιάζεται ως ένας πολύπλοκος χαρακτήρας με εμφανείς αντιφάσεις, καθώς αφενός εκτιμά Ο Πολυλάς αλλάζει θέσεις σχετικά με την Ένωση, από τη μια θαυμάζει τον λαό, του οποίου την γλώσσα θέλει να τοποθετήσει σε ένα παλίμψηστο, όμως την ίδια στιγμή σαμποτάρει κάθε προσπάθεια για την βελτίωση της ζωής των εξαθλιωμένων αγροτών, και έτσι δεν απέχει πολύ από το να μοιάζει πολύ με μια «γκρίζα εξοχότητα»,

³⁵ Ο Λέτσιος παραπέμπει στον Ντε Μπρος και την μελέτη του Πυλαρινού για τον πολιτικό Πολυλά στο αφιέρωμα του ΠΟΡΦΥΡΑ. Λέτσιος, Β., Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Ι ΠΟΛΥΛΑ. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ, ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ. ΕΠΙΜ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, Θ., 2015.

³⁶ ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ. Η ΚΕΡΚΥΡΑ ΚΑΙ Η ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΩΝΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ Η «ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΙΜΑ» ΤΟΥ 1891. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ.

³⁷ Οι Παγκράτης και Κούδα αναφέρουν πως εντόπισαν την από καιρό θρυλούμενη ως χαμένη λαογραφική συλλογή του Πολυλά, στο αρχαίο του Φώτη Αργυρού. Παγκράτης, Κούδα, Ι. Πολυλά, ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΡΓΑ, Image, 2019. σσ. 27

³⁸ Όπως αυτο που θα έλεγε αργότερα ο Μπεργκσόν, ότι υπάρχει η σκέψη των δρώντων και η δράση των σκεπτόμενων κλπ.

έναν σκοτεινό χαρακτήρα, ο οποίος κινεί τα νήματα πίσω από την σκηνή.³⁹ Αυτή την εντύπωση δίνει η κριτική των εχθρών του ⁴⁰άλλα και η σιδερένια πυγμή με την οποία διοικεί τους πολιτικούς σχηματισμούς του. Ως ηγέτης της Κερκυραϊκής Σχολής, ευθυγραμμίστηκε απόλυτα με τον ηγέτη της Ζακυνθινής Σχολής, τον Σολωμό, τουλάχιστον ως προς τον στόχο της καλλιέργειας της ελληνικής γλώσσας, «της πνιγμένης έως εκείνη την στιγμή εις το σκότος της αμάθειας και της δουλείας», όπως αναφέρει στα Προλεγόμενα του ο Πολυλάς. Το «μέγα χάσμα που χώριζε τους λογίους από του λαού»,⁴¹ δεν είναι μονάχα πνευματικό καθώς έχει άμεσες επιπτώσεις στην αναπαραγωγή της δυστυχίας της καθημερινής ζωής και της υλικής πραγματικότητας των αγράμματων κατοίκων των νησιών.

Το ιστορικό-κοινωνικό περιβάλλον του Πολυλά. Μια κοινωνία σε μετάβαση-Οι διανοούμενοι ως μεταβατικοί τύποι

Η πολιτική διάσταση του έργου του Πολυλά είναι συσχετισμένη με την αντίληψη του για την δράση. Πιστεύω ότι, από διάφορα στοιχεία, όπως ο—πολύ βαθύς—συλλογισμός του πάνω στην απόσταση ανάμεσα στη σκέψη και στην πράξη, αλλά και τους όρους κατά τους οποίους θα λάβει χώρα η πράξη, η ίδια η εστίαση του στην πολιτική, καθώς και διάφορα στοιχεία που βρίσκουμε στο έργο του,⁴² αλλά, ακόμα και την σκηνοθετική διοργάνωση του Αμλέτου την οποία οδηγεί,⁴³ μια θέση όπου το κείμενο δεν μπορεί παρά να είναι, πρώτα απ' όλα, πράξη, και δεν μπορεί παρά να στοχεύει στην δράση. Η πολιτική και η δημοσιογραφία ήταν το πεδίο που εφαρμόζε σε όρους δράσης την θεωρία που διαμόρφωνε και μελετούσε στο σπουδαστήριο. Η δραστηριότητα του αυτή επίσης διαμορφώνεται από τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στα Επτάνησα. Το έργο της Επτανησιακής σχολής διαμορφώνεται αφενός από την γεωγραφική θέση και τον ιστορικό και πολιτισμικό χαρακτήρα των Επτανήσων, ως σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και ιδιαίτερα της Κέρκυρας. Η γεωγραφία, έτσι, μας εξηγεί την ιστορία⁴⁴ «της πολυάνθρωπης εκείνης χώρας» που «ήτουν το φυσικό σκάλωμα γιά όσους έπήγαιναν στήν Ι'ταλία ή πού έρχόνταν εκείθες γιά

³⁹ Μια τέτοια ερμηνεία θα μπορούσε να δοθεί ακόμα και στην παρατήρηση του Βαλέτα, ότι, «δούλεψε στα θεμέλια», αλλά ακόμα και παρατήρηση του Πολυχρονάκη, για την «αφάνεια» του έργου του.

⁴⁰ Για παράδειγμα η γελοιογραφία στην οποία εξαπολύει τους συνεργάτες τους, δεμένους με αλυσίδες σαν μαντρόσκυλα ενάντια στους πολιτικούς αντιπάλους του (—ίσως σχόλιο για την παρατήρηση του ότι τους αντιπάλους του, θα πρέπει να τους αντιμετωπίζει κάποιος σαν μαντρόσκυλα).

⁴¹ Βελλιανίτης, Θ. ΠΟΛΥΛΑΣ ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. σσ. 3

⁴² Στο ποίημα Ο ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΟΥ ΠΟΘΟΣ, ΠΟΛΥΛΑΣ ΑΠΑΝΤΑ, 1950. σσ. 10. Ο Πολυλάς περιγράφει εκεί την απαξίωση του προς τις κοινωνικές τιμές και μια διάθεση *en vino veritas*:

«εγώ ούτε πλούτη ζήλεψα, ούτε ομορφιά και νιότη,

Κι ούτε τη δόξα θέλω εγώ!

Νάχω γιομάτο επιθυμώ

Από κρασί το μπότη».

⁴³ Αλεξάκη, Λ., Οι ανέκδοτες σκηνοθετικές οδηγίες του Ιάκωβου Πολυλά για τον Αμλέτο (1889) και η κριτική του μεταφράσματος από τον J. S. Blackie (1891)

⁴⁴ ΛΕΓΚΟΦ ΖΑΚ. ΠΡΟΛΟΓΟΣ. Στο, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ. ΜΙΕΤ 2011. σσ. 13

τήν Ανατολή...»⁴⁵. Αυτός ο μεθοριακός τόπος – ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, είναι γενικά αποδεκτό ότι για πολλούς ιστορικούς λόγους βλέπει πρώτος την διάδοση των Ευρωπαϊκών ιδεών της εποχής, και όμως· μια προσεκτικότερη ανάγνωση της ιστορίας, αρκεί για να μας δείξει ότι η Κέρκυρα και τα Επτάνησα, δεν ήταν απλά ο «δροσερός σταθμός μεταξύ Ανατολής και Εσπερίας», στην «άκρα εσχατιάν του Ελληνικού κόσμου».⁴⁶ Για ένα διάστημα, λοιπόν, κατά τον 15ο και 16ο αιω., τα Επτάνησα, έχουν μετατραπεί σε ένα εργαστήρι επιτάχυνσης των κοινωνικών διεργασιών· αρχικά, υπάρχει στο νησί μια συσσώρευση προσφύγων από το Βυζάντιο, που φέρνουν μαζί τους διάφορα πολύτιμα χειρόγραφα,⁴⁷ και, κατά το 1500, η Βενετική Σύγκλητος θα περιγράψει το νησί ως «καρδιά» ολόκληρου του Βενετικού κράτους, «και από την άποψη της ναυτιλίας και από κάθε άλλη άποψη».⁴⁸ Επίσης, είναι γενικά αποδεκτό ότι στην Βενετία κατά το ίδιο διάστημα, παρατηρείται μια ανάπτυξη μιας μορφής πρώιμου καπιταλισμού, η οποία κατόπιν θα περάσει στην Αμβέρσα και το Άμστερνταμ⁴⁹ Πρόκειται, λοιπόν, για μια μεταβατική ιστορική περίοδο. Αυτό σημαίνει ότι στην Κέρκυρα και τα Επτάνησα γενικότερα, ως έναν βαθμό, παρουσιάζεται –ειδικά σε σχέση με τον ελλαδικό χώρο που είναι υπό Οθωμανική διοίκηση– μια επιτάχυνση του εκχρηματισμού και των καπιταλιστικών σχέσεων, δηλ., την μετατροπή της εργασίας σε εμπόρευμα. Δεν είναι στόχος της εργασίας αυτής να εμβαθύνει στις λεπτομέρειες αυτής της ιστορικής κατάστασης, όμως οι κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούνται είναι πολύ ειδικές: μια πρώιμα εκχρηματισμένη οικονομία,⁵⁰ η οποία όμως συνθλίβει ολοένα και περισσότερο τους χωρικούς οι οποίοι είναι αναγκασμένοι να εντατικοποιήσουν την παραγωγή τους. Επιπλέον, εισάγονται και συστηματικοποιούνται νέες καλλιέργειες, όπως η ελιές και τα αμπέλια. Η απορρόφηση του αγροτικού πλεονάσματος και, κυρίως, ο εκχρηματισμός ορισμένων καλλιεργειών, όπως του κρασιού στην Κρήτη, της σταφίδας στην Ζάκυνθο και στην Κεφαλονία, του λαδιού στην Κέρκυρα, θα διευρύνουν τη συμμετοχή, όταν δεν

⁴⁵ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, Η ΧΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΣΑΤΝΗ, ΚΕΡΚΥΡΑ. ΑΝΕΓΔΟΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ. Κείμενα, Αθήνα, 1981.

⁴⁶ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ, Π., Ελληνίς Κερκυραία. Στο, Πυλαρινός, Θ., Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005. σσ 254.

⁴⁷ Καραπιδάκης, Ν., ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16Ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19Ο ΑΙΩΝΑ. ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ. 160Σ-180Σ ΑΙΩΝΑΣ. σσ. 14

⁴⁸ ΛΕΓΚΟΦ ΖΑΚ. ΠΡΟΛΟΓΟΣ. Στο, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ. ΜΙΕΤ 2011. σσ. 15

⁴⁹ Braudel, Fernand. Civilisation and Capitalism. 15th-18th century. The perspective of the world. Ο Μηλιός σημειώνει ότι η αρχικά παρασιτική πόλη προς το Βυζάντιο μετατράπηκε σε κληρονόμο του, μια θέση που μπορούμε να εντοπίσουμε στους καταστατικούς μύθους της Βενετίας και της διεκδίκησης της συγγένειας με το Βυζάντιο. Αυτός ο πρώιμος καπιταλισμός βασίζεται στις μεγάλες αγορές και τις χρηματοπιστωτικές εταιρείες, οι οποίες κυριάρχησαν στην παραγωγή των αγαθών που μπορούν να πωληθούν, μετατρέποντας την παραγωγή σε καπιταλιστική. Milios, J., and Sotiropoulos, D., Rethinking Imperialism. A study of capitalist rule. PALGRAVE MACMILLAN 2009

⁵⁰ Δες για παράδειγμα τα προστύχια, δηλ., την προαγορά της μελλοντικής σοδειάς την εποχή όπου οι τιμές είναι χαμηλότερες: «Ιαν. 1473 Τη αυτή ημέρα. Κυρ Στέφανος ο Πολίτης παρών σωματικώς ομολόγησεν και είπεν ότι χρεω/στεί δούναι προς τον παρόντα Ρεμπή Μοναέμ Κωροναίον κρασίν μούστον/3 μέτρα ιβ' και το τζίπουρον αυτού το οποίον τυχάνει απολοιπάδι από πάσαν/ χρέος και λογαριασμότον ερχόμε4νον τρύγον της ινδικτίωνος γ'. Ει δε και ουδέν του το δώση κρασίν να πληρώνη δηνέρια ως καθού/θέλει πουληθή εις τον καιρόν.» ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ. σσ. 165

προκαλούν ακόμα και την δημιουργία, νέων στρωμάτων στην οικονομία των πόλεων και της υπαίθρου.⁵¹ Μεταξύ του 1668 και 1706 τα νησιά του Ιονίου έφτασαν να εξαγουν στην Βενετία το 65% του εισαγόμενου λαδιού, έναντι του 20% που εξήγαγαν το 1688, «μια μικρή επανάσταση για την παραγωγή και την αγροτική παραγωγή των νησιών, από την οποία επωφελήθηκαν κυρίως οι κάτοχοι της γης, και οι έμποροι, Έλληνες και Εβραίοι».⁵² Από την Κέρκυρα έως την Κρήτη στρέφονται όλοι σε εμπορεύσιμες εκμεταλλεύσεις, αμπέλια και ελιές, που αντισταθμίζουν τις ελλείψεις σε σιτηρά και την έλλειψη αυτάρκειας. Η καταχρέωση προκαλείται από τις χαμηλές τιμές που επιβάλλουν οι δανειστές κατά τη σύναψη των δανείων, στα προϊόντα με τα οποία θα πρέπει να εξοφληθεί το δάνειο (προστύχια). Τα δάνεια φτάνουν να ξεπληρώνονται με αγαθά κατά πολύ μεγαλύτερης αξίας από αυτή του δανείου. Λαμβάνοντας υπόψη ότι για την πληρωμή ενός δανείου υποθηκευόταν συχνά η καλλιεργούμενη γη, ο καλλιεργητής μπορούσε εύκολα να μετατραπεί σε «έρημο».⁵³

Βλέπουμε ότι, σε σημαντικούς παράγοντες τους εκχρηματισμού αναδεικνύονται οι Εβραίοι έμποροι του νησιού. Οι έμποροι αυτοί, βέβαια, απλά ανταποκρίνονται στην ζήτηση της αγοράς της Βενετίας, αυτό όμως δεν εμποδίζει την δαιμονοποίηση τους στην λαϊκή συνείδηση, καθιστώντας τους ως πιο βατούς στόχους, αντί για τους ισχυρούς συνεργάτες και εντολείς τους.⁵⁴ Πλάι σε αυτό το «λαϊκό» μίσος,⁵⁵ θα πρέπει να προσθέσουμε και το μίσος των ευγενών για τους Εβραίους, οι οποίοι πιθανόν να συμβόλιζαν για αυτούς κάποια «χαμένην αθωότητα» της προκαπιταλιστικής εποχής. Την ίδια στιγμή, όμως, οι ευγενείς είναι αυτοί που παίζουν τον ρόλο των αστών που φέρνουν στην κοινωνία τις νεωτερικές αξίες της προόδου. Αυτό το σχήμα, οι ευγενείς που μετατρέπονται σε αστούς, δείχνουν ότι, δεν ισχύουν οι θεωρίες σχετικά με την σύγκρουση των δυο κοινωνικών ομάδων, αλλά μάλλον έχουμε συνεργασία, ή, ακόμα και ταύτιση.

Ο Βάρναλης παραθέτει την περιγραφή “Γάλλου ανώνυμου «ανθρώπου των γραμμάτων», που έμεινε πολύ καιρό στα Ιόνια νησιά” σχετικά με την διαφθορά της επτανησιακής κοινωνίας: “«κάθε αίσθημα φιλοτιμίας είχε καταστραφεί από καιρό στους νησιώτες. Η τυρρανικότητα και ο δεκασμός των κυβερνητών (εννοώντας τους Βενετσιάνους), η ταπεινότητα και η φιλοδοξία των αλαζόνων ευγενών, ωστόσο συνηθισμένων στον εξευτελισμό να στενάζουνε κάτω από ξένο ζυγό, που οι ίδιοι τον κάνανε βαρύτερο με τη σειρά τους, απάνω στο λαό, έφερε στα έσχατα την ηθική εξαχρείωση. Τα μεγάλα νησιά δέσανε με σίδερα τα μικρότερα, οι ευγενείς τους κατοίκους

⁵¹ Καραπιδάκης, Ν., ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16Ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19Ο ΑΙΩΝΑ. ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ. 160Σ-180Σ ΑΙΩΝΑΣ. σσ. 13

⁵² Καραπιδάκης, Ν., ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16Ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19Ο ΑΙΩΝΑ. ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ. 160Σ-180Σ ΑΙΩΝΑΣ. σσ. 14

⁵³ Ασδραχάς, Σ., ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΙΕ'-ΙΘ' ΑΙΩΝΑΣ. ΠΟΙΠ, 2003. σσ. 186-187.

⁵⁴ Δες πχ την επιχειρηματολογία του Girard, Rene. The Scapegoat. 1982

⁵⁵ Έχει ενδιαφέρον εδώ να παρατηρήσουμε ότι, όταν για παραδειγμα ο Eric Baldwin αναφέρεται στον αφροαμερικανικό αντισημιτισμό, “από τα κάτω”, το κάνει σε όρους μη αδελφικότητας των Εβραίων, οι οποίοι είναι «λευκοί»—"Negroes Are Anti-Semitic Because They're Anti-White."

των πόλεων, οι κάτοικοι των πόλεων τους χωριάτες» και παρακάτω, «αλλά οι ευγενείς δεν παραιτηθήκανε καθόλου από τα προνόμια που τους πήρανε· βλέπανε την πατρίδα μονάχα μέσα σ' αυτά τα προνόμια και, για να τα ξαναπάρουνε, σκεφτήκανε την επέμβαση των ξένων. Και ποιών ξένων; Των Τούρκων.» Ο Βάρναλης σχολιάζει ότι ο Γάλλος ήταν Ναπολεοντικός, και έτσι δυσανεκτήμένος με τις εξελίξεις στα Επτάνησα «και ως άνθρωπος θρεμμένος με τις προοδευτικές «αστικές» ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης. Αν το κριτήριο του ήταν πιο αντικειμενικό, δεν θα περίμενε από την φραγκίζουσα φεουδαρχία της Επτανήσου διαγωγή φιλελεύθερη, *κατά των προνομίων και υπέρ της πατρίδας.*»⁵⁶ Παρακάτω, αναφέρει για τον Σολωμό,

«Αριστοκράτης λοιπόν και πλούσιος, πιο πολύ «δυτικός» άνθρωπος, έσμιξε σε μια ετερόκλητη φαινομενικά ενότητα, αλλά τόσο φυσική για την εποχή του, το συντηρητισμό της τάξης του με την επαναστατική προοδευτικότητα της τάξης των πατριωτών, τον παλιό ειδωλολάτρη ελληνισμό, με το νεορομαντικό χριστιανικό μυστικισμό, τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού και της Κρητικής ποίησης με την καθαρεύουσα. Είναι ανάμεσα της παλιάς αριστοκρατίας και της μπουρζουαζίας. Είναι ένας «εθνικοποιημένος» αριστοκράτης. Δεν είναι ούτε καθάριος αστός των σημερινών χρόνων, ούτε καθάριος αριστοκράτης των παλιότερων. Είναι ένας τύπος ζωντανά μεταβατικός, που ωστόσο ούτε είχε μέσα του πολλά στοιχεία από τη λαϊκή ψυχή ούτε κατέβηκε να ταυτιστεί με τον λαό, όπως και ο περήφανος για το γαλάζιο του αίμα Λέον Τολστόης.»⁵⁷

Η παρατήρηση του Βάρναλη είναι ακριβέστατη, όμως δεν καταφέρνει να κατανοήσει ότι, όλα σχεδόν όσα λέει για τον Σολωμό, θα μπορούσε να τα πει συνολικά και για την «φραγκίζουσα φεουδαρχία» της Επτανήσου. Και βέβαια, δεν μπορούμε να τον κατηγορήσουμε για το ότι δεν γνώριζε μεταγενέστερα εργαλεία της κοινωνικής επιστήμης. Όπως ελπίζω ότι έδειξα στην προηγούμενη παράγραφο, τα Επτάνησα δεν αποτελούν μονάχα το δυτικό σύνορο του ελληνικού κόσμου, αλλά ως «καρδιά» της Γαληνοτάτης, συμμετέχουν σε πρωτόγνωρες ιστορικά διαδικασίες, όπως η εκχρήμαση της οικονομίας και η παραγωγή για τις αγορές αντί για συντήρηση και κατανάλωση. Η αλλαγή των προτύπων και των κοινωνικών αξιών ακολουθεί την ιστορική αλλαγή από μια φεουδαρχική-αγροτική κοινωνία σε μια κοινωνία νεωτερική, και αυτήν κατά κάποιο τρόπο αποτυπώνεται στο έργο του Σολωμού, τη μετάβαση από την «αθωότητα» της δημοτικής ποίησης και της πρώιμης περιόδου του, η οποία όμως πλέον έχει εξατομικευτεί και «ιδιοποιηθεί» στο πρόσωπο του ποιητή, και την ύστερη, ώριμη

⁵⁶ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. σσ. 36-37. Ο Βάρναλης, και ο ανώνυμος Γάλλος, παραβλέπουν αφενός ότι, εάν πάρουμε υπόψη το παράδειγμα της Αϊτής και του Toussaint L'Ouverture, οι ίδιοι οι Γάλλοι δεν ήταν και τόσο φιλελεύθεροι με τις αποικιακές κτήσεις τους. Αφετέρου, κατά πόσο η δραστηριότητα τους πέρα από την-αντιδραστική- επαναφορά της αριστοκρατίας, να αποφασίσουν να συγκροτηθεί το πρώτο Ελληνικό κράτος, δημιούργησε το παράδοξο οι πιο αντιδραστικοί από τους διεθνείς παράγοντες να εφαρμόζουν την πιο προοδευτική και φιλελεύθερη πολιτική.

⁵⁷ ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. σσ. 56-57

περίοδο του, η οποία αντανακλά την απογοήτευση που προκύπτει από την συνειδητοποίηση της αδυναμίας της υπέρβασης, ή της ταύτισης του ιδεατού με το πραγματικό. Όμως, για να επιστρέψουμε ξανά στην περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας της συγκεκριμένης περιόδου, η εισαγωγή της επτανησιακής κοινωνίας στις νεωτερικές μορφές παραγωγής έχει σημαντικότερες αρνητικές επιπτώσεις. Η περιγραφή του Βάρναλη, αν και επαναλαμβάνει και αυτή τα οριενταλιστικά στερεότυπα που θέλουν τους δυτικούς ως δραστήριους και τους ανατολίτες ως νωχελικούς,⁵⁸ εντούτοις είναι πολύ γλαφυρή, «φιλολογική», όπως αυτοσαρκάζεται ο ίδιος, περιγραφή.

«Με τα χέρια στην τσέπη του βρακιού, με το τσιγάρο ή το τσιμπούκι στο στόμα, Κορφιάτες, Αρβανιτάδες, Μωραΐτες και Κρητικοί, Οβραίοι, Ηπειρώτες καπεταναρέοι, που προσμένουν καλύτερους καιρούς, για να ξαναβγούνε στάντικρυνά βουνά, δυό ξουρισμένοι φλάροι, ένας Ατσίγγανος και μερτσενάροι Σικελιάνοι.

– Αφέντη! Αφέντη! Μας φωνάζουν οι βαστάζοι. Από την Ελλάδα ερχόσαστε; Μια πιο πολύ θα μας μιλήσουνε Ιταλικά. Όχι ιταλικά· βενετσάνικα. Μέσα σε τετρακόσια χρόνια πήρανε τη γλώσσα της Μητρόπολης. όμως οι χωριάτες έξω στον κάμπο μιλάνε ακόμα ρωμέϊκα...

Όσο για τους ευγενείς, αυτοί δεν πολυφαίνονται. Είναι λουλούδια της σέρας. Πάνε πια τα παλιά μεγαλεία—τα προνόμια και οι τίτλοι: οι σύντικοι, οι γιούντιτσοι αννάλι, οι προβεντίτοροι αλά τολλέλε, οι τζουστιτσιέροι, οι προβεντιτόροι αλά Σανιτά με τον πριόρε τους. Οι τσενσόροι, οι κοντραντιτόροι και οι ντεφενσόροι ντελ κορμούνε, οι σουπρακόμιτοι ντι γκαλέρα, οι καπιτολάροι, οι... Πάνε οι μεγαλόπρεπες τελετές, όταν οι τιμαριώτες ευγενείς κάνανε μπροστά στον Δόγη τον όρκο της πίστης τους: «Εγώ, ο δείνα, ορκίζομαι και βεβαιώνω πάνου στα ιερά του Θεού Ευαγγέλια, ότι πάντα θα μένω πιστός στη γαληνότητα σας και στη Γαληνότατη αυθεντία σας και ποτές ούτε με τη θέληση μου, ούτε με τη βοήθεια μου ούτε με την πράξη μου, δεν θέλω εναντιωθεί στην τιμή και στο κράτος της Γαληνότητας σας, μάλιστα, αν μάθω, πως άλλος θέλει εναντιωθεί, **θα το φανερώσω και θ' αντισταθώ** και θα τον εμποδίσω μ' όλη μου τη δύναμη και **θα διατηρήσω το τιμάριο μου, τα αγαθά και τα τιμαριωτικά μου δικαιώματα...**».⁵⁹ Και τι τους δίνανε οι villani et villanae et filii et descensuri sui? Νοίκια, γεννήματα, κρασί, σταφύλια, ζώα, όρνιθες, και «τέλος πάντων χρήματα» — έξω από αγγαρείες («δούλευσες») στις αλυκές και όπου αλλού η ανάγκη το καλούσε. Ωστόσο και τώρα στερημένοι κατέχουνε τα καλύτερα αξιώματα στη

⁵⁸ «Οι πλούσιοι, όσοι μπορούνε να μην κάνουνε τίποτα, έχουνε πάρα πολύ από τον τρόπο της ζωής των γειτόνων τους, αγάδων και των κοτζαμπάσηδων Ρωμιών της αντικρυνής στεριάς. Αφημένοι στην τεμπελιά και στο ραχάτι περνούνε τις μέρες τους στο καθισό και στην πλήξη». Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. σσ 48

⁵⁹ KB. 49. Διατηρώ την πρωτότυπη διαμόρφωση του κειμένου.

γαλλική διοίκηση».⁶⁰

Ο Βάρναλης είναι ακόμα πιο γλαφυρός στην περιγραφή αυτού που θα ονομαστεί πολύ αργότερα ως ανάπτυξη της υπανάπτυξης, δηλ., την αναπαραγωγή των νοοτροπιών που εμποδίζουν την πλήρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων:

«Έξω ο κόσμος είναι γεμάτος δέντρα: αμπέλια, λεμονιές, πορτοκαλλιές, νερατζιές, ατελείωτες ελιές. Όμως λιγοστά χωράφια – πολλοί χέρσοι τόπος. Η αμοιβή που έδινε η βενετσάνικη Κυβέρνηση για το φύτεμα κάθε ρίζας, πλήθυνε τον αριθμό των λιόδεντρων κ' έκανε τους νησιώτες να αμελήσουνε κάθε άλλη καλλιέργεια. Γιατί, καθώς είναι τεμπέληδες και οκνοί, προτιμούνε τις ελιές, που θέλουνε λιγότερο κόπο από τα γεννήματα. Έστερα, με το να ναι η σοδειά κάθε δεύτερο χρόνο, ο κόπος για την καλλιέργεια είναι ακόμα λιγότερος. Κι αυτόν τον λίγο κόπο τον αφήνουν στην φροντίδα του Θεού. Έτσι τα δέντρα μεγαλώνουνε στην τύχη, τα κλαριά τους μπλέκονται τόνα με τ' άλλο κι ο καρπός γίνεται λιγότερος. Μα θαρρούνε, πως, όσο το δέντρο είναι πυκνότερο, τόσο πιότερο καρπό θα δώσει. Κάποια χρονιά ένα τρομερό μπουρίνι έσπασε τα μισά κλαριά από τις ελιές. Οι χωριάτες φοβηθήκανε, πως θα χάσουνε τη σοδειά. Όμως είχανε πιότερη από κάθε άλλη φορά. Αι! Αυτό το πράμα, δεν τους δίδαξε τίποτα.

Αν κ' η ποιότητα της σοδειάς δεν είναι πολύ καλή, όμως πάντα είναι μπόλικη. Χίλια ογδόντα λιοτρίβια, παλιά και κακόβολα, δουλεύουνε αδιάκοπα δεκαοχτώ μήνες στη σειρά, για να βγάζουν ένα λάδι βαρύ και αψύ. Στη δεύτερη γαλλική κατοχή ο κόντες Θεοτόκης, μέλος της ιόνιας Ακαδημίας και πρόεδρος της Γερουσίας, όρισε ένα βραβείο από εξακόσια φράγκα σε όποιον θα υπόδειχνε καλύτερα, α) Ποιά είναι η καθαυτό αιτία, που οι κάτοικοι των Εφτάνησων, αν και πολύ ικανοί και έξυπνοι άνθρωποι, ασχολούνται με πράγματα μάταια και επιπόλαια, ενώ αμελούνε τα σπουδαιότερα και ωφελιμότερα στη ζωή τους. β) Με ποιο μέσο μπορεί να στραφεί ο νους τους και τα συμφέροντα τους σ' έναν καλύτερο σκοπό. Κάποιος Φραντσέζος καπετάνιος υπόβαλε σχετικό υπόμνημα όπου προτείνει: όποιος καλλιεργήσει το καλύτερο στάρι, τις καλύτερες ελιές και τα καλύτερα αμπέλια, θα παίρνει για βραβείο... ένα «άλογο» Βέβαια, αυτό το άλογο θα ωφελούσε εάν έδινε ένα κλώτσο στους ντόπιους και στους ξένους αφεντάδες..... Τα γεννήματα που κάνει η Κέρκυρα, μόλις φτάνουνε για τρεις ή τέσσερις μήνες. Μάλιστα στις βορεινές επαρχίες των Σπάγων και των Αγραφών η δυστυχία είναι μεγάλη. Εκεί οι χωριάτες πεντέξι μήνες το χρόνο τρώνε μονάχα μια άθλια μπομπότα. Τον άλλο καιρό τον παίρνουνε μ' άγρια χόρτα, ελιές και ψάρια.... Όταν οι Εγγλέζοι, στη δεύτερη κατοχή των Φραντσέζων, κάνανε μπλόκο της Κέρκυρας, ο στρατηγός Λονζελότος έβαλε όλα του τα δυνατά να μεγαλώσει και να καλυτερέψει την καλλιέργεια της γης. Υποχρέωσε όσους είχανε χέρσα

⁶⁰ ΚΒ. 49.

χωράφια να τα σπείρουνε για λογαριασμό τους. Μακανέννας δεν κουνήθηκε. Τότες ο στρατηγός μοίρασε τα χωράφια στα συντάγματα της φρουράς. Έφκιασε αλέτρια, που ως τότες είταν άγνωστα στο νησί, και σε λίγο οι στρατιώτες ήταν άγνωστα στο νησί, και σε λίγο οι στρατιώτες γενήκανε γεωργοί και περιβολαρείοι. Ο ίδιος ο στρατηγός–κυβερνήτης έβαλε να σπείρουνε ένα μεγάλο κομμάτι γης στη κοιλάδα της Μεσογγής.... Ωστόσο και αυτό το μέτρο έμεινα προσωρινό. Πάλε άνθρωποι και φύση θα ξαναγυρίσουνε στο παλιό γλυκό μαχμουρλίκι. Τους απωκαρών' η ζέστα, σαν τις γουστέρες. Όμως αυτή η όμορφη κοιλάδα του Ρόπα, αν την αποξεραίνανε με λίγα αυλάκια, θα μπορούσε να δίνει δεκαπέντε φορές περισσότερο από τώρα. Όμοια και κ'η απέραντη κοιλάδα του Άη-Μαθιά. Έτσι κι ο πληθυσμός θά τανε πιότερος κ' η υγεία τους καλύτερη. Τώρα τους βλέπεις λιγοστούς και κίτρινους να τρέμουνε καθισμένοι στον ήλιο και να χτυπάνε τα δόντια τους από τη μαλάρια γκρέκα...Αλλά, τί περιμένεις από ανθρώπους αγράμματους; «Ούτε ως άστυνομικόν ούτε ως παραγωγικόν μέσον ούτε ως καθήκον εδύνατο παρά τοίς ήμετέροις άρχουσι να θεωρήται ή έφ'άπαντος του λαού έπεκτεινομένη εκπαίδευσις, ήτις δέν σήθε πρόσ τό πνεῦμα του άριστοκρατικοῦ συστήματος... Ένθα υπάρχουνε προνομιοῦχοι τάξεις καθιστώσαι διά μισητών διακρίσεων πολέμια πρόσ ἄλληλα τὰ μέλη τῆς αὐτῆς κοινωνίας, εκεί τα διδόμενα εἰς τοὺς πολλοὺς φῶτα κατατρομάζουσι τοὺς ὀλιγάρχας»⁶¹.»⁶²

Η διαφθορά της Βενετικής αριστοκρατίας είναι παροιμιώδης. Καταγράφεται ότι, όταν μάθαινε η σύζυγος του τοπικού προνοητή ότι είχε διαπραχθεί φόνος, έβγαινε και φώναζε ενθουσιασμένη, 'ladi!, ladi!', καθώς το λάδι ήταν η πιο συνηθισμένη μορφή δωροδοκίας.⁶³ Ο Βάρναλης θα συνεχίσει την περιγραφή της υποδοχής που επεφύλαξαν οι ντόπιοι αριστοκράτες στους Γάλλους, και λίγο αργότερα τους Ρώσους. Θα συνεχίσει σε μια ανάλυση των συνηθειών των γυναικών της Κέρκυρας τις οποίες συγκρίνει με τις Ιταλίδες, για να βρει ότι υπολείπονται απέναντι τους, των καταναλωτικών συνηθειών των Κερκυραίων που μιμούνται τους άρχοντες τους, αλλά και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων τους, οι καντάδες και τα τραγούδια «τζόβινα ερωτόπαθα, γάτοι χωρίς θηλυκό, σονάρουνε με κιθάρες κάτω από κλειστά ή μισάνοιχτα παράθυρα». Και αφού περιγράψει την μαγική νυχτερινή ατμόσφαιρα:

«Άμα σιγήσει το τραγούδι, η σιγή της νύχτας γίνεται βαθύτερη. Ξαφνικά, στιγκλήσματα γρικούνται στα Οβρέικα. Πατιρντί και τρεξίματα. Κ' ύστερα πάλε ησυχία. Ή οι χριστιανοί δείρανε κανένα Οβριό ή σπάσανε τα τζάμια του σπιτιού του, επειδής οι παλιοί Οβραίοι σταυρώσανε το Χριστό· ή κανέννας πιστός του Ιεχωβά και του Ταλμούδ κει που έτρωγε, του 'ρθε ξαφνικά νταμλάς. Ενώ τονε

⁶¹ Ερμ. Λούτζης. Αναφέρεται στο, ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. Κέδρος, σσ 51

⁶² ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. Κέδρος, σσ 48-51

⁶³ Καραπιδάκης, Ν., ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ. ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ. 160Σ-180Σ ΑΙΩΝΑΣ

κλαίνε, αυτός γαλήνιος χαηδεύει τα πατριαρχικά γένια του Αβραάμ. Ακόμα και να τον ξεθάψουνε καμία φορά, για να του βρίσουνε το κουφάρι, (όπως το κάνανε σε μερικούς ομόφυλους του οι χριστιανοί, όταν πρωτόρθανε οι Γάλλοι), πάλε αυτόνε δεν τόνε νοιάζει. Βρίσκεται για πάντα στο βυθό του *Απόλυτου*.⁶⁴

Εξαπολύει, λοιπόν, μια ολική επίθεση στο κοινωνικό και πολιτισμικό κατεστημένο των Επτανήσων, και αν και η περιγραφή του μπορεί να δώσει στον αναγνώστη μια ρεαλιστική εικόνα για τις συνθήκες ζωής στα Επτάνησα την εποχή εκείνη, είναι, εντούτοις, συχνά άδικος προς τους ντόπιους. Όπως όταν, για παράδειγμα, στο κεφάλαιο «Η καταγωγή των ιδεών και της τέχνης του Σολωμού», κατηγορεί τους ντόπιους για «απόλυτη ηθική εξαθλίωση», και τόσα άλλα, και δεν παίρνει υπόψη του τις συχνές εξεγέρσεις των Επτανησίων χωρικών εναντίων των αρχόντων, που αντίστοιχες τέτοιες, εκτός εξαιρέσεων, δεν καταγράφονται πολλές στην Οθωμανοκρατούμενη Ελλάδα. Η άποψη αυτή του Βάρναλη είναι κοινή με την άποψη του Πολυλά, και αργότερα του Κ. Θεοτόκη,⁶⁵ κατά τις οποίες οι κερκυραίοι χωρικοί είναι ηθικά εξαθλιωμένοι και γι' αυτό είναι απαραίτητη η εθνική και η ηθική διαπαιδαγώγηση τους μέσω της γλώσσας. Άλλωστε, η κριτική του Πολυλά προς τους ριζοσπάστες δημοτικιστές, όπως τον Ψυχάρη, είναι ότι το σύστημα αυτό στερείται ιδανικού, και έτσι δικαιώνει την «άθλια σημερινή» Ελλάδα.⁶⁶ Θα επιχειρήσω να δείξω σε επόμενο κεφάλαιο πως, όχι μονάχα η Επτανήσια κοινωνία αντιστέκονταν σθεναρά στην ηθική εξαθλίωση, «από τα κάτω», έχοντας μάλιστα αναπτύξει και αντίστοιχη κουλτούρα, αλλά, η αντίσταση της αυτή, υπήρξε στόχος της πολεμικής του Πολυλά, όπως σκοπεύω να δείξω στον επόμενο κεφάλαιο για το διήγημα του. Σχετικά με τον αντισημιτισμό του Πολυλά, αλλά και της Επτανησιακής Σχολής γενικότερα, καθώς τον συναντάμε και στον Σολωμό αλλά, καθώς ισχυρίζονται κάποιοι και στον Κ. Θεοτόκη, νομίζω πως θα πρέπει να αφιερωθεί μια άλλη έρευνα, καθώς ενώ αναφέρεται ότι ο Πολυλάς λειτούργησε μόνο καιροσκοπικά στα αντισημιτικά γεγονότα του 1891,⁶⁷ τα στοιχεία που έχουν δημοσιευθεί δείχνουν προς την αντίθετη

⁶⁴ ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ΣΟΛΩΜΙΚΑ. Κέδρος, σσ. 53-54

⁶⁵ Λέει ο Σπ. Μ. Θεοτόκης, «...Κρατούσαν ακόμα όλα τα παλιά έθιμα και την παράδοση. Έβλεπαν τον άρχοντα του χωριού διαφορετικό από τους άλλους και του έδειχναν σεβασμό και αφοσίωση χωρίς μέτρο. Ήταν δηλ., ένα είδος απελεύθεροι, και η πολύχρονη βενετσιάνικη κυριαρχία είχε χαλάσει τον ανεξάρτητο χαρακτήρα τους, κάνοντας τους να πιστεύουν ότι η σωτηρία τους κρέμεται από τον άρχοντα. Μα αν ήταν αληθινό ή ψεύτικο το αίσθημα του σεβασμού που έδειχναν τότε, δεν ξέρω. Μάλλον πιστεύω η ανάγκη τους έκανε να φέρονται έτσι. Οι περισσότεροι απο αυτούς είχαν τα χτήματα τους υποκείμενα σε μερίδια και κάθε λογής εδαφονόμια και κανόνες και έπρεπε όχι μόνο να ταΐσουν και να ντύσουν τα παιδιά τους αλλά και να προμηθεύσουν και τον άρχοντα τους με όλα τα χρειαστά του: αυγά, κοτόπουλα, κότες, γάλους, πίτες, τσίχλες, αρνιά, νούμπουλα, γέννημα, στάρι, και αραβοσίτι, βρώμη, κριθάρι, καπνό, λινάρι, λάδι, κρασί και άλλα. Τέτοια ήταν τα περίφημα σολδιάτικα. Εκεί, στον αγροτικό αυτόν κύκλο, ο Κωνσταντίνος άκουσε πολλές ιστορίες και συμβάντα που αργότερα του χρησίμευσαν για να παραγεμίσει τα διήγηματά και τα ρομάντσα του. Σπυρίδων Μ. Θεοτόκης. Αριστοκράτες και χωριάτες. Στο, Πυλαρινός, Θ., Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005. σσ 161.

⁶⁶ Καλοσγούρος, Κριτικά Παρατηρήσεις. Αναφέρεται στο Δ Πολυχρονάκης, Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ιάκωβου Πολυλά. σσ 289

⁶⁷ Νομίζω ότι αυτό είναι το συμπέρασμα που βγαίνει από την επιχειρηματολογία της Αλεξάκης. Ενώ, όμως, ο εκλογικός καιροσκοπισμός του Πολυλά είναι όντως δεδομένος, δεν νομίζω ότι μπορεί να εξηγήσει το

κατεύθυνση.⁶⁸ Νομίζω ότι το φαινόμενο μπορεί να ερμηνευθεί ολικά, αφενός μέσω του δομικού ρόλου που είχε η εβραϊκή κοινότητα στον εκμοντερνισμό της οικονομίας, την ιδεολογική λειτουργία του αποδιοπομπαίου τράγου, που της είχε ανατεθεί, και την «παραδοσιακό» θρησκευτικό μίσος της χριστιανικής κοινότητας. Θα βρούμε, όμως, πιστεύω, επίσης πολλά στοιχεία εάν στραφούμε προς τις γερμανικές ιδεαλιστικές επιρροές της σχολής, στην οποία, από τον Σίλλερ έως τον Φίχτε, είναι γεμάτη με αντίστοιχα παραδείγματα αντισημιτισμού.⁶⁹

Η αντιπαράθεση με τον Βαλαωρίτη ως συγκρότηση ενός πολιτικού πεδίου: «αριστοκρατικοί» και «δημοκρατικοί» Σολωμιστές.

Αυτή ακριβώς η αμφισημία και η αντιφατικότητα του έργου του καθιστούν αναγκαία την έκδοση των πολιτικών και δημοσιογραφικών κειμένων του στο σύνολό τους, παρά τις γνωστές δυσκολίες στην ανάθεση πατρότητας στα κείμενα. Αυτή την πολιτική διάσταση των κειμένων του, όπως για παράδειγμα την κριτική της βίας, θα την αναλύσω λεπτομερέστερα στο επόμενο κεφάλαιο σχετικά με το διήγημα, και έτσι θα πρέπει να αναφερθώ γρήγορα στην πολιτική θεωρία του Fichte που επηρέασε τον Πολυλά, και μπορούμε να εντοπίσουμε στο διήγημα (αν και πιστεύω ότι μπορούμε να εντοπίσουμε αυτές τις θέσεις σε ολόκληρο το έργο του, κριτικό, δημοσιογραφικό, λογοτεχνικό και πολιτικό), μέσω της θεματικής της κριτικής της βίας. Σε αυτό το πλαίσιο, θα ήταν καλό να δούμε τον ανταγωνισμό με τον Βαλαωρίτη, και μέσω των σχολίων του Σβορώνου, τα οποία έχουν αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό από την κριτική. Στην ίδια

φαινόμενο, αλλά και την στάση του Πολυλά, επαρκώς. Εννοώ ότι, σε δύο από τα τρία διηγήματα που γράφει και δημοσιεύει την ίδια περίοδο, περιέχουν τα στερεότυπα του ενεχυροδανειστή. Τα στερεότυπα αυτά υπάρχουν ήδη στον Σολωμό, και τα επαναλαμβάνει, και ο Θεοτόκης, είναι ίσως δηλ., χαρακτηριστικό της σχολής πιο γενικευμένο. Στον Θεοτόκη, όμως, θεωρώ ότι αυτό γίνεται κριτικά. Είναι, δηλ., ο άρχοντας, Οφιομάχος, που είναι αντισημίτης, απέναντι στον τοκογλύφο, Χανδρινό: *«Κι ο τοκογλύφος ωστόσο μαλακά και ταπεινά ξακολουθούσε, σα νάχε μαντέψει τους κρυφούς στοχασμούς του: Αλλάξανε, αφέντη, οι καιροί!...Τι να κάνουμε;... Τώρα ο κόσμος εξύπνησε, και ο άρχοντας που δεν έχει και χρήμα, χάνει και τη θέση του και του κόσμου την υπόληψη...Έτσι είναι... Άκουσε με εμένα, αφέντη, που είμαι άνθρωπος σου!... θάτανε σε κακό σου!...»* Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Στο, Πυλαρινός, Θ., Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005. σσ 161. Ο J.M.Q. Davies, σημειώνει στην μετάφραση του των Σκλάβων στα Δεσμά τους κάποια στερεότυπα που παρουσιάζονται στο κείμενο, και δεν στέκεται να αναρωτηθεί ούτε για μία στιγμή αν είναι νόμιμο να αποδώσει στον συγγραφέα τις απόψεις ενός από τους χαρακτήρες του βιβλίου.

⁶⁸ Όπως για παράδειγμα ότι, υπήρχαν μονοπωλιακά συμφέροντα της τοπικής εμπορικής κοινότητας, η οποία πιθανότατα ενορχήστρωσε τα γεγονότα με την βοήθεια της αστυνομίας, και πολιτικών παραγόντων όπως του Πολυλά, μέσα από την εφημερίδα του. Δες, ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ. Η ΚΕΡΚΥΡΑ ΚΑΙ Η ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΩΝΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ Η «ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΙΜΑ» ΤΟΥ 1891. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ.

⁶⁹ Questioning Origins: Friedrich von Schiller's The Legation of Moses (pp. 23-56). Στο Helfer, M., The Word Unheard: Legacies of Anti-Semitism in German Literature and Culture

κατεύθυνση είναι και η – οξυδερκής – παρατήρηση του Θ. Βελλιανίτη, ότι η θέση του Βαλαωρίτη είναι δημοκρατική ενώ αυτή του Πολυλά είναι αριστοκρατική.⁷⁰:

«Και οί δύο μάλλον ελεύθεροι και περισσότερον ὀργώντες προς κίνησιν ἐφάνησαν, ὡς ἀποσχισθέντες τῆς ἐκκλησίας τῶν πατέρων των, καὶ ἀπετίναξαν τὰ ὅρια τοῦ κύκλου, τὸν ὅποιον διεχάραξεν ὁ Σολωμός. Ἄλλα τὰ ἐπεξέτειναν ἕκαστος κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν. Ὁ Βαλαωρίτης ὑπὸ τοῦ ἐπικού δαιμονίου κεντριζόμενος, ἐπεξέτεινε ταῦτα προς τὴν φύσιν καὶ ἐβυθίσθη ολόκληρος εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ παρελθόντος, ὁ δὲ Πολυλάς ποδηγετούμενος ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ" νοῦ, ἀπέβλεπεν ἐργαζόμενος κυρίως εἰς τὸ μέλλον καὶ ἔστησε μάλλον ὡς σκοπὸν τῆς τέχνης τὸ βαθύ νόημα αὐτῆς. Δημοκρατικώτερον τὸ ἔργον τοῦ Βαλαωρίτη, ἀριστοκρατικώτερον τὸ τοῦ Πολυλά. Ἀμφότερα ὁμως προήλθον ἐκ τῆς αὐτῆς μητρὸς, καθόσον δὲ ἡνδρουῖντο ἐξεδήλουν διαφορετικὸς τάσεις, μέχρις οὗ ἡ μεταξύ των ἀντίθεσις προσέλαβε διαστάσεις βιβλικάς. Παρ' ὅλην ὁμως τὴν παρατηρούμενην ἀντίθεσιν, ἀμφότεροι εἶναι κήρυκες τῆς καλλιτεχνικῆς ἀληθείας»

περιγράφοντας ουσιαστικά αυτό που σε κοινωνιολογικούς όρους θα ορίζονταν ως ένα πολιτικό πεδίο. Το δημοκρατικό περιεχόμενο της θέσης του Βαλαωρίτη, ο οποίος απαντάει στην καυστική σάτιρα του Πολυλά, συγκροτείται γύρω από την ίδια την θεματική της ποίησης του, πράγμα για το οποίο τον ψέγει ο Πολυλάς, ο οποίος στηρίζει ότι η ποίηση πρέπει να ασχολείται με το υψηλό και το ιδανικό. Λέει ο Σβορώνος για τον συντοπίτη του, Βαλαωρίτη, και για τις έσχατες συνέπειες των θέσεων του κάθε στρατοπέδου:

«Δεν είναι, βέβαια, πρώτος ο Βαλαωρίτης που χάραξε την «βασιλική τούτη οδό» για τη νεοελληνική ποίηση. Είναι όμως ο πρώτος που κατάφερε να μεταφέρει το μεγάλο μήνυμα του Σολωμού από την καθαρή ποίηση, από τον βαθύ αλλά αφηρημένο κι απόμακρο λογισμό και τ' όνειρο, στη συγκεκριμενικότητα της κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας του σύγχρονου του Ελληνισμού, και να το κάμει προσιτό στην ποιητική ευαισθησία των συγχρόνων του, και έτσι κατανοητό και καρποφόρο.»⁷¹... Πνεύμα θετικό και χαρακτήρας αγωνιστικός, ο Βαλαωρίτης, που δεν μπορεί να δονηθεί παρά από τα συγκεκριμένα γεγονότα της ζωής, τα απτά και άμεσα, ήταν φυσικό να ακολουθήσει τον δεύτερο δρόμο, και διάλεξε την πραγματολογική ιστορία για βάση της προσωπικής του έμπνευσης, πιστεύοντας, όπως δηλώνει ο ίδιος στον πρόλογο του Διάκου, ότι ἄϊ τάλαιπωραὶ καὶ τὰ δυστυχήματα τῆς φλῆς καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ ἱστορούμενα εἶναι πάντοτε ποίησις». Ο Βαλαωρίτης επιχειρεί, λοιπόν, το δύσκολο έργο της ποίησης των γεγονότων κι όχι των αφηρημένων ιδεών. Θέλει να είναι πραγματολογικός

⁷⁰ Βελλιανίτης, Θ.,. Μαρκорάς, Πολυλάς, και η Σχολή της Κέρκυρας. Παρνασσός. 1970. σσ. 9

⁷¹ Ν Σβορώνος. Μελετήματα για τη Λευκάδα και τους Λευκαδίτες. Ο Βαλαωρίτης Ιστορικός. Απλές σκέψεις ξαναδιαβάζοντας το έργο του. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών. 2011

ιστορικός ποιητής κι όχι στοχαστής.... Αλλά σαν γνήσιος ρομαντικός –παρά την αποκήρυξη του ρομαντισμού του– αναζητά την ποίηση στη σύγκρουση των γεγονότων που παίρνουν υπερβολικές διαστάσεις γιατί πιστεύει ότι και σ’ αυτό το δρόμο ακολουθεί πιστά «τά παραδείγματα τῆς εθνικῆς ἀνωνύμου ποιήσεως»... αν η ποίηση του, όπως διακηρύττουν οι επικριτές του, «αποβαίνει συνεχῆς και αδιάκοπος τερατολογία» είναι, απαντά ο ποιητής, γιατί ο ελληνικός λαός, και ο ποιητής αναπόσπαστο τμήμα του, τέρπεται να ζει εν μέσω μιας συνεχούς και αδιακόπου τερατολογίας». «Και διατί;», συνεχίζει ο ίδιος. «Πρώτον μεν διότι *έτσι θέλει*. Δεύτερον δε, διότι το παν εν Ελλάδι είναι συνεχῆς και αιάκοπος τερατολογία, από της εθνικῆς ημῶν υπάρξεως μέχρι της επικρίσεως του ανωνύμου συνδρομητοῦ σας, φίλε Κύριε συντάκτα της Ημέρας. Τι παράδοξον λοιπόν, αν κ’ εγώ, συμμετέχων του κοινού νοσήματος είμαι ποιητῆς τερατολόγος;».

Δεν ενδιαφέρει εδώ αν ο Βαλαωρίτης κατάλαβε καλά ή όχι το νόημα της δημοτικής μας ποίησης, ούτε αν τοποθετεί σωστά το μεγάλο πρόβλημα της επαφῆς του τεχνίτη, ιδιαίτερα του τεχνίτη του λόγου, με τον λαό που τον έθρεψε. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι τούτο: η βούληση του Βαλαωρίτη να προσαρμόσει την ποιητική του στο λαϊκό αίσθημα όπως το καταλαβαίνει, για να γίνει κατανοητός και να θρέψει την ποίηση του με την τραγική ιστορία του λαού του. Τα στοπιχέπια τούτα καθώς και οι έσχατες προεκτάσεις που δίνει στα γεγονότα, η εκλογή των οριακών καταστάσεων αποτελούν και το ρομαντικό στοιχείο του Βαλαωρίτη... Έτσι ο Βαλαωρίτης, ύστερα από τον Σολωμό, κι ίσως πιο καθαρά από τον Σολωμό, ανοίγει την σειρά των ελλήνων ποιητών που στοχάστηκαν γύρω από τη μοίρα του ελληνισμού, και διατύπωσαν πριν από τους ιστορικούς, κάποιες κεντρικές κατευθυντήριες γραμμές, σταθερές στη διαχρονική πορεία της ιστορίας μας.

Ο Βαλαωρίτης, που θρέφει την ποίηση του με τα συγκεκριμένα γεγονότα, καταφέρνει να τα ξεπεράσει και να διατυπώσει με σαφήνεια τον αντιστασιακό χαρακτήρα που διέπει ολόκληρη την νεοελληνική ιστορία. Η ιδέα τούτη αποτελεί το χρυσό νήμα που διαπερνά ολόκληρη την ποίηση του και της εξασφαλίζει την ενότητα. Όσο και εάν η ιδέα αυτή μπορεί να φαίνεται απλή και μονότροπη για την σημερινή ποιητική ευαισθησία και στη σημερινή ιστορική εννοιολογία, που έχουν πλουτιστεί από την ιστορική πείρα και το στοχασμό, για την εποχή που ζει και δρα ο ποιητής, είναι το πρώτο πραγματικό στοιχείο κάποιας εθνικής αυτογνωσίας, που άλλωστε δεν έπαψε να ενεργεί ως τα σήμερα. Και εδώ βρίσκεται ίσως το πρώτο διαρκές και ζωντανό στοιχείο του έργου του Βαλαωρίτη. Ο φωτεινός του στοχασμός για την πορεία της ιστορίας του νεότερου ελληνισμού, όπως *«αι εποχαί άπασαι συγχωνεύονται»* και συνοψίζονται σε μια ιστορική στιγμή που συμπυκνώνει ολόκληρο το νόημα της ελληνικής ιστορίας, δηλαδή την αντίσταση του ελληνισμού εναντίον κάθε ξένης ποικιλώνυμης και ποικιλόμορφης

κατάκτησης, είναι, αλλίμονο, πάντα έγκυρο...

Το στοιχείο όμως που διαχωρίζει την εθνική ιδεολογία του Βαλαωρίτη, όπως φαίνεται τουλάχιστον από το έργο του, από τα εθνικά κηρύγματα αμφισβήτησης ειλικρίνειας των κομματαρχών της εποχής του είναι τούτο: Η Ελλάδα για τον Βαλαωρίτη δεν είναι μια νεφελώδης και ασύλληπτη ιδέα. Είναι μαζί η ελληνική γη και ο λαός που την δουλεύει...

Για τον ποιητή Βαλαωρίτη δεν υπάρχει καμία διαχωριστική λογική γραμμή ανάμεσα στην έννοια του Έθνους και την έννοια λαός. Έθνος και Λαός ταυτίζονται και η εθνική ελευθερία και ανεξαρτησία ταυτίζεται με τη δυνατότητα του να καρπώνεται ο δουλευτής τον κόπο του.⁷²

Και θα επαναλάβει ξανά αλλού ότι, «ο Βαλαωρίτης... είναι ο πρώτος Έλληνας ποιητής, μετά τον Σολωμό, που πήρε για θεματική του έργου του, της ποίησης του, αυτό το στοχασμό γύρω από τη μοίρα του λαού, γύρω από την ουσία της ιστορίας του... Η δεύτερη μεγάλη συμβολή του Βαλαωρίτη στην ιστορική σκέψη των Ελλήνων, είναι ότι κατάφερε, μπόρεσε να μπει στο βάθος του εθνικού προβλήματος και να συνδυάσει την αφηρημένη έννοια του Έθνους με την συγκεκριμένη έννοια του Λαού. Έτσι μπόρεσε να δώσει συγκεκριμένο περιεχόμενο στο πατριωτικό αίσθημα, αλλά και να συνδυάσει τους εθνικούς αγώνες με τους κοινωνικούς αγώνες του Ελληνικού λαού».⁷³ Αυτή η θέση, του Βαλαωρίτη και κατόπιν του Σβορώνου, για τον αγωνιστικό χαρακτήρα της ελληνικής ιστορίας βρίσκεται στο ίδιο πνεύμα με την θέση του Ζαμπέλιου σχετικά με την εθνική συνέχεια. Ο Ζαμπέλιος, ο οποίος ενώ ήταν επικριτικός προς τον Σολωμό για τις φιλοσοφικές επιρροές του, και ο ίδιος έγραψε κάτω από την επιρροή του Βίκο,⁷⁴ στο –επικριτικό για το ώριμο έργο του Σολωμού– κείμενο του «Πόθεν η κοινή λέξις τραγουδώ; Σκέψεις περί Ελληνικής ποιήσεως», του 1859, προσπαθεί να δώσει «τα κύρια χαρακτηριστικά του Ελληνικού λυρισμού από την αρχαιότητα έως τον Φώσκολο και τον Σολωμό.» Ο Αλυσανδράτος περιγράφει το εγχείρημα ως «παράτολμο και απέραντο άλλωστε – ξεπερνούσε τις δυνάμεις του, και όπως ήταν φυσικό η έρευνα του κατέληξε σε γενικόλογα και εν πολλοίς αμφίβολα συμπεράσματα».⁷⁵ Όμως, η επίδραση του κειμένου αυτού ήταν πολύ πιο ευρεία καθώς, όπως είδαμε, η «τραγική» φύση της ελληνικής ποίησης εύκολα μετατράπηκε στην «αγωνιστική φύση της Ελληνικής

⁷² Ν Σβορώνος. Μελετήματα για τη Λευκάδα και τους Λευκαδίτες. Ο Βαλαωρίτης Ιστορικός. ΑΠλές σκέψεις ξαναδιαβάζοντας το έργο του. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών. 2011 σσ 91-92

⁷³ Ν Σβορώνος. Μελετήματα για τη Λευκάδα και τους Λευκαδίτες. Για τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών. 2011 σσ 96

⁷⁴ Ο Ζαμπέλιος, στρέφεται ενάντια στις θεωρητικές προϋποθέσεις που υπερκαθορίζουν την σκέψη των Ελλήνων: «Το παρελθόν; Φευ! Αφήνομεν τους ξένους να μας το παριστάνωσιν υπό το πρίσμα των προλήψεων των, και κατά τη φοράν των συστημάτων και συμφερόντων αυτών... Στο, Herzfeld, Μ., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 66

⁷⁵ Αλυσανδράτος, Γ. Ο διάλογος Πολυλά-Ζαμπέλιου για την Ποίηση του Σολωμού. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. 84-85, Πόρφυρας. σσ 210

ιστορίας». Ακόμα περισσότερο, το έργο αυτό του Ζαμπέλιου, αποτέλεσε την αρχή για έναν ολόκληρο κλάδο της λαογραφίας, καθώς η παρέμβαση του οδήγησε στη δημιουργία δύο ξεχωριστών ρευμάτων στην λαογραφία, το «λογοτεχνικό» (δημοτικιστικό) και του «πατριωτικού» («ελληνίζοντος»).⁷⁶ Το «διαμαντένιο μετερίζι» του Πολυλά, ο οποίος αντιπαραθέτει μια γλώσσα η οποία είναι η «λαχταριστή καρδιά όλης της κοινωνίας»,⁷⁷ και η οποία έχει αγωνιστικό χαρακτήρα, που προϋποθέτει και μια τελεολογική αντίληψη για την ιστορία η οποία βασίζεται στην αρχική απόσταση ανάμεσα της «Πραγματικής Ελλάδας» του Σολωμού, και την Ελλάδα της πραγματικότητας. Ο Πολυχρονάκης αναφέρει ότι, η αγωνιστική αρνητικότητα του γλωσσικού συστήματος του Πολυλά, δηλ., της θέσης του για την «αυτομόρφωτη γλώσσα», προϋποθέτει ότι η πραγματική Ελλάδα θα αγωνίζεται για να φτάσει την αληθινή Ελλάδα, όμως αυτή είναι μια εργασία η οποία είναι στην πράξη ακατόρθωτη. Έτσι, το σύστημα του, καθώς εξοβελίζει το «αληθινό» σε διαρκώς αππραγματοποίητο μέλλον, παίρνει τελικά έναν υπερβατολογικό και εσχατολογικό χαρακτήρα που παραπέμπει σε ένα πραγματικό τέλος της ιστορίας.⁷⁸

Το ζήτημα της δράσης και της βίας στον Πολυλά.

Το ζήτημα το οποίο πιστεύω ότι έχει καθορίσει την αντίληψη του Πολυλά, λογικά και του Σολωμού, σχετικά με την ιδέα της δράσης, και πιστεύω ότι μπορεί να εντοπιστεί στο έργο του Fichte. Ο Σιγούρος μας λέει ότι ο Πολυλάς ήταν αρκετά τυχερός να έχει τον Σολωμό να του επιστρέφει την βαθια κατανόηση των κειμένων που μόλις του είχε μεταφράσει, και θα πρέπει να περιμένουμε το έργο αυτό να έχει διυλιστεί από τα διάφορα φίλτρα του Σολωμού, πριν το επιστρέψει ξανά στον Πολυλά. Όπως αναφέρει ο Μαρίνος Σιγούρος, ο Πολυλάς, αφού μετέφραζε τους Γερμανούς Ιδεαλιστές στον Σολωμό, ξαναδέχονταν και ο ίδιος την επίδραση του Σολωμού: «του εξανάδινεν η μεγαλοφυΐα του ποιητή, ελληνοποιημένην, αγνή και καθάρια, τη μεταφυσική σκέψη του Φίχτε, του Έγκελ, του Σίλλερ και του Γκαίτε.»⁷⁹ Το έργο του Fichte Λόγοι προς το Γερμανικό Έθνος, έχει γραφτεί κατά την περίοδο της Ναπολεόντιας κατάκτησης της Γερμανίας, και περιέχει μια κριτική στην βία, ως μια εξωτερικότητα, την οποία υπερβαίνει η καταφυγή μέσα στα εσωτερικά σύνορα της εθνικής γλώσσας. Να σημειωθεί εδώ επίσης ότι, ενώ οι επιρροές των Schiller, Hegel, Humboldt και Herder έχουν γίνει

⁷⁶ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 73

⁷⁷ Πολυλάς, Ι. Προλεγόμενα. Αναφέρεται στο, Αλεξάκη, Λ., Η Μεταφρασεολογική Προσέγγιση της Τραγωδίας Άμλετ του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ με βάση την Νεοελληνική Μετάφραση του Ιάκωβου Πολυλά. 2015. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, τμήμα ΤΞΓΜΔ, Σχολή Μετάφρασης, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

⁷⁸ Πολυχρονάκης. Ο Κριτικός ιδεαλισμός του Ιάκωβου Πολυλά. σσ 299. Πιστεύω ότι αυτή την εσχατολογική αντίληψη του Πολυλά εκφράζει ως θεματολογία των τριών αδελφών που χωρίζουν και «ξανασυναντιούνται» μέσα από την γαμήλια σύζευξη των απογόνων τους, μέσα στο διήγημα που θα παρουσιάσω στο επόμενο κεφάλαιο.

⁷⁹ Βιογραφική εισαγωγή, υπό Σιγούρου Μαρίνου.

αντικείμενο διεξοδικών κριτικών ερευνών,⁸⁰ η επιρροή του Fichte έχει μείνει μονάχα ως αναφορά σε ό,τι ο Ζαμπέλιος περιέγραφε, καταδικαστικά, ως «*λαβυρινθώδη καλλολογία τοῦ Herder, τοῦ Fichte, τοῦ Hegel, τοῦ Schelling*» στο πολεμικό κείμενο του «Πῶθεν ἡ λέξις τραγουδῶ;», ἢ, αλλιῶς την «μυστικιστική τάση» του Σολωμού την οποία ο Λευκαδίτης ιστορικός, ὄχι πολύ προσεκτικά, απέδιδε στην επιρροή του Πολυλά. Εἴτε, αλλιῶς, σαν μια περαστική υπερασπιστική αναφορά του Σιγούρου σχετικά με την ευρυμάθεια του Πολυλά και του κύκλου του. Θα πρέπει να σημειωθεί ὅτι ἡ αλληλεπίδραση των γερμανῶν ἰδεαλιστῶν ἔχει αποτελέσει γνωστό πεδίο ἔρευνας⁸¹. Ἔτσι, νομίζω μπορούμε να βρούμε στοιχεῖα στις πολιτικές θέσεις του Πολυλά σχετικά με την εργασία, στο εξισωτικό πρόγραμμα του Fichte, ὅπως και στοιχεῖα που αντιτίθονταν στις αρχές του προγράμματος του Fichte, για παράδειγμα σχετικά την παραγωγή, την ιδιοκτησία και την εργασία.⁸²

Αφετέρου, Ὅπως επίσης ὅτι ἡ αμφισημία στις ιδέες του Πολυλά, αφενός ἡ αριστοκρατική στάση της ἡ οποία ὁμως εἶναι και στραμμένη προς τις κατώτερες τάξεις, και αφετέρου ὁ πολιτικός ρόλος της γλώσσας μπορούμε, νομίζω, να την εντοπίσουμε σε

⁸⁰ Την σύνδεση του «γερμανοσπουδαγμένου μαθητή» του Σολωμού, Πολυλά με τα ««Αἰσθητικά μαθήματα» τοῦ Ἑγελου καὶ τὶς «Αἰσθητικές πραγματείες» τοῦ Σίλλερ» (Βάρναλης, 91) σημειώνει στο κατόπιν ο Βάρναλης, καὶ [προχωρεῖ στο να δείξει τὴν ἐπίδραση τους στο ἔργο του Σολωμού. Κατόπιν, στο πολὺ σημαντικό τεῦχος του Πόρφυρα το οποίο ἦταν αφιερωμένο στον Πολυλά καὶ βασίστηκε στα πρακτικά σχετικῶν συνεδρίου, θα βρούμε τὴν διερεύνηση ἀπὸ τον Γ. Κεντρωτὴ των ἐμπεδώσεων τῆς φιλοσοφίας τῆς γλώσσας, του Von Humboldt, ὅπως καὶ ἓνα κείμενο του Πολυχρονάκη, γιὰ τὶς ἐγγλιανές καὶ σιλλεριανές επιρροές στο ἔργο του, ἀλλὰ καὶ το κείμενο τῆς TIZIANA SCANDURA, σχετικά με τὶς ἰταλικές επιρροές που διαμόρφωσαν τὴν σκέψη του Πολυλά (TIZIANA SCANDURA, ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ Ι ΠΟΛΥΛΑ ΓΙΑ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ “Εἰς ἄλλοτε Κερκυραῖος”. ΠΟΡΦΥΡΑΣ 84-85, 1998. 338-342), μὴ παρατήρηση που θα πρέπει, ἴσως, να δοῦμε μαζί με τὴν παρατήρηση του Herzfeld γιὰ τὶς ἰταλικές πηγές του Ζαμπέλιου (Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ἰδεολογία καὶ ἡ Διαμόρφωση τῆς Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ.) Ἀργότερα, ὁ Πολυχρονάκης θα συγγράψει τὸ σημαντικότερο ἔργο του γιὰ τὴν διερεύνηση τῆς σχέσης του Πολυλά με τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ, τὸν «κριτικὸ ἰδεαλισμὸ» του Πολυλά [ακριβῶς τι να γράψω] Εντούτοις, κάποια κομμάτια τῆς πολιτικῆς του σκέψης που αλληλοκαλυπτονται με τὶς θέσεις του γιὰ τὴν γλῶσσα, τὴν παιδεία, καὶ τὴν ἠθική, μὴ μπορούν να ἐντοπιστοῦν ἐπίσης στον Fichte. Καὶ, ὅπως σκοπεῦω να δείξω, οἱ ἔννοιες αὐτές διατηροῦν τὴν καταγωγικὴ αμφισημία τους. Μᾶλλον τὴν ἀπὸ αὐτές τὶς αναφορές στο ὄνομα του Fichte, δὲν ἔχει ἀναδειχθεῖ ἡ ἐπίδραση στο ἔργο του Πολυλά, καὶ συγκεκριμένα στην πολιτικὴ σκέψη του, ὅπως αὐτὴ ἐκφράζεται καὶ μέσα ἀπὸ τὶς θέσεις του γιὰ τὴν γλῶσσα. Ὁ ἐντοπισμὸς των ἰδεῶν του Fichte στον Πολυλά, δὲν εἶναι εὐκόλο να δειχθεῖ, καθὼς ὁ Φίχτε ἔχει ἐπηρεάσει βαθύτατα τους φιλοσόφους τῆς γλῶσσας, ὅπως ὁ Von Humboldt, του οποίου ἡ σχέση με τὸ ἔργο του Πολυλά ἔχει διερευνηθεῖ, ἀλλὰ ἔχει καθορίσει, στο βαθμὸ που ἔχει ἔρθει σε ρήξη καὶ με τὸν Schiller, καθορίζοντας ἔτσι ολόκληρο τὸ ρεῦμα του γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Παρόλα αὐτά, εἶναι νομίζω δυνατό να διακρίνουμε στο ἔργο του Πολυλά, κάποιες χαρακτηριστικὲς ιδέες του Φίχτε σχετικά με τὴν γλῶσσα καὶ τὴν πολιτικὴ.

⁸¹ Για παράδειγμα: Helfer, M., Herder, Fichte, and Humboldt's “Thinking and Speaking”, στο, Herder Today. Acosta, M., The Controversy Between Schiller and Fichte, στο The Palgrave Handbook on the Philosophy of Friedrich Schiller.

⁸² Νομίζω ὅτι ἡ επιρροή των «Λόγων προς τὸ Γερμανικὸ ἔθνος» εἶναι ἐμφανὴς στο δοκίμιο του Πολυλά, «Περὶ Γλώσσης», ὅπου ολόκληρη ἡ εἰσαγωγικὴ παράγραφος μὴ μπορεί να ἐντοπιστεῖ στις κεντρικὲς θέσεις των Λόγων προς τὸ Γερμανικὸ ἔθνος, του Fichte. Ἡ ἐξέλιξη μιζας γλῶσσας καὶ εἴτε ἡ ἀποξένωση τῆς εἴτε ἡ παραμονὴ τῆς στις πρωταρχικὲς πηγές τῆς, οἱ γλωσσικὲς στρατηγικὲς γιὰ λαοὺς που ζοῦσαν ὑπὸ τὴν κυριαρχία ἄλλων-των Γερμανῶν που μόλις ἔχουν υποδουλωθεῖ στον Ναπολέοντα-, ὅλες αὐτὲς οἱ θέσεις ἐντοπίζονται στο διάσημο πολεμικὸ κείμενο του Fichte. Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ. ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ. σσ. 331

κάποιες από τις πηγές των ιδεών του Πολυλά Από την άλλη, (για την υπεράσπιση των θέσεων Πολυλά Σολωμού και μια σύνοψη του πολιτικού πεδίου) παίρνοντας υπόψη και την παρατήρηση του Λέτσιου, ότι ο Πολυλάς βλέπει τους Ζαμπέλιο και Βαλαωρίτη ως τους «σοφολογιότατους» του Σολωμού, ίσως να μην είναι τόσο ξεκάθαρη η τοποθέτηση του σε όρους δεξιάς και αριστεράς, ή όπως λέει ο Βελλιανίτης, αριστοκρατικότητας και δημοκρατικότητας. Η πολιτική στάση του Σολωμού που σημείωσε ο Βάρναλης, όπου υποστήριξε τους «καλαμαράδες» αντί του στρατιωτικού κόμματος, αντανάκλα επίσης τον τρόπο που στοχάζεται ο Πολυλάς στα πλαίσια του Αμλέτου του, αλλά και σε πολλά σημεία στο έργο του⁸³ υποστηρίζοντας ότι η σκέψη αναστέλλει την δράση — μια θέση που μας θυμίζει επίσης τον Ρουσσώ. Αυτή η άποψη, μαζί με την ιστορική εξέλιξη της αντίληψης για τους κλέφτες, την κοινωνική ληστεία, και την πολιτισμική πρόσληψη του εγωισμού που αποδίδονταν σε αυτούς εκείνη την εποχή σε αντιδιαστολή με τον δυτικό ατομισμό, προσφέρει μια σύνθετη εικόνα των πολιτικών προσλήψεων του Σολωμού και του Πολυλά. Οι κοινωνικοί ληστές, όπως οι κλέφτες, αποτελούν ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει την κοινωνική επιστήμη και την ιστορία, από τον E. Hobsbawm⁸⁴ μέχρι και τους Deleuze και Guattari, σχετικά με τις λεγόμενες war machines, όπως και την ελληνική ιστοριογραφία.⁸⁵ Αρχικά παρουσιάζονται στην λαογραφία, ως σύμβολα, του ατίθασου και δυτικού χαρακτήρα των Ελλήνων και επιπλέον συνδύαζαν σε μια θέση τον πρόσφατο αγώνα και την αρχαία δόξα.⁸⁶ Όμως, ολόκληρη αυτή η «ελληνίζουσα» θέση, η οποία διεκδικούσε συνεχή και αδιάκοπη σύνδεση με την Αρχαία Ελλάδα, προέβαλε ένα συγκεκριμένο φαντασιακό ιδανικό για τον ηρωικό τύπο των ελλήνων επαναστατών, που ερχόταν σε σύγκρουση με την πραγματικότητα, και όντως ορισμένοι φιλέλληνες που ήρθαν να πολεμήσουν όταν είδαν σε αυτή τη στάση, την δειλία ή και την συνεργασία με τον εχθρό, οδηγήθηκαν σε απογοήτευση.⁸⁷ Πιστεύω ότι δεν θα πρέπει να διαγράψουμε την πιθανότητα η απογοήτευση του Σολωμού για την «πραγματική Ελλάδα» να είχε συναφές περιεχόμενο.⁸⁸ Ο Βαλαωρίτης, καθώς κατάγονταν και ο ίδιος από οπλαρχηγούς της εθνικής επανάστασης αναπολεί με την ποίηση του τα ανδραγαθήματα και τα μαρτύρια των ηρώων της Επανάστασης. Αυτή η ανάκληση στην μνήμη και από τον Βαλαωρίτη, και από τον Κονεμένο, της επαναστατικής, κλέφτικης καταγωγής τους,

⁸³ Αναφέρομαι, βέβαια, στον, διπλό, στοχασμό του Πολυλά, και στον αναστοχασμό του, για όσα αφορούν τον Σολωμό. Αρχικά, πάνω στη σχέση της σκέψης και της δράσης, και μετά, πάνω στη σχέση της γλώσσας ως εσωτερικού συνόρου και καταφυγίου, πέραν του οποίου συγκροτείται το “εγώ” της γλώσσας.

⁸⁴ Hobsbawm, E., Bandits

⁸⁵ Δες και: Ασδραχάς, Σπ., «Πρωτόγονη Επανάσταση», 2019, Δαμιανάκος, Στ., «Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός». 1987, Αρβανιτάκης, Δ., «Το Ρεμπελιό Των Ποπολάρων». Μοσχόπουλος, Γρ., Κοινωνικοί Αγώνες του Εφτανησιακού Λαού. Από τις Παροιμίες και την Λαογραφία του. ΟΔΕΒ. 1966,

⁸⁶ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 112

⁸⁷ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 111

⁸⁸ Και ο ίδιος ο Πολυλάς, βέβαια, δεν είναι αφελής ως προς αυτή τη πτυχή του έργου του Σολωμού και του δικού του. Ήδη, νομίζω, ότι η πρωτοκαθεδρία που δίνει ο Σολωμός στον νου, αντί για την καρδιά και τα συναισθήματα, είναι δηλωτική για την στάση που θα πάρει ο Πολυλάς. Άλλωστε, οι «Παρατηρήσεις στον Αμλέτο» είναι ένας διαλογισμός και μια κριτική της σκέψης έναντι της δράσης.

γίνεται σε μια εποχή που, πλέον, το πνεύμα της κοινωνίας αυτής έχει πέσει σε ανυποληψία, και εδώ φαίνεται ότι η στάση του Πολυλά προς τους κλέφτες και την βία, να είναι αντίστοιχη με αυτή του Ζαμπέλιου. Αυτός, στη συλλογή του Ζαμπέλιου με τα κλέφτικα τραγούδια, βρίσκουμε πολλές ενδείξεις παρεμβάσεων στα τραγούδια, όταν το θέμα, στη συγκεκριμένη περίπτωση μια απαγωγή για λύτρα, δεν ταίριαζε στην εικόνα τους ως πειθαρχημένοι ήρωες της εθνικής αναγέννησης.⁸⁹ ενώ πλέον οι ιδέες αυτές «έχουν βρει άσυλο μονάχα στο καλύβι του ποιητή».⁹⁰ Ωστόσο, ο εξοβελισμός της αναφοράς των λύτρων από τον Ζαμπέλιο δείχνει ένα σχήμα αποκάθαρσης, το οποίο σίγουρα συνέβαλε στην δημιουργία μιας ομοιόμορφης εικόνας του πατριωτισμού. Όσα τραγούδια παρουσίαζαν τους κλέφτες να κάνουν πράγματα αξιοκατάκριτα, ταξινομούνταν σε άλλες κατηγορίες.⁹¹ Η εθνική επιχειρηματολογία, αξιοποίησε δημιουργικά την απόσταση ανάμεσα στους κλέφτες, ως γνήσιους Έλληνες, και τους ληστές, οι οποίοι ήταν είτε ξένοι, είτε απομεινάρια του τουρκικού ζυγού.⁹²

Σημειολογία, ιδεολογία, και μορφολογία στα Τρία Φλωριά

Η διηγηματογραφία του Πολυλά μέσα από την κριτική

Η διηγηματογραφία του Πολυλά δεν έχει τραβήξει πολύ την προσοχή της κριτικής, και επιπλέον, κάθε φορά αντιμετωπίζεται από την κριτική στο σύνολο της.⁹³ Ο Αγγελάτος, εστιάζει στη σημασία της δημοσίευσης των διηγημάτων του Πολυλά στο αθηναϊκό περιοδικό "Εστία" κατά τη δεκαετία του 1890, η οποία, όπως σημειώνει, αποτελεί ένα κρίσιμο σημείο για την αποδοχή του Πολυλά στη λογοτεχνική σκηνή. Η "Εστία" φιλοξένησε πολλά έργα του Πολυλά, όπως ποιήματα, μεταφράσεις και κριτικές μελέτες, επισημαίνοντας την επιρροή του στο λογοτεχνικό κοινό και τη γλωσσική και μεταφραστική του δεξιότητα, όπως και η παρουσίαση του έργου του από τον Γεώργιο Καλοσγούρου, ο οποίος παρουσίασε και σχολίασε τις ιδέες του Πολυλά, συνεισφέροντας στην κατανόηση και διάδοση των έργων του. Επιπρόσθετα, ο Κωστής Παλαμάς, επισήμανε κ'αυτός τη σημασία του Πολυλά ως κριτικό, ποιητή, μεταφραστή και γλωσσοπλάστη, αναγνωρίζοντας τη βαθιά και διαρκή επίδραση του στην Ελληνική λογοτεχνία. Ο Αγγελάτος προτείνει ότι η στρατηγική του Πολυλά στις δημοσιεύσεις του στην Αθήνα κατά τη δεκαετία του 1890, η οποία περιλάμβανε ποιήματα και διηγήματα, χαρακτηρίζεται από σαφείς στόχους που εμπνέονται από την αισθητική και καλλιτεχνική

⁸⁹ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 83

⁹⁰ Σβορώνος, Ν. ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΕΥΚΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΛΕΥΚΑΔΙΤΕΣ. ΑΘΗΝΑ 2011. σσ. 89

⁹¹ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 123

⁹² Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 125

⁹³ Δες, Αγγελάτος, Δ., Τριάντου, Ιφ. και Καββαδίας, Σ.

αντίληψη του Σολωμού. Τα κείμενα αυτά, φαίνεται να δρουν με έναν προγραμματικό τρόπο, δίνοντας κατευθύνσεις που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως εφαλτήριο για τις λογοτεχνικές προσπάθειες των νέων συγγραφέων της γενιάς του 1880. Αυτό το είδος έμμεσης καθοδήγησης μέσω των δημοσιεύσεων του προτείνει μια μεθοδολογική προσέγγιση που επιχειρεί να μορφώσει και να επηρεάσει την επόμενη γενιά λογοτεχνών, συνδέοντας την ποιητική και πεζογραφική έκφραση με τα βαθύτερα αισθητικά και καλλιτεχνικά ιδεώδη της εποχής του.⁹⁴ Σε αυτό το συμπέρασμα ίσως συνηγορεί και η θεματική του διηγήματος που παρουσιάζεται εδώ. Νομίζω ότι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι ο Πολυλάς «δανείζεται» θέματα από άλλους διηγηματογράφους, ή κατά την ερμηνεία του Αγγελάτου, αναφέρεται σε αυτά με διδακτικό στόχο, όπως για παράδειγμα, η μορφή της τσιγγάνας η οποία, θυμίζοντας τις μεταμφιέσεις των αρχαίων Ελληνικών θεοτήτων, είναι επίσης η Παναγία, ομοιάζει κάπως με την θεματική του μυθιστορήματος του Παπαδιαμάντη η Γυφτοπούλα, την ιστορία μιας πριγκίπισσας που την απήγαγαν ως μωρό μια ομάδα Τσιγγάνων και μεγάλωσε μαζί τους.⁹⁵

Η Ιφιγένεια Τριάντη θα αναφέρει και αυτή την διαπίστωση του Πολυλά για την διαφορά ανάμεσα στον νου και την σοφία που έχουν καταφύγει στο σπουδαστήριο και στην σκεπτική έρευνα, και την Τέχνη που έχει σταματήσει να ρίχνει την ζωογόνο δύναμη της μέσα στα σπλάχνα της κοινωνίας. Ο Πολυλάς επεμβαίνει έτσι στην κοινωνία με το να προβάλλει μέσα από τα κείμενα του ένα ηθικό δίδαγμα. Ακροβατώντας ανάμεσα στη καθημερινή γλώσσα και την λόγια, προσπαθεί να διαυγάσει μέσα από τους ιθαγενείς κοινωνικούς και πολιτισμικούς κώδικες τα ενεργά ηθικά μηνύματα του, που είναι πέρα από κάποιες νατουραλιστικές ηθογραφικές αποτυπώσεις.⁹⁶ Ο Πολυλάς διδάσκει στα διηγήματα του την υπερίσχυση των ηθικών χριστιανικών αξιών, χωρίς να απαρνιέται και την μυστικιστική πλευρά της ανθρωπίνης ύπαρξης. Σύμφωνα με τον Μ. Σιγούρο, για τον Πολυλά η «Τέχνη δεν είναι εντελώς άσχετη με την ηθική πρέπει να είναι μια αλυσίδα που σφιχτοδένει τη ζωή με όλα τα μυστήρια της φύσης και της σκέψης».⁹⁷ Σχετικά με το διήγημα που αφορά την αυτή την παρουσίαση, το εκτενέστερο από τα τρία, όπως λέει η Τριάντη, έχει τα περισσότερα παραμυθιακά στοιχεία. Η κρίση της για το διήγημα είναι όμως μάλλον αρνητική,

«η σύνθετη πλοκή του βασίζεται σε μεγάλο μέρος σε μακρές αναληπτικές αφηγήσεις που ανακόπτουν την κύρια γραμμή και την αποδυναμώνουν. Αυτή είναι και η βασικότερη αδυναμία του. Είναι όμως τόσα πολλά και προέλευσης τα παραμυθιακά στοιχεία που συντίθεται σε αυτό, ώστε δημιουργούν την εντύπωση

⁹⁴ Αγγελάτος, Δ., Η διηγηματογραφία στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα: τα διηγήματα του Πολυλά και το αθηναϊκό κέντρο. σσ. 7

⁹⁵ Παπαδιαμάντης, Α., Η ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΑ. ΕΣΤΙΑ. 2022

⁹⁶ Σιγούρος, Μ., Ελληνική Δημιουργία, «Ιάκωβος Πολυλάς», σελ 906 Αναφέρεται στο, Τριάντου, Το λογοτεχνικό αφηγηματικό έργο του Ιάκωβου Πολυλά. Πόρφυρας σσ 403.

⁹⁷ Τριάντου, Το λογοτεχνικό αφηγηματικό έργο του Ιάκωβου Πολυλά. Πόρφυρας σσ 402.

πως ο Πολυλάς επιδίωξε με αυτό το διήγημα να δείξει με παραδειγματικό τρόπο την έντεχνη αξιοποίηση των παραδοσιακών λαϊκών μύθων και παραμυθιακών αφηγήσεων. Ως προς την δομή του είναι περισσότερο επηρεασμένο από τα παραμύθια της ανατολίτικης παράδοσης (γίνεται μάλιστα ρητή αναφορά στα παραμύθια της Χαλιμάς) υπάρχουν όμως στοιχεία από την ελληνική και την και τη δυτική παράδοση (η εμφάνιση κι η εξαφάνιση μυστηριωδώς κάποιων «προσώπων», τα ξωτικά, το κάψιμο του βρυκόλακα, κλπ).⁹⁸

Και σχολιάζει αναφερόμενη στον Βαλέτα, «χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως σε καίρια σημεία της αφήγησης παρεμβάλλονται μικρά στιχουργήματα, όπως συμβαίνει σε πολλά ελληνικά λαϊκά παραμύθια. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Πολυλά για τα λαϊκά αφηγήματα φαίνεται και από την ιδιαίτερη ενασχόληση του με το είδος. Ο Βαλέτας δημοσιεύει στις σελίδες 337-355 της έκδοσης των Απάντων του Πολυλά: τους μύθους και τα αλληγορικά παραμύθια του, τις άφταστες λαϊκές διδαχές του, που είναι πρώτης γραμμής ηθικοπλαστικά δημοτικά δοκίμια στα θεμέλια της πεζογραφίας μας.»⁹⁹

Ο Σπύρος καββαδίας παρουσιάζει και αυτός τα διηγήματα του Πολυλά στον τόμο-ᾠφιέρωμα του περιοδικού Πόρφυρας, αν και εξ αρχής, από τον τίτλο του άρθρου του, προσδιορίζει την αξία των διηγημάτων μονάχα σε γενεαλογική σχέση με τον Θεοτόκη. Αναφέρει ότι την ίδια περίοδο με την δημοσίευση των διηγημάτων στην Εστία, έχει ήδη ξεκινήσει ένα ρεύμα διάδοσης της λαογραφίας που θα ακολουθήσει την εμφάνιση του Ν. Πολίτη, και θα είναι καθοριστική επιρροή και για την λογοτεχνική παραγωγή.¹⁰⁰ Έχει ενδιαφέρον εδώ να παρατηρήσουμε ότι, είναι γνωστό ότι ο Ν. Πολίτης όχι μονάχα επηρεάστηκε απο τον Ζαμπέλιο στο λαογραφικό έργο του, αλλά ακολούθησε μια κατεύθυνση στη λαογραφία, την «ελληνίζουσα», η οποία έρχονταν σαφώς σε ρήξη με την λαογραφία του Φωριέλ η οποία είχε περισσότερο «ρωμέικη» κατεύθυνση.¹⁰¹ Δεδομένο ότι, όπως παρατήρησαν πολλοί ερευνητές, ο Πολυλάς έδινε στη πραγματικότητα κατευθυντήριες γραμμές μέσα από το έργο του, ίσως πρέπει να συμπεράνουμε ότι, η σύνθεση που επιχειρεί ο Πολυλάς στα Τρία Φλωριά, δεδομένης και της υποθεσης και των θεματικών του διηγήματος, που πιστεύω ότι ακολουθεί επίσης την γενεαλογία του σπόρου που αναπτύσσεται σε φυτό, δηλ., την Σιλλερική μέθοδο την οποία σημειώνει ο Σολωμός στους Στοχασμούς του,¹⁰² δείχνει πως το λαογραφικό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να συμπληρώσει μια ανώτερη σύνθεση, που όχι μονάχα

⁹⁸ Τριάντου, Ε. Το λογοτεχνικό αφηγηματικό έργο του Ιάκωβου Πολυλά. Πόρφυρας σσ 401-402.

⁹⁹ Βαλέτας, Άπαντα τα λογοτεχνικά και κριτικά. Αναφέρεται στο: Τριάντου, Το λογοτεχνικό αφηγηματικό έργο του Ιάκωβου Πολυλά. Πόρφυρας σσ 402

¹⁰⁰ Καββαδίας, Σ., Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. Πόρφυρας, 84-85, σσ. 414

¹⁰¹ Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 216. Ο Herzfeld προχωράει σε μια διάκριση που υπερβαίνει τον διαχωρισμό των καθαρευουσιάνων και των δημοτικιστών, για τις ευρύτερες πολιτισμικές/ιδεολογικές τάσεις της «ρωμιοσύνης» και του «ελληνισμού», και των Ρωμιών και Ελλήνων, αντίστοιχα.

¹⁰² Βάρναλης, Κ. Σολωμικά. Κέδρος. σσ. 80-81.

θα δίνει τα αναγκαία ηθικά διδάγματα, αλλά θα περιγράφει και το τέλος της ίδιας της ιστορίας μέσα στο χρόνο της αφήγησης, όπως, και κατά τον Γκαίτε, ο σπόρος του φυτού, οδηγεί στο ανεπτυγμένο φυτό που θα οδηγήσει ξανά με την σειρά του στον σπόρο.

Σημειολογική και ιδεολογική ανάλυση

Θα περιγράψω την υπόθεση του διηγήματος σχολιάζοντας παράλληλα για όσα στοιχεία έχω εντοπίσει. Η υπόθεση του διηγήματος τοποθετείται στον Ζυγονό. Ο Ζυγονός ίσως να μην είναι τυχαία επιλογή, καθώς ο Πολυλάς γράφει από την Άνω Παυλιάννα—από το αρχοντικό του θα μπορούσε να δει στην κοιλάδα του Ζυγονού, κοντά στο ποτάμια της Μεσογγής, τον αρχαίο Αιγαίο ποταμό.¹⁰³ Η ιστορία των κοινοτήτων της Κέρκυρας είναι καπως ιδιότυπη καθώς κάθε κοινότητα έχει την δική της ιστορία στο νησι.¹⁰⁴ Για την Παυλιάννα, μας λέει ο Κερκυραίος λαογράφος Κλήμης ότι, ήταν οικισμός Παυλικιανών Βογομίλων, οι οποίοι τοποθετήθηκαν στο βουνό αυτό ως τοποτηρητές από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Μανουήλ 'Α Κομνηνό, γύρω στο 1150. Το γειτονικό χωριό, του Άη Μαθιά, το οποίο είχε απορροφήσει τους κατοίκους του Ζυγονού, όπως περιγράφει και ο Πολυλάς στο διήγημα του, έχει επίσης Βυζαντινή προέλευση, αλλά προέρχονταν από στρατιωτικούς του βυζαντινού στρατού. Κατά τον Κλήμη,¹⁰⁵ λοιπόν, υπήρχε παραδοσιακή ένταση ανάμεσα στα δύο χωριά, ίσως λοιπόν η ιστορία αυτή να έχει ασκήσει μεγάλη επίδραση στην φαντασία του Πολυλά, ο οποίος διέμενε για αρκετό καιρό στην Άνω Παυλιάννα. Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον να διερευνήσουμε την υπόθεση κατά πόσον η ενδεχόμενη επιβίωση του γνωστικισμού των Παυλικιανών, συναντήθηκε στο πρόσωπο του Πολυλά, τον συγγενή νεοπλατωνισμό των Γερμανών ιδεαλιστών, προσφέροντας ένα βιωματικό μοντέλο του ιστορικιστικού-τελεολογικού σχήματος 'σπόρος-φυτό-σπόρος.'

Η υπόθεση ξεκινάει με την σύγκρουση ανάμεσα στον Αντώνιο και την κόρη του, Ευφροσύνη. Ο λόγος είναι ότι ο Αντώνιος θέλει να παντρέψει την κόρη του με το «πρώτο» παλικάρι του χωριού, όμως η ίδια αρνείται. Ο Πολυλάς δεν χάνει ευκαιρία να μας δείξει, κριτικά, τις παραδοσιακές σχέσεις μεταξύ των φύλων. Η Ευφροσύνη αρνείται να παντρευτεί αυτόν που υποδεικνύει ο πατέρας γιατί σε προηγούμενο χρόνο έχει συμβεί το εξής περιστατικό: μια γηραιά τσιγγάνα επισκέπτεται την Ευφροσύνη στο

¹⁰³ Καρύδη, Γ., ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ. Λειψία, 1936. σσ. 10

«Μόνον ...αναφέρεται ο Αιγαίος ποταμός, ούτινος την θυγατέραν Μελίτην έλαβεν εις γάμον ο Ηρακλής και απέκτησε τον υιόν Ύλλον. Ποίος ήτο ο ποταμός ούτος μέχρι τούδε παραμένει ακαθόριστον, ο πιθανώτερος όμως, όστις θα υδήνατο να διεκδικήση την τιμήν ταύτην, είναι ο σημερινός της Μεσογγής, όστις πηγάζει από το Μελίτιον όρος.»

¹⁰⁴ Για παράδειγμα, οι Σουλιώτες και άλλοι Αρβανίτες, πέρασαν στην Κέρκυρα κατά τον 19ο αιω. «εις Μαντούκι, Γαρίτζαν, Τρίκλινον,...» Πυλαρινός, Θ., ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΖΙΠΗ. Π., Στο: Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005. σσ 118

¹⁰⁵ Οδυσσέας-Κάρολος Χρ. Κλήμης. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΙΚΟΥ ΛΑΟΥ. ΚΕΡΚΥΡΑ, 2007, σσ 20.

πατρικό της και της διαβάζει την μοίρα στις γραμμές του χεριού της. Ο Πολυλάς μας δείχνει την δύσκολη ζωή των Τσιγγάνων Ρομά, και δείχνει πραγματική ευαισθησία για την εξαθλιωμένη ζωή τους. Η τσιγγάνα, διαβάζει το παρελθόν της οικογένειάς της Ευφροσύνης και έτσι, μαζί της, μπαίνουμε σε ένα ταξίδι στον χρόνο, για το πως ιδρύθηκε το, εγκαταλελειμμένο ήδη από την εποχή του Πολυλά, χωριό του Ζυγονού. Ας σημειώσουμε εδώ επίσης ότι, ο Πολυλάς ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την ανθρωπινή μαντική δυνατότητα, η οποία βασίζεται κατά τον ίδιο στην «απόλυτη γνώση του όντος»,¹⁰⁶

Ο ερχομός των ξένων με τα μεγάλα καράβια μας θυμίζει την Τρικυμία του Σαιξπηρ, την οποία ο Πολυλάς είχε πρώτος αποδώσει αρκετές δεκαετίες πριν. Ακόμα περισσότερο όμως, συγκεντρώνει σημαντικά κομμάτια της προφορικής ιστορίας του τόπου, ίσως και προσωπικά βιώματα του Πολυλά, τα οποία γνέθει σε μια ανώτερη, «τελική», σύνθεση.¹⁰⁷ Ένα από αυτά τα στοιχεία είναι οι «βίγλες» που κοιτάζουν στην ανοιχτή θάλασσα για απειλητικά καράβια, το αγριοπέλαγος, όπως το λένε οι ντόπιοι και επαναλαμβάνει ο Πολυλάς. Λέγεται ότι η πρακτική αυτή κρατούσε από τα Βυζαντινά χρόνια, αλλά ακόμα επιπλέον, η δίοδος αυτή για την θάλασσα, είχε χρησιμοποιηθεί και από του Οθωμανούς σε μια απο τις γνωστές, φοβερές μεν αλλά αποτυχημένες δε, απόπειρες να καταλάβουν το νησί κατά τον 16ο αιω.¹⁰⁸ Ο νέος που διακρίνει το καράβι των ξένων δεν κρύβεται όπως οι συγχωριανοί του, αλλά παίρνοντας το ρίσκο, τους καλοδέχεται και τους οδηγεί στην εσωτερική πεδιάδα για να γνωρίσουν τους προεστούς και να εγκατασταθούν. Οι ξένοι αυτοί εγκαθίστανται εκεί, δημιουργούν μέσα από πολύ δουλειά και καλλιέργεια της γής, μια πλούσια «πολιτεία», έναν «παράδεισο», τον Ζυγονό. Προφανώς, η “fabula” του Πολυλά χρησιμοποιεί πολλά στοιχεία από την ελληνική γραμματεία, στην συγκεκριμένη περίπτωση, βλέπουμε την ιστορία του Ζυγονού, σαν την ιστορία της Ατλαντίδας, ή, αλλιώς, σαν μια παραλλαγή της Πτώσης,¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ο Πολυλάς συχνά προσεγγίζει τα πνευματικά φαινόμενα σαν να ήταν φυσικά φαινόμενα. Η προφητεία, (και ας θυμηθούμε εδώ και τα σχόλια του προς τον Σολωμό ως «μικρό Προφήτη») έτσι, γίνεται, μια απο τις εκφράσεις του Πνεύματος: «Εκτός εάν το ενεστώς, κλει μέσα του το μέλλον.--Δύναται άρα να υπάρχει προορατική δύναμι, αν αυτή συνίσταται εις το να γνωρίση το κρυμμένο πλούτος του ενεστώτος, από το οποίον αναγκαίως πρέπει να ξετυλιχθή το μάλλον. **Έτσι η προφητική δύναμη δύναται να ορισθή Πλήρης γνώσις του όντος**». Στο, Παγκράτης, Ν., Κούδα, Δ., Ι. ΠΟΛΥΛΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΡΓΑ. Image, 2019. σσ 262. Οι έντονοι και πλάγιοι χαρακτήρες είναι δικοί μου.

¹⁰⁷ Θα μπορούσε επίσης αυτό να περιγραφεί ως ένα αλχημιστικό solve et coagula, το οποίο όμως λειτουργεί στο πεδίο του γραπτού λόγου. Το nigredo αυτό, το πνεύμα της κοινότητας ως πρώτη, ακατέργαστη ακόμα, ύλη, θα διαλυθεί για να επανασυγκροτηθεί, μέσω της Βασιλικής Τέχνης, διαδοχικά μέχρι να δημιουργηθεί, πλέον σε μια ανώτερη μορφή, η «φιλοσοφική λίθος», η πραγματοποιημένη αυτοσυνείδηση της κοινότητας, ως λογοτεχνικό έργο. Οι χαρακτήρες «ρευστοποιούνται» στην ολότητα μιας ανώτερης σύνθεσης, μέσα στην οποία επανατομικοποιούνται.

¹⁰⁸ Δες πχ το κεφάλαιο «ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΚΑΙ ΣΚΛΑΒΟΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΤΟ 1537». Στο, Κόλλας, Χ., Η ΝΗΣΟΣ ΤΩΝ ΚΟΡΥΦΩΝ ΤΟΝ 16Ο ΚΑΙ 17Ο ΑΙΩΝΑ. Από μαρτυρίες του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας. ΤΟΜΟΣ Β'.

¹⁰⁹ Οφείλω την παρατήρηση αυτή στο βιβλίο της Όλγας Βλάμη, η οποία, πιστεύω, ότι χρησιμοποιεί πολλά στοιχεία από τα «Τρία Φλωριά» στον «Σκελετόβραχο» της.

επαναλαμβάνοντας έτσι και τον ιστορικισμό που είναι συνδεδεμένος με την γερμανική ιδεαλιστική σκέψη.

Αφού εγκαθίστανται εκεί, λοιπόν, ο «δεσπότης που είχε πρωτοβγεί στο ακρογιάλι» δίνει την κόρη του στον νέο που βγήκε να τους προϋπαντήσει, και τους ευλογεί στην εκκλησία που είχε χτίσει για το χωριό. Τρεις-τέσσερις γενιές μετά, ο μοναδικός κληρονόμος είχε τρεις κληρονόμους, τον Αντώνιο, τον Σπυρίδωνα, και τον Μιχαήλ. Ο Μιχαήλ πούλησε το μερίδιο του στον Αντώνιο και πήγε να ζήσει στην πόλη. Ο Αντώνιος γέννησε τον Αναστάσιο, πατρικό παππού της Ευφροσύνης, και ο Σπυρίδωνας γέννησε τον Νικόλαο, τον μητρικό παππού της. Εκεί, μας παρουσιάζει ο Πολυλάς την πρώτη ρήξη, στην ουσία ασκώντας κριτική στην αρχαιολατρία και προγονολατρεία: ο Αναστάσιος, αντίθετα με τον πρωτοξάδελφο του Νικόλαο, είναι κακός και άδικος. Από την άλλη, ένα ακριβώς από τα θέματα που πραγματεύεται ο Πολυλάς είναι ακριβώς και το ζήτημα του καλού και του κακού, ότι ακόμα και το κακό έχει τη θέση του σε αυτό τον κόσμο, την οποία μπορεί κάποιος να κατανοήσει μοναχά στην ολότητα της. Έτσι, το χωριό χωρίζεται ανάμεσα στους δύο εξαδέλφους, ο ένας καλός και ο άλλος κακός. Σύντομα όμως, η βαναυσότητα του Αναστάσιου τον οδηγεί σε ένα έγκλημα που θα διαχωρίσει την κοινότητα τελειωτικά. Ο εφημέριος της εκκλησίας του χωριού, της Θεοτόκου, πέθανε, και το πνεύμα του παρουσιάζονταν σε όλα τα αγαπημένα σημεία του εφημερίου χωρίς να ενοχλεί κανέναν. Όμως, ο Αναστάσιος, έτρεφε μίσος προς τον εφημέριο, ο οποίος ήταν παντοτε επικριτικός απέναντι του, και έτσι ισχυρίστηκε ότι έγινε βρυκόλακας και ότι έπρεπε να καεί. Ο ιερέας, όμως, ως άγιος, φανερώνεται στον ύπνο του Νικόλαου, και τον οδηγεί να φύγει από το χωριό μαζί με τους ανθρώπους του. Ο Νικόλαος ακολουθεί τις οδηγίες του πνεύματος του ιερέα, και πηγαίνει να εγκατασταθεί στο κοντινό χωριό. Ο Αναστάσιος με τα παλικάρια του, ξεθάβουν το λείψανο του ιερέα, και το καίνε, από το οποίο αναβλύζει μύρο. Ο Αναστάσιος έμεινε μόνος του στο χωριό να κάνει ότι θέλει, αλλά πολύ σύντομα, έπεσε λιμός στο χωριό, ο οποίος σκότωσε τον περισσότερο κόσμο, μαζί και τα περισσότερα παιδιά του Αντώνιου, εκτός από τον πρωτότοκο. Ο Αντώνιος φονεύεται από τους κάτοικους που είχε αδικήσει, και η χήρα του φεύγει και αυτή για το διπλανό χωριό μαζί με το ορφανό. Οι απόγονοι του Νικόλαου και του Αντώνιου, είναι οι γονείς της Ευφροσύνης.

Σε αυτό το σημείο όμως θα πρέπει να σταθούμε. Αυτό, το κάψιμο του παππά, είναι ένα περιστατικό που έχει επιβιώσει στην τοπική προφορική ιστορία και μνήμη, το οποίο, ευτυχώς, το έχει καταγράψει και ο Καββαδίας.

«Η λαϊκή παράδοση που επιζεί και στον Άη Μαθιά λέει ότι “ήταν ένας άρχοντας, ο οποίος επιθυμούσε την όμορφη κόρη του. Πήγε στον παππά του Ζυγονού και τον ρώτησε, χωρίς βέβαια ο ιερωμένος να γνωρίζει το σκοπό του μεγαλογαιοκτήμονα, ποιός πρέπει να φάει τον πρώτο καρπό του χωραφιού. Ο ιερωμένος απάντησε ο ιδιοκτήτης του αγρού. Ο άρχοντας γύρισε σπίτι του και έκαμε δική του τη θυγατέρα του. Από αυτό το αισχρό γεγονός έπεσε λοιμός,

πανούκλα, σ' εκείνο το κεφαλοχώρι κι έμειναν μόνον τρεις οικογένειες, η μία ήταν του Λισγαρά. Οί κάτοικοι επειδή θεώρησαν υπεύθυνο τον ιερέα τον έκαψαν.»¹¹⁰

Αυτή την ιστορία την έχω ακούσει και εγώ, με κάποιες παραλλαγές. Ο παπάς, είναι ο ίδιος ο άρχοντας Λισγαράς, ο οποίος δικαιολογεί την αιμομιξία στους συγχωριανούς του με την παραβολή του καρπού και του αγρού. Το αποτέλεσμα είναι μια επιδημία ανεμοβλογιάς, δηλ., μια θεία τιμωρία για την αμαρτία ή ίσως και μια προσωποποίηση της αμαρτίας ως αρώστιας,¹¹¹ που σκότωσε σχεδόν όλα τα παιδιά, και οδήγησε τους κατοίκους να κάψουν τον αιμομίκτη ιερέα. Και οι δύο εκδοχές, του Καββαδία και η δικιά μου, περιέχουν είτε τις αιμομικτικές σχέσεις του άρχοντα-που-ξεγελάει-τον-ιερέα είτε του ιερέα-άρχοντα, και το κάψιμο ενός ατόμου που ευθύνεται για την αιμομιξία. Η εκδοχή του Πολυλά φαίνεται να διαγράφει το αιμομικτικό περιεχόμενο της προφορικής ιστορίας, όπως θα δείξω σε λίγο με μια αναπλήρωση, αλλά και αντικαθιστά το κάψιμο του αιμομίκτη ιερέα, με το κάψιμο του λειψάνου.¹¹² Ο Πολυλάς σε όλο το διήγημα δεν χάνει ευκαιρία να στρέφεται ενάντια στην βία: αρχικά ενάντια στη μορφή του αυταρχισμού του Αντώνιου προς την γυναίκα του και την κόρη του, μια φεμινιστική θέση του Πολυλά που θα επαναλάβει και αργότερα μέσα από την παραδοχή της συζυγικής βίας από τον Αντώνιο, και στην περιγραφή του βίαιου χαρακτήρα του προγόνου του Αντωνίου, Αναστάσιου, και όπως θα δούμε και αργότερα, η βία θα βρεθεί στο στόχαστρο του Πολυλά ξανά προς το τέλος του διηγήματος. Αναφέρει ο Πολυλάς για τον Αναστάσιο:

«Είχαν μοιρασμένο το μεγάλο παλάτι και το πλατύχωρο περιαύλι. Εις το αυλόγυρο του Νικολάου, κάθε δειλινό οι εργάτες του εγύριζαν από τα χωράφια και από τα αμπέλια κι έτρωγαν κι έπιναν το σωστό τους και ετραγουδούσαν· και εις τον αυλόγυρο του Αναστασίου ολημερίς εχαροκοπούσαν πολλά παλικάρια μαχαιροβγάλτες, οπού τους είχε πάντοτε σιμά του, για να καταδυναστεύουν τους φτωχούς και αδυνάτους. Εκεί μέσα εμεθοκοπούσαν, εβλασφημούσαν και τους άκουες να δέρνουν κάθε δυστιχισμένον, όπου ετύχαινε να πέσει εις την έχθρα του αφεντός.»¹¹³

Κυρίως στρέφεται δηλ., ενάντια στην βία των «παλικάριών». Οι ίδιοι «άνθρωποι του Αναστασίου» είναι αυτοί που ξεθάβουν το λείψανο και το καίνε. Μπορούμε, νομίζω, να

¹¹⁰ Καββαδίας, Σ., *Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι.* ΠΟΛΥΛΑΣ, “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. Πόρφυρας, 84-85, σσ. 430

¹¹¹ Ρηγάτος, Γερ., *Η υγεία του παιδιού στη λαϊκή μας παράδοση*. ΔΩΔΩΝΗ, 1992. Δες και, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Κ., *Το κακό οδεύει έρποντας...Οι λοιμοί της πανώλης; στα Ιόνια Νησιά (17ος-18ος αι.)* ΒΕΝΕΤΙΑ, 2007

¹¹² Αρχικά να σημειώσω ότι εδώ δεν είμαι βέβαιος για το ποιός είναι ο στόχος του Πολυλά, εάν δηλ., αρνείται την προφορική ιστορία–την πραγματικότητα προς χάριν της αληθείας, της αγιότητας του ιερέα, όμως οι αναγνώστες της Εστίας σίγουρα δεν γνώριζαν την προφορική ιστορία του Ζυγονου, οπότε θα πρέπει να συμπεράνω ότι η άρνηση του Πολυλά ήταν εσωτερική, στη σκέψη του παρά για να απαντήσει στις λαϊκές ιστορίες, ο οποίος όμως έτσι, μέσω της άρνησης του, διατήρησε τις ιστορίες αυτές σαν γραπτά μνημεία, έστω και αρνούμενα, ή και κρυμμένα.

¹¹³ Πολυλάς. *Τα Τρία Φλωριά*. Στοχαστής. σσ. 22

υποθέσουμε με ασφάλεια ότι τα «παλικάρια μαχαιροβγάλτες» του Πολυλά, στόχος σε διάφορα σημεία του διηγήματος, είναι οι κλέφτες της δημοτικής παράδοσης, οι οποίοι όπως είπαμε αρχικά συμβόλιζαν τον ανεξάρτητο χαρακτήρα των ελλήνων αλλά μετά την ίδρυση κράτους αποτελούσαν την «ντροπή» της Ελλάδας αφού έδειχναν έναν μη-δυτικό χαρακτήρα.¹¹⁴ Ακόμα περισσότερο, αυτό που θέλει να αποσιωπήσει ο Πολυλάς, είναι στην πραγματικότητα μια αγροτική εξέγερση¹¹⁵ ενάντια στους άρχοντες-βρυκόλακες. Από το ίδιο το κείμενο του, μπορούμε ίσως να διακρίνουμε ότι ο Πολυλάς προσπαθεί να ορίσει κάποιες «ηθικές σταθερές» γύρω από την εργασία, ο Νικόλαος, αντίθετα από τον Αναστάσιο, δίνει στους εργάτες τους «τα σωστά τους».¹¹⁶ Επίσης, και σε άλλο διήγημα, αναφέρει, ή, μάλλον, πιο σωστά, *ψιθυρίζει* τις προφορικές ιστορίες για αγροτικές εξεγέρσεις κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, στις οποίες οι εξεγερμένοι αγρότες βρήκαν καταφύγιο στις σπηλιές της Σκοτεινής, ένα από τα βουνά της Παυλιάνας.¹¹⁷ Αυτό το σημείο, η ριζοσπαστικότητα των κατοίκων των Επτανήσων, αλλά και της Ελλάδας, ενώ είναι κοινός τόπος για πολλούς, εντούτοις επιμένει να απουσιάζει, ή, στην περίπτωση του Πολυλά, σχεδόν να ψιθυρίζεις ανάμεσα στις γραμμές.¹¹⁸

Επιστρέφοντας στο διήγημα του Πολυλά, Η τσιγγάνα, πριν μεταμορφωθεί στην Παναγία και τον «λερό κουρελιασμένο φουστάνι της λάμπει ωσαν βασιλική πορφύρα»,

¹¹⁴ Τα ίδια χαρακτηριστικά που μπορούσαν να θεωρηθούν παγανιστικά, και έτσι υποδείκνυαν μια σύνδεση με την αρχαιότητα, μπορούσαν, όμως, από την άλλη, να ερμηνευτούν ως τουρκικές επιρροές ή να αποδοθούν στην παρανομία. Herzfeld, M., ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. 2002. σσ. 165.

¹¹⁵ Οι αγροτικές εξεγέρσεις θα πρέπει να ήταν πολύ πιο συχνές απ' ό,τι μας λένε οι σχολιαστές του Πολυλά, καθώς ο Πολυλάς στα διηγήματα του έχει δύο αναφορές σε αυτές, μια η παραπάνω, και όπως μας πληροφορεί ο Καββαδίας, άλλη μία στις αναφορές του Πολυλά στις σπηλιές της Σκοτεινής.

¹¹⁶ Θα πρέπει να θυμηθούμε εδώ την, εν μέρει τουλάχιστον σωστή, παρατήρηση του Καββαδία σχετικά με το μήνυμα του διηγήματος. «το μήνυμα του διηγήματος υποδηλώνεται και με την παροιμία του κολοφώνα: "ή από εύρημα ή από έρημα ή από γόνατα γονέων", το οποίο συμφωνεί με το πολιτικό του πρόγραμμα: "υψώσαμεν την σημαίαν της τάξεως, ήτις μόνη δύναται να προστατεύσει τα ακλόνητα της ιδιοκτησίας δικαιώματα, τα οποία η κοινωνιστική τάσις προσεπάθησε και προσπαθεί να τα προσβάλει" Βαλέτας, κζ', αναφέρεται στο Καββαδίας, Σ., Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, "Είς άλλοτε Κερκυραίος". Πόρφυρας, 84-85, 416. Λέω «τουλάχιστον εν μέρει», γιατί όπως ελπίζω να δείξω τα κοινωνικά μηνύματα του Πολυλά ήταν πολυδιάστατα. Το ζήτημα της ιδιοκτησίας και της εργασίας είναι κεντρικό στον Fichte και νομίζω ότι η κατεύθυνση αυτή είναι αποτέλεσμα της κριτικής αποδοχής, παραλλαγής και μετάλλας, των ιδεών αυτών από τον Πολυλά.

¹¹⁷ «Μέσα εις εκείνα τα σπήλαια κρύβονταν τον παλαιόν καιρόν, εκρύβοντο άνθρωποι κριματισμένοι, να λυτρώνουν από τα χέρια της δικαιοσύνης...» Καββαδίας, Σ., Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, "Είς άλλοτε Κερκυραίος". Πόρφυρας, 84-85, σσ. 428

¹¹⁸ Αναφέρω ενδεικτικά μερικούς τίτλους, όχι σε κατά κάποιο τρόπο ιεραρχημένη σειρά: Δαμιανάκος, Σ., Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός πολιτισμός, ΠΛΕΘΡΟΝ. 1987, στο οποίο έργο αναφέρεται στα κλέφτικα, στην κοινωνική ληστεία, και στη μεταγενέστερη κουλτούρα αντίστασης, το ρεμπέτικο, και τον Καραγκιόζη. Το, κλασικό, έργο του Σ. Ασδραχά, ΠΡΩΤΟΓΟΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ. ΕΑΠ, 2019, εμπνευσμένο από την αντίστοιχη δουλειά του E. Hobsbawm, και το χρονικό της εξέγερσης των Ποπολάρων, στην Ζάκυνθο, του Δ. Αρβανιτάκη. Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Πόλη της Ζακύνθου. Το Ρεμπέλιό των Ποπολάρων. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ. ΑΘΗΝΑ, 2001. Επίσης, «Κοινωνικοί Αγώνες του Εφτανησιακού Λαού. ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ. ΟΔΕΒ. ΑΘΗΝΑ 1966. Η αρνητική ιστορία του Πολυλά μπορεί να χρησιμεύσει για να τραβηχτεί η προσοχή μας σε εκείνα τα ζητήματα που συνήθως η ιστορία προσπαθεί πάντοτε να παραβλέπει.

της λέει επίσης ότι ο μελλοντικός σύζυγος της, θα μοιάζει με την εικόνα του Αρχάγγελου Μιχαήλ που έχει η Ευφροσύνη στον τοίχο της. Με αφορμή την ομοιότητα του πορτραίτου του Αρχάγγελου Μιχαήλ και του μελλοντικού συζύγου της Ευφροσύνης, Μιχαήλ, ο Πολυλάς μας δίνει μερικές «χρυσές» γραμμές όταν περιγράφει τη σχέση της αρχέτυπης εικόνας με την φαντασία. Της λέει ότι η εικόνα του «Αγίου του Καβαλάρη» έχει έρθει στην κληρονομιά της οικογένειάς της, και ότι ο σύζυγος της θα μοιάζει στον Αρχάγγελο,

«Λέγουν δια έναν καλόγερον αγιογράφον πως η φαντασία του, ως ήταν ξέχειλη από θείαν αγάπη, οδηγούσε το χέρι του, ώστε να κασταστήσει ωσάν άυλα τες γραμμές και τους χρωματισμούς. Ως να μην ήθελε να δώσει εις τα ζωγραφήματα του ψηλαφητές μορφές, επροσπαθούσε να τα πλάσει, ως ένα διάφανο υφάδι, ώστε μέσα από αυτό, να φανερώνεται το λακτάρισμα μιας ψυχής. Ό,τι έκαμνεν εκείνος ο ενθουσιασμένος καλόγερος, το έκαμνε και η νέα, όταν επροσήλωσε τα μάτια εις εκείνο το άτεχνο εκόνισμα του Αγίου.»

Ο Πολυλάς με έναν εκπληκτικό τρόπο συνενώνει τα αντίθετα, όπως το υψηλό με το χαμηλό, αφήνωντας την πνευματικότητα να εισβάλλει στην πραγματικότητα, και δίνοντας μας έτσι ιδιαίτερα καθαρά την αίσθηση του υψηλού. Το ίδιο μοτίβο του *coincidentia oppositorum* θα εντοπίσουμε και αργότερα σε πιο μυστικιστικά μονοπάτια, όταν θα ταυτίσει τον Αρχάγγελο Μιχαήλ με τον Εωσφόρο.¹¹⁹ Στο κατόπιν, αφού μας έχει δώσει μέσα από την ονειρική εξιστόρηση της τσιγγάνας τον «σπόρο» ολόκληρης της ιστορίας, συνεχίζει με ταχείς ρυθμούς να αναπτύσει το ζωντανό φυτό προς το άνθος του, και τελικά τον σπόρο.

Ο Αντώνιος γυρνώντας μισομεθυσμένος σπίτι, ψάχνοντας για το άλογο του, οδηγείται από το άλογο στα «χαλάσματα του Ζυγουνού» όπου εκεί βλέπει μια περίεργη λάμψη. Πλησιάζοντας γνωρίζει τον Μόρο, το πνεύμα που φυλάει τον θησαυρό. Ο Αντώνιος, χωρίς να έχει συνείδηση των λέξεων του, εκπλήσσοντας έτσι και τον εαυτό του, ζητάει από το πνεύμα να ανταλλάξει τα τρία φλωρια που κρατάει με τρία άλλα από το θησαυρό. Αυτό είναι το συνθηματικό που οδηγεί το πνεύμα να του πει ότι μέχρι την επόμενη μέρα πρέπει να έρθει με τον κάτοχο του θησαυρού για να του τον παραδώσει, αλλιώς θα χαθεί.¹²⁰ Ο Αντώνιος φτάνει στην πόλη και «παγιδεύει» με τα τρία φλωρια,

¹¹⁹ «Καθώς ανάμεσα εις τα φώτα του ουρανού την νύκτα πρωτεύει ο αποσπερίτης...» Πολυλάς, Ι., Τα Τρία Φλωριά. Παρατηρητής.

¹²⁰ Ο Μόρος στην λαογραφική παράδοση έχει μια ιδιότυπη ιστορία. Ο Καβαδίας, στο κείμενο του για τα διηγήματα του Πολυλά, τον εντοπίζει στον Ν. Πολίτη. Το Μόρο έχω εντοπίσει στην Αρβανίτικη παράδοση (δες πχ Σαλταρη, Ν. Οι στοιχειωμένες Λίρες. Στο, «Αρβανίτικες Ιστορίες & Θρύλοι». ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΕΡΟΥ. 1987), και ως Μαυριτανός, καταγράφεται επίσης από την Αλβανική λαογραφία (ALBANIAN FOLKTALES AND LEGENDS selected and translated from the Albanian by Robert Elsie) . εμφανίζεται και στην λαογραφία, αλλά μπορούμε να βρούμε ακόμα αναφορές στους Di Mauri, τις αρχαίες μαυριτανικές θεότητες που αναφέρονται σε λατινικές επιγραφές στην Β. Αφρική (Campbell, L., Lurker, Manfred - A Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons. σσ. 315) Άξιο είναι να σημειώσουμε ότι ο «Μαυριτανός» είναι επίσης μια πνευματική φυλετική μορφή του θεοσοφιστικού και μυστικιστικού κόσμου,

έναν νεροκουβαλητή που τυχαίνει κάθε φορά να μαζεύει αυτός τα νομίσματα όταν τα πετάει ο Αντώνιος. Ο νεροκουβαλητής έχει ιδιαίτερη συμβολική σημασία στο κείμενο, αλλά, επίσης, λειτουργεί ως ένα μορφολογικό στοιχείο που εντάσει πολλές από τις αιμομικτικές ιστορίες που έχει καταγράψει η παγκόσμια λαογραφία, τις οποίες ο Propp ονομάζει ως «παραλλαγές του Οιδίποδα».¹²¹ Το νερό είναι ένα κεντρικό μορφολογικό στοιχείο που εμφανίζεται σε όλες τις παραλλαγές της ιστορίας του Οιδίποδα, λέει ο Propp, καθώς και ότι η εγκατάλειψη στο νερό, σχετίζεται με την προετοιμασία του παιδιού για ηγετική φυσιογνωμία.¹²² Ο Πολυλάς χρησιμοποιεί τον χρόνο στην εξιστόρηση με πολύ πολύπλοκο τρόπο, το παρόν μπλεκεται συνεχώς με το παρελθόν, και έτσι, ο Μιχαήλ παίζει έναν μεταμορφωμένο «οιδιπόδειο» ρόλο, κατά την μορφολογική ανάλυση του Propp.¹²³ Ο Πολυλάς χρησιμοποιεί διάφορα αφηγηματικά τεχνάσματα ώστε να «εξουδετερώσει» την φρίκη της αιμομιξίας, κυρίως όπως θα δούμε παρά κάτω, μέσα από τον –τελικό–γάμο των μακρυνών απογόνων των τριών αρχικών αδελφών. Σύμφωνα με κάποιες από τις εκδοχές του μύθου, η αιμομιξία δεν σχετίζεται με την σεξουαλική ορμή και την απαγόρευση, αλλά με την διατήρηση της περιουσίας, και στην ουσία, για μια πρωταρχική καπιταλιστική συσσώρευση: «όλα τα χρήματα και τα αγαθά, κρατήστε τα μέσα στην οικογένεια».¹²⁴ Την αναφορά στον Οιδίποδα στο κείμενο του Πολυλά, την εντοπίζει και ο Καββαδίας.¹²⁵ Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι, η ανάλυση του Propp, φαίνεται να συνομιλεί με την ιστορία αυτή του Πολυλά. Νομίζω, αυτό συμβαίνει καθώς και ο Propp και ο Πολυλάς, έχουν ως κοινή κεντρική αναφορά τους τον Goethe, και την μορφολογική ανάλυση του. Ο Propp αναφέρει τον δομικό ρόλο που έχει η προφητεία στην εξιστόρηση του Οιδίποδα

που παρουσιάζεται συχνά ακόμα και σε όπερες του Μότσαρτ. Ο Μόρος στον Πολυλά δεν είναι μονάχα φύλακας του θησαυρού του Μιχαήλ, αλλά και το πνεύμα που φανερώνει στον παλιό εργοδότη, και πραγματικό πατέρα του Μιχαήλ, την τύχη του Μιχαήλ. Σχετικά με αυτό το σημείο, μπορούμε να αλλιεύσουμε από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Πολυλά, μια λίστα με βιβλία που ζητάει από τον Ν. Κογεβίνα να του αγοράσει. Μέσα σε αυτά είναι το *Sommer de Theophilii cum diabolo foedere*. Εκεί, βρίσκουμε διάφορες ιστορίες για ανθρώπους που σύναψαν συμφωνίες με τον διάβολο. Ίσως η αναφορά του παλαιού αφέντη του Μιχαήλ, στον εξαναγκασμό του πνεύματος να του πει που βρίσκεται ο Μιχαήλ, να έχει την προέλευση της σε αυτήν την καταγραφή συμφωνιών με τον διάβολο και με πνεύματα.

¹²¹ Ο V. Propp, στο έργο του, «Ο Οιδίπους στο φως της λαϊκής παράδοσης», καλύπτει όλες τις παραλλαγές της ιστορίας του Οιδίποδα, όπως έχουν καταγραφεί παγκόσμια. Από μία άποψη, καθώς οι καταγραφές αναφέρονται σε μια μεταστροφή που καταγράφηκε κάποια στιγμή, ως ταμπού της αιμομιξίας. Αυτήν την αιμομιξία, τον «Οιδίποδα», μπορούμε να την κατανοήσουμε και ως σχόλιο προς την φρουδική ανάλυση/ανάγνωση. Η ιστορία του Οιδίποδα, λοιπόν, δεν είναι παρά μια παραλλαγή του εν λόγω ταμπού.

¹²² Propp, V. Ο Οιδίπους στο φως της λαϊκής παράδοσης. Επέκεινα. σσ. 64

¹²³ Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση του Προππ, και Ο Λάμπρος του Σολωμού είναι επίσης μια από τις παραλλαγές του Οιδίποδα, δηλ., του ταμπού της αιμομιξίας. Όπως σημειώνω αργότερα, το ότι ο Πολυλάς καταγράφει, τον κίνδυνο έστω, της αιμομιξίας μεταξύ αδελφών, αντί για την αιμομιξία μεταξύ γονέων και τέκνων, αντιστοιχεί σε μια διαφοροποίηση του κοινωνικού σχηματισμού, σε μια μετάβαση από την πατρογονική γραμμή σε πιο εξισωτικά σχήματα.

¹²⁴ Άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που αναφέρει ο Propp, είναι ότι ο φόνος στον μύθο του Οιδίποδα υπάρχει μονάχα σε ταξικές κοινωνίες, και έτσι, η προφητεία του φόνου είναι άγνωστη σε προ-ταξικές κοινωνίες. Propp, V. Ο Οιδίπους στο φως της λαϊκής παράδοσης. Επέκεινα. σσ. 50

¹²⁵ «Για την λύση του διγνήματος χρησιμοποίησε το εύρημα του Σοφοκλή στον Οιδίποδα Τύρρανο... δηλ., την ομοιότητα γιού, πατέρα και παππού». Στο, Καββαδίας, Σ., Ο Διγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, «Εις άλλοτε Κερκυραίος». Πόρφυρας, 84-85, σσ. 431.

Ο Αντώνιος λέει στον Μιχαήλ να πανε μαζί να πάρουν τον θησαυρό, και μαζί να του δώσει ως νύφη την κόρη του, Ευφροσύνη. Ξεκινάνε, αλλά μια καταιγίδα στη μέση της διαδρομής, η οποία παίρνει σχεδόν μεταφυσικές διαστάσεις, τους αναγκάζει να βρουν καταφύγιο σε μια σπηλιά και τους αλλάζει τα σχέδια. Εκεί, ο Πολυλάς βρίσκει την ευκαιρία να μας δείξει την –σχεδόν φαινομενολογική– γνώση της ανθρώπινης σκέψης. Συνεχίζουν τον δρόμο τους και βλέπουμε να παρουσιάζονται διάφορα στοιχεία που θα γίνουν κεντρικά στο κατόπιν. Ο Μιχαήλ, είναι σεμνός και εργατικός, με βαθύ σεβασμό, αλλά παρόλα αυτά μεταφέρει ένα μεγάλο μαχαίρι, και ένα μαντήλι που με αυτό τον έδωσαν στο ορφανοτροφείο, μαζί με ένα χαρτί με μια ακατανόητη γραφή. Περνάνε ξανά το μεγάλο ρεύμα, που είναι οι πηγές του ποταμιού της Μεσογιάς, για να φτάσουν τελικά, την τελευταία στιγμή, στον Μώρο, ο οποίος αφού παραλαμβάνει από τον Μιχαήλ το έγγραφο με την μυστηριώδη γραφή, παραδίδει τον θησαυρο και εξαφανίζεται. Δίνεται έτσι ένα χαρμόσυνο ψεύδο-τέλος, στο οποίο ο Πολυλάς ξαναβρίσκει την ευκαιρία να μας μιλήσει ξανά για την εμπειρία της αποστασης της ιδέας και της πραγματικότητας,¹²⁶ και μας παρουσιάζει τελικά την τελική λύση και κορύφωση του δράματος με την εμφάνιση του παλιού εργοδότη του Μιχαήλ, ο οποίος τελικά είναι ο χαμένος πατέρας του, ο οποίος παρά λίγο να του δώσει την –ετεροθαλή– αδελφή του Μιχαήλ για γυναίκα, μέχρι ο Μιχαήλ τελικά να αποφασίσει απότομα να φύγει από το σπίτι του και την δούλεψη του.

Το διήγημα αυτό του Πολυλά συγκεντρώνει ένα πλήθος στοιχείων, προφορικές ιστορίες, ίσως ακόμα και προσωπικά στοιχεία–από την παρατήρηση ότι μεγάλο μέρος της, πολύ δραματικής, περιγραφής των Τριών Φλωρίων, είναι “απλά” η ίδια διαδρομή που ακολουθούσε ο Πολυλάς από την πόλη της Κέρκυρας προς την Παυλιάννα, έως το ότι η περιγραφή του φτωχού ορφανού, Μιχαήλ, στο αναγνωστήριο του «Μάγου», κύριου του, ίσως να αποτελεί πολύτιμη αυτοβιογραφική μνήμη του Πολυλά σχετικά με τον «Κύριο του», Σολωμό–,¹²⁷ μαζί με λαϊκούς, ίσως ακόμα και μυστικιστικούς, μύθους,¹²⁸ απρόσμενους συνδυασμούς του υψηλού και του χαμηλού, ή του ιερού με το βδελυρό, του σοβαρού και του αστείου, του τρομακτικού και του ιλαρού, του τρομερού και του γλυκού. Χαρακτήρες όπως της Ευφροσύνης η οποία σε κάποιες στιγμές θυμίζει την Μιράντα, από την Τρικυμία του Σαιξπηρ, κωμικά κακούς και ταυτόχρονα συμπαθητικούς

¹²⁶ Πολυλάς, Ι., «Αυτή με έβλεπε τόσο καιρόν εις την φαντασίαν της, βέβαια πολύ καλύτερον απ’ ‘ο,τι είμαι κι εγώ πάλι την είχα συχνοϊδεί εις την υπνοφαντασίαν μου, όπως είναι άγγελος και εις την μορφήν και εις την αγαθοσύνην.

¹²⁷ Οι αναφορές στους «Μάγους» στο έργο του Πολυλά και του Θεοτόκη είναι άλλη μια πολύ ενδιαφέρουσα υπόθεση έρευνας, η οποία πιστεύω, μπορεί να σταθεί αυτόνομη. Ξεκινώντας από τον ίδιο τον «Μάγο», τον Σολωμό, περνάμε στις αναφορές στον Μάγο, από τον μαθητευόμενο του μάγου, τον Πολυλά, ο οποίος επεξεργάζεται με μαεστρία την μορφή του Μάγου, πέρνωντας στοιχεία από την Τρικυμία, κλπ, μέχρι αργότερα τον Θεοτόκη, ο οποίος θα κωδικοποιήσει πλέον την μορφή αυτήν ως σύμβολο. Για παράδειγμα, ο Γνωστικιστής, Κύριος του Τουρκόγιαννου, στον Κατάδικο, και η αντιπαράθεση του Μάγου και του ιερέα στο Βίος της Κυράς Κερκύρας.

¹²⁸ Ή, μήπως, ο πεθερός, ο οποίος παίρνει τον γαμπρό του στον Μώρο, η αλλιώς, τον σοφό Μαυριτανό της Τεκτονικής παράδοσης, ο οποίος του παραδίδει θησαυρό, περιγράφει κάποιου είδους μυητικό «πρωτόκολλο»; Πιστεύω ότι, ο Πολυλάς κάνει πολύ σημαντική χρήση τέτοιων συμβόλων-“ήλιων” που στοχεύουν ταυτόχρονα σε πολλές κατευθύνσεις.

χαρακτήρες, όπως ο Αναστάσιος, και ευγενικές ιπποτικές μορφές, όπως του Μιχαήλ—μαζί με τον κρυφό ήρωα της ιστορίας, που είναι το άλογο, άλλο μεγάλο σύμβολο του νερού για τους Αρχαίους Έλληνες— χαρακτήρες που αναδεικνύουν τις ηθικές αξίες που θέλει να προβάλλει ο Πολυλάς, σε μία σύνθεση η οποία ξετυλίγεται σύμφωνα με το παράδειγμα του σπόρου και του φυτού,¹²⁹ τελικά, οδηγώντας σε ένα τέλος της ιστορίας, το οποίο είναι και η πλήρης έκφραση της αρχικής δυναμικής της, ή με το σχήμα του Fichte, η έκφραση/εκπλήρωση μέσα στην ιστορία του πρωταρχικού χαρακτήρα ο οποίος δεν έχει υπάρξει ιστορικά ποτέ ξανά πριν.¹³⁰ Από την άλλη, εφόσον αληθεύει η παρατήρηση του Αγγελάτου, αλλά και άλλων, για τον διδακτικό στόχο των διηγημάτων του, η επίδραση των διηγημάτων του στην ελληνική διηγηματογραφία δεν είναι πολύ ξεκάθαρη. Αφενός, είναι ξεκάθαρο ότι επιδρά καθοριστικά στο έργο του, ανιψιου του, Κ. Θεοτόκη,¹³¹ όπως και θα βρούμε επίσης σημαντική επιρροή στον «Σκελετόβραχο», της, Γαλαξιδιώτισσας, Ε. Βλάμη,¹³² όμως πέρα από αυτό, η διηγηματογραφία του, έχω την εντύπωση, ότι είναι σχετικά αφανής. Από την άλλη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει, η εντελώς διαφορετικής επίδραση των διηγημάτων του σε τοπικό επίπεδο. Εκεί η εικόνα πάλι αλλάζει, και καθώς ο Πολυλάς διηγείται το πως χτιστηκε η κοινότητα, και ποιά ήταν τα στοιχεία που έπαιζαν τον ρόλο του καλού και του κακού, δεν θα μπορούσε παρά να κεντρίσει την φαντασία της τοπικής κοινότητας. Έχουν παραμείνει οι τοπικές ιστορίες για, αφελείς, κυνηγούς θησαυρών στον Ζυγονό, όπως και κάποιες πολύ ενδιαφέρουσες αναφορές στην λαογραφία, οι οποίες είναι κάπως αμφισημες στην αναγνώση τους.¹³³

Όπως, πολύ σωστά, σημειώνει ο Ασλανίδης σχετικά με την Φόνισσα του Παπαδιαμάντη και την ψυχαναλυτική ανάγνωση που επιχειρεί,¹³⁴ και χωρίς να είναι η επιθυμία μου να μπω σε μια ψυχαναλυτική συζήτηση, το ίδιο το υλικό του Πολυλά, τα κείμενα μιας μεγάλης λογοτεχνίας, έχουν μια ειδική γλωσσική πραγματικότητα, η οποία δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε για τους ίδιους τους συγγραφείς. Όμως, μπορούν οι συγγραφείς αυτοί να δια φωτίσουν την απόσταση μεταξύ νόησης και πράγματος, «πως κατορθώνουν να συλλάβουν με τα χέρια τους το ίδιο το όνειρο τους.» Πιστεύω ότι το κείμενο του Πολυλά, καθώς τραβάει το υλικό του από πολλές ίδιες πηγές με τον Σίγκμουντ Φρόυντ, επιτρέποντας έτσι να δια φωτίσει το ένα κείμενο το άλλο, μπορεί, δηλ., μάλλον να δια φωτίσει την θεωρία παρά να δια φωτιστεί από αυτήν. Είναι

¹²⁹ Βάρναλης, Κ., Σολωμικά., ΚΕΔΡΟΣ. σσ. 80

¹³⁰ Balibar, E., Fichte and the internal border. Στο, Masses, classes, ideas. Studies on politics and philosophy before and after Marx. Routledge, 1994. pp. 75

¹³¹ Καββαδίας, Σ., Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη.Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. Πόρφυρας, 84-85

¹³² Εύα Βλάμη, Σκελετόβραχος. Όπως η Ατλαντίδα, και το κάψιμο του Βρυκόλακα

¹³³ Σαλβάνος, Γ., Λαογραφική Ύλη Κέρκυρας. Ο Σαλβάνος καταγράφει τις παραδόσεις των Αργυράδων, της Νότιας Κέρκυρας. «Ο μύθος που δείχνει θησαυρό. ...έχει βρει ένας από τον Άη Μαθιά θησαυρό, έτσι που σ' ώρισα, και γίνεκε άνθρωπος» σσ 37. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1930. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν η καταγραφή αυτή αφορά την πηγή του Πολυλά, ή εάν ο ίδιος ο Πολυλάς είναι η πηγή αυτής της παράδοσης.

¹³⁴ Ασλανίδης, Ε., Το Μητρικό Στοιχείο στη «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη. ΡΑΠΠΑ. 1988

αξιοσημείωτο νομίζω ότι ο Σολωμός και ο Πολυλάς είχαν την κοινή εμπειρία του τραύματος της πατρικής απώλειας σε μικρή ηλικία. Κατ'αυτό τον τρόπο, οι δυο τους είναι οι προφήτες του κοινωνικού μέλλοντος που επρόκειτο να ακολουθήσει, μιας εποχής που χαρακτηρίζεται από το πέρασμα από την μια κοινωνία που ορίζεται από την καταπιεστική εξουσία της απουσίας του πατέρα, και εκφράζεται στο αιώνια κυνήγι μιας ανέφικτης τελειότητας, αποτέλεσμα της υπεραναπλήρωσης του 'ιδανικό-εγώ' ενός καταπιεστικού υπερεγώ, και από την άλλη, την στροφή προς μια κοινωνική δομή 'οριζόντια', «μεταξύ των αδελφών», η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε έναν ανταγωνισμό με τα άλλα αδέρφια.¹³⁵ Από αυτή την άποψη, το έργο του Πολυλά, όπως και του Σολωμού, είναι κεντρικά, εάν θέλουμε να κατανοήσουμε πως επιτελέστηκε σε πολιτιστικούς όρους η μετάβαση από την εποχή της πατριαρχίας στην νεωτερική εποχή. Η ακέφαλη κοινωνία των αδελφών δημιουργεί τις ομαδοποιήσεις, η απώλεια των πατρικών φιγούρων στο διήγημα—για να ξαναβρεθούν στο τέλος, λύνοντας το δράμα—, ο Πολυλάς επιλέγει να διακηρύσσει στους νεωτερικούς αυτούς σχηματισμούς κοινωνικότητας (η κοινότητα των αναγνωστών, η κοινότητα των ψηφοφόρων) τις νεότερες και ρομαντικές ιδέες, την εργατικότητα, τον σεβασμό της περιουσίας, τον σεβασμό της γυναίκας, και κυρίως της εργαζόμενης γυναίκας, ενώ επιμένει στην πρωταρχικότητα του χριστιανισμού και της αναπαραγωγής της αριστοκρατικής τάξης. Κατ' αυτή την έννοια, ο Πολυλάς είναι ο ιεραρχης μια νέας –πολιτικής-θρησκευτικότητας η οποία μπορεί να μιλάει συχνά στο όνομα της θρησκείας και της θρησκευτικής κοινότητας, όμως αναφέρεται, νομίζω, πρώτιστα στην τοπική—κυρίως—κοινότητα και κατόπιν στην ευρύτερη εθνική, αλλά πάντοτε κοσμική κοινότητα, με όρους ηθικούς, τέτοιους όμως που να αποτελούν ιδεολογικό όχημα του νέου κοινωνικού και παραγωγικού σχηματισμού που επιχειρείται. Ό οποίος έχει ως στόχο μια τελεολογία μιας μυστικιστικής και θρησκευτικής πολιτειακότητας.¹³⁶ Η κοινωνιολογία των λογοτεχνικών μορφών, μπορεί επίσης να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε το έργο του πολυλά ως ιστορικό έργο.¹³⁷ Η ιστορική μετάβαση της εποχής είναι επίσης λογοτεχνική και για τις λογοτεχνικές μορφές. Η ελληνική κοινωνία μόλις σχεδόν βγαίνει από την μια λογοτεχνική παραγωγή που στερείται γραπτής μορφής, ενώ την ίδια στιγμή που μεταμορφώνεται σε γραπτή, «ιδιοποιείται» από τον επώνυμο, πλέον, δημιουργό, τον ρόλο του οποίου στην περίπτωση των Επτανήσων αναλαμβάνουν κατά κύριο λόγο οι αριστοκράτες. Ο Πολυλάς είναι όμως πολύ πιο μπροστά από την εποχή του, δεν εμπλέκεται μονάχα στην διαμάχη για την αντιμετώπιση των κοινωνικών ζητημάτων μέσα στο πλαίσιο της λογοτεχνίας, αλλά οργανώνει ουσιαστικά την νεωτερική μαζική κουλτούρα μέσα από τις εφημερίδες του, και αυτό θα πρέπει να το κατανοήσουμε ως

¹³⁵ Bley, και Miterlich. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι ο Πολυλάς βρίσκει μια πατρική φιγούρα σε κάποιον ο οποίος στερούνταν και ο ίδιος πατρικής φιγούρας. Ο Μισερλιτς και αργότερα ο Μπλέυ λένε ότι η κοινωνία των siblings, η οποία λειτουργεί πέρα από τον απαγορευτικό Νόμο του πατέρα, ο οποίος αντικαθίσταται από τον ανταγωνισμό μεταξύ των αδελφών.

¹³⁶ Balibar, E., Fichte and the internal border. Στο, Masses, classes, ideas. Studies on politics and philosophy before and after Marx. Routledge, 1994. pp. 74

¹³⁷ Morreti, F., Signs taken For Wonders, pp 9

μέρος της –υψηλής–ευφυΐας του. Από την άλλη, η μυθολογία του Πολυλά, ο –ιστορικιστικός–οικογενειακός καταγωγικός μύθος, και ο χριστιανικός μυστικισμός, είναι μια απόπειρα να οργανωθεί εντός του πεδίου του κειμένου, αυτό που λίγες δεκαετίες αργότερα ο Eliot θα περιγράψει ως εκείνη την απόπειρα «να δοθεί μορφή και νόημα στο εκρηκτικό πανόραμα της ματαιότητας και της αναρχίας που είναι η σύγχρονη ιστορία.»¹³⁸ Ίσως, τελικά, ο Πολυλάς να μην κατάφερε να οργανώσει την χαώδη πραγματικότητα του συγκεκριμένου και του ιστορικού σύμφωνα με τα μέτρα του υψηλού και των ιδεών. Όμως, παρόλα αυτά, το «διαμαντένιο μετερίζι» που άφησε πίσω του, καθώς υπερασπίζονταν ένα τόσο σημαντικό σύνορο, το σύνορο της γλώσσας απ' όπου ξεπηδάει το ίδιο το «εγώ»¹³⁹ δεν σταμάτησε να επανδρώνεται ποτέ, ακόμα μέχρι και σήμερα.

Η επανα-ανακάλυψη της Ελληνικής ηθογραφίας σήμερα μέσω της μετάφρασης.

Η μετάφραση του κειμένου του Πολυλά είναι μια εργασία που εν δυνάμει εγείρει πολλά ζητήματα. Ένα αρχικό ζήτημα είναι ότι ο Πολυλάς όχι μονάχα έχει μεταφράσει ο ίδιος, παράγοντας μάλιστα και σχετική θεωρία για την μετάφραση, αλλά έχει ανάγκη την μετάφραση σε ένα κεντρικό εργαλείο της Σχολής στο προταγμα της να εμπλουτίσει την νεοελληνική γλώσσα και σκέψη: «δια λόγους ιστορικούς, την κοινωνική μας ανάπτυξιν και την διανοητική μας ανατροφήν εμπόδισαν και εμποδίζουν ακόμη προσκόμματα πολύ σπουδαιότερα απ' όσα παρουσιάσθησαν εις άλλα έθνη.»¹⁴⁰ Ανεξάρτητα όμως από τον εάν ο Πολυλάς κατόρθωσε να διαμορφώσει την ελληνική γλώσσα και κοινωνία σύμφωνα με τις Ιδέες του, θα μπορούσαμε πάνω σε αυτό το ζήτημα να πούμε ότι, υπάρχει ίσως μια αντιστοιχία ανάμεσα στον Πολυλά της γλώσσας, όπου όπως Πρόσπερος, μπορεί να χρησιμοποιήσει το «υπερφυσικό όργανο» του, την μαγεία, για να κατευθύνει την φορά των γεγονότων, και στον Πολυλά της πολιτικής, όπου, όπως ο Αμλέτος, παρότι είναι και αυτός «πλήρης του Ιδανικού», εντούτοις η «βάσκανος Μοίρα» αντιτίθεται στην θεία αποστολή του.¹⁴¹ Εδώ, θα πρέπει να εκμυστηρευτώ στον αναγνώστη μου ότι, για λόγους που έχουν να κάνουν καθαρά με την εντοπιότητα μου, προτιμώ τη μετάφραση της Τρικυμίας, από την μετάφραση του Αμλέτου. Αυτό γιατί, ενώ το κείμενο του Αμλέτου, όσον αφορά την μορφή του, είναι σαφώς πιο ολοκληρωμένο, αλλά ακόμα και πρωτοποριακό και ίσως επαναστατικό και ρηξικέλευθο, όμως το κείμενο

¹³⁸ Morreti, F., Signs taken For Wonders, pp 213

¹³⁹ Balibar, E., Fichte and the internal border. Στο, Masses, classes, ideas. Studies on politics and philosophy before and after Marx. Routledge, 1994. pp. 84

¹⁴⁰ Πολυλάς, Ι. Η φιλολογική μας γλώσσα. Σκέψεις Ιάκωβου Πολυλά. Στο, Τα Κριτικά Κείμενα. Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη Αθήνα, 2015. σσ 291

¹⁴¹ Πολυλάς, Ι. Η φιλολογική μας γλώσσα. Σκέψεις Ιάκωβου Πολυλά. Στο, Τα Κριτικά Κείμενα. Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη Αθήνα, 2015. σσ 227

της Τρικυμίας, με την υιοθέτηση, όχι τόσο της κερκυραϊκής, όσο της παυλιανίτικης ντοπιολαλίας, προσδίδοντας στο κείμενο αυτό και την ιδιότητα μιας μοναδικής ιστορικής καταγραφής, ανάμεσα στις άλλες ιδιότητες του. Να το πω αλλιώς, η εντύπωση που αφήνει το σαιξπηρικό κείμενο υφασμένο από το τοπικό λεξιλόγιο και την ιδιαίτερη ρυθμικότητα και μουσικότητα της –μοναδική για τον μικρό χώρο της Κέρκυρας– ντοπιολαλίας, προκαλεί στα ιθαγενή αυτιά μια εντύπωση που είναι πιστεύω δύσκολο να αναπαραχθεί σε άλλους —ένα άλλο χαρακτηριστικό της Τρικυμίας του, είναι ένα γραπτό κείμενο που συχνά φαίνεται σαν ζωντανός προφορικός λόγος—. Προς το μετάφρασμα αυτό, την Τρικυμία, νιώθω μια οικειότητα και για άλλους λόγους. Καθώς είναι η πρώτη ολοκληρωμένη μετάφραση του Πολυλά, νιώθω ότι είναι πιο κοντά, και στην δική μου, πρώτη απόπειρα για μια ολοκληρωμένη μετάφραση. Ακόμα πιστεύω ότι η πρόθεση του Πολυλά να κάνει «μέτοχο του θησαυρού» τον αναγνώστη του, είναι αντίστοιχη στην δική μου πρόθεση να οδηγήσω περισσότερους αναγώστες προς τον θησαυρό του Πολυλά, αυτή τη φορά ακολουθώντας την αντίθετη κατεύθυνση, κάνοντας προσβάσιμο το κείμενο του στους αγγλόφωνους αναγνώστες. Αυτό είναι το άλλο κεντρικό ζήτημα της μετάφρασης μου, το ότι είναι ένα εξωγλωσσικό κείμενο το οποίο καστά αυτό τον τρόπο είναι αναγκασμένο, περισσότερο ή λιγότερο, να φέρει αυτό που αλλού έχει χαρακτηριστεί ως το «πτωχό ένδυμα». Όμως, ακόμα και το «πτωχό ένδυμα» της μετάφρασης δεν μπορεί να εμφανίσει να φανεί η ευγενική καταγωγή των ιδεών που κοινωνεί.

Η λεκτική οικονομία της πρόζας του Πολυλά είναι τόσο αυστηρή που με ελάχιστες λέξεις δίνει στον αναγνώστη την εικόνα μιας ολόκληρης κατάστασης. Ο μιχαήλ λέει ότι όταν οι πελάτες είναι τόσο φτωχοί ώστε δεν έχουν ούτε για μπαγιατίκο ψωμί, τους αφηνει χρηματα, μπορούμε έτσι να εξάγουμε απο αυτή τη παρατήρηση ότι, την εποχη που γράφει ο Πολυλάς, υπάρχει μια αγορα για το μπαγιατικο ψωμι. Και όντως, διαβαζουμε στο. Πιζάνια ότι τα μπακαλικά καθώς και τα κρεοπωλεια, τα μπαγιατικά ψωμια και κρέατα πολύ φθηνότερα την επόμενη μέρα.¹⁴² Η παρατήρηση του αυτή, όπως και τα άλλα ηθογραφικά και κοινωνικά στοιχεία στο υπόλοιπο κείμενο, το τοποθετούν στο διάλογο που έχει προκύψει σχετικά με την «ιδανικότητας» και τον «ρεαλισμό»

Η συζήτηση αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάδυση της λαογραφίας. Η ηθογραφία στη νεοελληνική λογοτεχνία, ρεύμα του τέλους του 19ου και αρχών του 20ού αιώνα, απεικονίζει τη ζωή και τα έθιμα κυρίως αγροτικών ομάδων, αν και ο όρος είναι ασαφής και συχνά υποτιμητικός, με διαφωνίες σχετικά με την ένταξη σε αυτήν και αστικών έργων. Αναδύθηκε παράλληλα με την παρακμή του ρομαντισμού και την άνοδο του ρεαλισμού και νατουραλισμού στην Ευρώπη, καθώς και την εξέλιξη της λαογραφίας στην Ελλάδα. Το 1883, με τη δημοσίευση του διηγήματος "Το αμάρτημα της μητρός μου" του Γ. Βιζυηνού και έναν διαγωνισμό της "Εστίας", καθιερώθηκε ως λογοτεχνικό είδος.¹⁴³

¹⁴² Πιζάνιας, Πέτρος Μισθοί και Εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) ΜΙΕΤ. 1985. σσ. 122

¹⁴³ Γιάννη Παπακώστα, *Το περιοδικό «Εστία» και το διήγημα*. Εκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα, Αθήνα 1982

Χωρίζεται σε "ειδυλλιακή" και "ρεαλιστική" ηθογραφία. Αντίθετα με την "ειδυλλιακή" που ωραιοποιεί την αγροτική ζωή, η "ρεαλιστική" θέτει κοινωνικούς και ηθικούς προβληματισμούς και στρέφεται στον εσωτερικό κόσμο των χαρακτήρων, με εκπροσώπους τους Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Γεώργιο Βιζυηνό, Ανδρέα Καρκαβίτσα, Κώστα Χατζόπουλο και Κώστα Θεοτόκη.¹⁴⁴ Ο Πολυλάς με τα διηγήματά του, τα κριτικά κείμενα, τα ποιήματα, αλλά και τις τόσες σημαντικές αναφορές στο έργο του από σημαίνοντες προσωπικότητες του λογοτεχνικού κόσμου της εποχής, δίνουν στην παρέμβαση του έναν χαρακτήρα καθοδηγητικό. Και θα πρέπει να πούμε ότι ως ένα βαθμό, ο Πολυλάς υπήρξε πολύτιμος ιχνηλάτης και πρωτοπόρος της ελληνικής διηγηματογραφίας. Αν και έχει αναφερθεί ως πρωτοπόρος της ηθογραφίας, τα διηγήματά του είναι πολύ περισσότερο από αυτό, καθώς τα πνευματικά και υπερφυσικά στοιχεία στα διηγήματά του, αλλά κυρίως, η εμπνευσμένη από τον Goethe και τον Schiller, «βαθιά» δομή της ιστορίας η οποία παίρνει τον ρόλο της μοίρας, δείχνει, πως τα ηθογραφικά στοιχεία, αλλά και τα κοινωνικά, οργανώνονται σε μια σύνθεση που, από τη μία, «μυεί» του αναγνώστες του στην υψηλή θεωρία, ώστε να τους καθοδηγήσει ηθικά, από την άλλη το πετυχαίνει αυτό χρησιμοποιώντας αποκλειστικά τα οικεία και γνώριμα λαογραφικά στοιχεία. Η χρονική στιγμή της παρέμβασης του Πολυλά, είναι επίσης καθοριστική. Ο Βάρναλης τολμάει την υπόθεση του τι θα είχε γίνει εάν ο Σολωμός είχε δοκιμάσει να γραψει πρόζα αντί για ποίηση· «ήταν η ώρα που αλλάζουν τα νερά», σημειώνει ο Βάρναλης τις γραμμές του Σολωμού, και αναρωτιέται, τι θα είχε γίνει εάν είχε συνεχίσει; αν είχε οδηγήσει ανθρώπους όπως ο Παπαδιαμάντης να γραφουν στην δημοτική; Αυτές τις γραμμές θα επαναλάβει, σχεδόν ατούσιες ο Θεοτόκης, ανοίγοντας τις Κορφιάτικες Ιστορίες με το Πίστομα: ήταν η ώρα που βάφουν τα νερά... κλπ. Και βέβαια, είναι κοινός τόπος ότι, ο Θεοτόκης σε μεγάλο βαθμό σε ολοκληρωτο έργο του «απαντούσε» σε αυτό του θείου του, Πολυλά. Αυτή είναι και η κεντρική παταρηση του Καββαδία στο άρθρο του που είδαμε πιο λεπτομερώς σε προηγούμενα κεφάλαια, «Ο Πολυλάς προδρομος το Θεοτόκη», όπου επιχειρεί μια πιο εκτεταμένη σύγκριση με το έργο του Θεοτόκη για να εντοπίσει τα στοιχεία που έχει δανειστεί ο δεύτερος. Και ας μην ξεχάσουμε ότι αντίστοιχα ο Βαλέτας θεωρούσε ως σημαντική τη διηγηματογραφία του Πολυλά γιατί «άνοιξε τον δρόμο στον Ψυχάρη». Από την άλλη, δεν είναι νομίζω τυχαία η επιλογή του Πολυλά να διαλέξει την θεματική της τσιγγάνας, μια ομάδα η οποία πραγματικά περνάει πολύ δύσκολα εκείνη την εποχή, όπως δείχνει επίσης και ο Παπαδιαμάντης στο μυθιστόρημα του η Γυφτοπούλα, το οποίο έχει γραφτεί 10 χρόνια περίπου πριν τα διηγήματά του Πολυλά, και η οποία επαναλαμβάνει επίσης το τέχνασμα του Παπαδιαμάντη, και έτσι όχι μονάχα η γυφτοπούλα στον Παπαδιαμάντη είναι μια «άλλη», η πριγκίπισσα, αλλά στον Πολυλά, είναι η ίδια η Παναγία.

Ηθογραφία, λοιπόν, οδηγείται από την ταση να καταγραφεί ο κόσμος που φεύγει και χάνεται με ιλιγγιώδη ταχύτητα, και δεν μπορεί αυτό παρά να μας θυμίσει την δική

¹⁴⁴ Mario Vitti, Η ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας εκδ. Κέδρος 1991

μας ιστορική και κοινωνική κατάσταση. Πιστεύω ότι, οι παρούσες συνθήκες είναι ιδανικές για την παραγωγή μιας σειράς μεταφράσεων, για παράδειγμα, μια θεματική μεταφράσεων γύρω από την Κέρκυρα, από μια θεματική κοινωνική και ηθογραφική, έως έναν, εάν θα μπορούσαμε να βάλουμε νόμιμα μαζί τις λέξεις «μεταφυσικός ρεαλισμός», αλλά ακόμα και πιο ελαφρά αναγνώσματα, αλλά εξίσου ενδιαφέροντα από ιστορική άποψη, όπως το «Βιβλίο της Αυτοκράτειρας Ελισάβετ» του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου. Πιστεύω ότι το Ιόνιο Πανεπιστήμιο θα μπορούσε να ανοίξει τον δρόμο σε αυτό το πεδίο, και ουσιαστικά να διεκδικήσει την αναπαραγωγή της ελληνικής λογοτεχνίας στην αγγλική γλώσσα, όπως θα παρατηρήσει και η Spivak, όχι με όρους πολιτισμικού εθνικισμού, αλλά ως διεκδίκηση μιας παρουσίας, ενός λόγου, στην παγκόσμια σκηνή, την αλλιώς νοούμενη και ως αγορά.

Αυτή η έντονη ζωή της λογοτεχνικής μας παράδοσης, έχει αρχίσει να τραβει το παγκόσμιο ενδιαφέρον και έτσι, τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σοβαρή τάση να μεταφράζονται κείμενα, κυρίως της ηθογραφικής σχολής, στα αγγλικά, ενώ υπάρχουν ακόμα και εκδοτικοί οίκοι οι οποίοι είναι αφοσιωμένοι στην έκδοση ελληνόφωνων βιβλίων στα αγγλικά, όπως η Αιώρα. Σε αυτή την τάση, σε πιο τοπικό επίπεδο, άμεσα σχετικό με το ζήτημα της Επτανησιακής Σχολής, σίγουρα έχει συμβάλει και το ενδιαφέρον για το νησί της κέρκυρας που έχει δημιουργήσει η στροφή του αγγλικού τηλεοπτικού κοινού στους συγγραφείς Λώρενς και Τζεραλντ Ντάρελ, δημιουργώντας κυριολεκτικά ένα ρεύμα εκατομμυρίων τουριστών στο νησί. Αυτοί οι τουρίστες-αναγνώστες, της –αποικιακής– λογοτεχνίας των Ντάρελ, είναι μεθυσμένοι από τις μεθεξιακές περιγραφές της κερκυραϊκής φύσης από τον νεαρό Τζεραλντ, και έτσι έχει δημιουργηθεί ένα πολύ έντονο ενδιαφέρον για το νησί το οποίο έχει πάρει διαστάσεις ακόμα και φετιχιστικές. Έτσι, βλέπουμε να έχουν μεταφραστεί Οι σκλαβοί στα Δεσμά τους, όπως και η Ζωή και ο Θάνατος του Καραβελα, από τον J.M.Q. Davies, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επιτυχημένα, αλλά και έχουμε και εξαιρετικά δείγματα μεταφράσεων όπως τον Κατάδικο, από τους Miltiades και Susan Matthias Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον έχει υπάρξει επίσης για το έργο το Παπαδιαμάντη, πάνω στο έργο του οποίου εμφανίζονται ανά καιρούς πολύ ενδιαφέροντα, μετάφράσματα, όπως το «Γύρω από την Λίμνη», από τον Mackridge Peter. Επίσης, ενδιαφέρον έχει για την συζήτηση αυτή, και η μετάφραση του Αρχαιολόγου, και άλλων θαλασσινών ιστοριών του Παπαντωνίου, από την Johanna Hanink. Έχω πάρει υπόψη μου, για την παραγωγή του δικού μου κειμένου, όλες αυτές τις μεταφράσεις αυτών των κειμένων, καθώς και τις ιστορίες φαντασμάτων, του Lafkadio Hearn, In Ghostly Japan.

The Three Florins

*Either from finding
Or from throwing
Or from parents' knees
(Proverb)*

"You better listen to what I say, Maria! You should get your daughter to her senses."

"Oh, you are a strange fellow, indeed! You want her to marry someone she does not want!"

"And who can she find better than him? He is young, handsome, brave, and accomplished. The best lad in the village."

"And what if she does like him?"

"She should listen to her parents and not to her wandering mind."

"Ah yes, this is true! I know very well what I had to go through because I listened to my parents on that matter. Truth be told, God knows I had a pleasant life with you. Even now, at this old age, you beat up to death my one and only daughter."

"You know what, what if I just dump you two right here and just go to town to become a servant? At least there, I will get my belly full, and you two can stay here and starve."

"Oh, please may God shine His light on us! You should not trouble your head with us. We are more than enough to earn our bread..."

That was what Antonios was saying with his wife in the courtyard of his house while their daughter, Frosyni, was running down the cliff carrying a bundle of twigs on her head. When her father saw her, he exited the house furiously and went on the village road. Frosyni placed her bundle near the corner and then took out some wildflowers from her apron, like violets and the like. She cut from her pot a half-opened carnation, put it in the middle, and wrapped everything with myrtle and laurel. After she tied it with some broom, she hung the flowers on the icon of the Taxiarch over her bed pillow. Throughout that time, her mother was sighing, shaking her head, and lifting her eyes to the sky. And she was right to feel concerned. Frosyni seems to have lost her mind for a very long time, apparently from the following cause:

One year ago, there were many Gypsies who had come from abroad, and they had dispersed throughout the outskirts and the villages. They had fallen upon the fields and the vineyards like locusts, and they were eating the unripe hay and the sour grapes. At first, the people tolerated the damage and the annoyance because they felt sorry for their poverty and also for another reason. The elderly Gypsy women went to the houses

where they found the ladies or young women, and for a piece of bread and some wine vinegar, they would tell them their fortune, especially the most naive ones. Early one morning, a Gypsy old hag presented herself at Antonios' house. He was away, and his wife was off to work. Their daughter, Frosyni, was alone in the house. It was only a few days ago that she had recovered from a fatal illness, and she was sitting inside the house, weak, and mending the old clothes of her father.

"Hey! My fair maiden," the Gypsy hag said to her, "Give me your hand so I can read your fortune."

Frosyni raised her eyes and stared at the old hag. The way she looked, she seemed ugly and filthy, and with her hair full of lice, she wouldn't want her to hold her hand.

"Ah, you are disgusted!" the Gypsy woman said while laughing, "Just open up your palm to me; I can see from here."

The young woman opened her palm. The Gypsy woman took a long look, then raised her eyes towards the icon of the Taxiarch, and for quite some time, she was glaring once at the palm of the maiden and once at the Holy Rider.

"Now, show me the other palm...everything fits well in both palms. You have a good fortune. Just make sure you do not rush to get married. A lot of grooms will try to be your partner, but..."

"Now, stop before you tell my fortune. I want to ask you something first, and you should be honest."

"I'm listening."

"Were my ancestors rich or poor?"

"And how should I know who and what your ancestors were?"

"I heard that you know everything, both the past and the future, and that you tell each folk what has happened in their lives and what is going to happen."

The Gypsy hag sat down, scratched her forehead as if to recollect, and then started:

"Do you know that ragged-down village down in the meadow?"

"Do you mean Zygonos?"

"During the old days, countless years ago, it was a very big village like a city, but in the beginning, there were only a few poor huts and straw-bale houses. The people would herd goats and sheep in the wilderness. Sometimes they would set the woods

ablaze, and then they would grow some wheat in the hedges. One day, as the sun was coming out, the shepherds from the top of the mountain, saw in the sea, the wild, the endless, there at the back, a giant ship with all its sails, big and small, all swollen, heading straight to the shore. The shepherds immediately blew through their horns, as they would always do each time a sea vessel would appear for the fear of the Algerians.¹⁴⁵ That was the signal for the people to move their flocks higher, up to the farthest and highest mountains of the area, and for the elderly, together with the women and children, to leave their huts. But of all the people, a youngster, instead of departing with the others, decided to get down to the shore. Shortly thereafter, he saw them pulling down a boat, and in it, he saw that they were boarding a handsome man wearing religious attire with a golden cross on the chest.

“He was a bishop!” said the maiden and crossed herself.

‘We bring kindness, not hostility,’ said the man of God to the young man, ‘Do you have any land for us to dwell in? We have together with us the Grace of God. We are carrying wheat, and we are not short of gold if you have any suffering poor...’

‘Welcome,’ said the young man, ‘we have as much land as you wish, my lord. There are many goods in the desert because there is no one there. But please wait until I inform the village headmen, so you can make an agreement with them like God willed it because it was God that sent you.’

To keep it short, since then, this land has been tamed and turned into a paradise. The people, as they were helped with the money and guided by the knowledge of these good foreigners, had fallen upon the cultivation of the land, and where they were before wild trees and impenetrable woods, you would see vines, fruitful olive trees, and all-green gardens. That man, who was the first to come out to the shore together with the Bishop, gave his daughter as a wife to the young man who was first to meet them. They were blessed by the Bishop in the church that his father-in-law built for the village. This is the root where all your generation comes from.”

“Alas, a blessed beginning and such an unfortunate end,” sighed Frosyni, “Was he my great-grandfather?”

“Nuh-uh, you still have time until you reach there,” said the old hag, “Three or four generations had passed; I cannot remember exactly how many, but blessed generations, full of calmness, kindness, and love. After your own generation came forth, one George was found as the sole heir. He was the best man in the village and the richest one, too. He built a spacious homebase with a spacious surrounding garden that was enclosed and fully planted with vines and olives. He had countless riches. Five shepherds used to herd his goats and sheep; he had fields, meadows, vineyards, and olive groves. He had safely kept countless florins. When he realized he was going to die, he divided all his wealth among his three children. Antonios, Spyridon, and Michael,

¹⁴⁵ The area was famously attacked by Ottoman pirates, See, H. Kollas, *The Island of the Hedges* during the 16th and 17th Centuries. Especially the chapter “Prisoners and Slaves of the Turks at 1537”

and he ordered them to follow the law of the Lord. After the old man died, Michael, the youngest of the three brothers,” and here, the old woman stood for a second while she was looking at the icon of the Taxiarch, “sold his part to the firstborn, Antonios, and he went over to the big city and never to return. Antonios begot Anastasios, the grandfather of your father, and Spyridon begot Nikolaos, the grandfather of your mother. This paternal great-grandfather, Anastasios, did not resemble his ancestors. He was proud and unfair, and for that, he never had peace with his first cousin, your maternal great-grandfather. They had divided the great palace and the broad and spacious courtyard. In Nikolaos’ court, every evening, his workers who were returning from the fields and the vineyards would eat and drink as they were supposed to, and then they would sing. In Anastasios’ court, during the whole day, many knife-yielding chaps would be rejoicing, and he would keep them always close to him so that they would oppress the poor and weak. In there, they would get drunk and swear, and you could hear them beating up each miserable folk who had happened to draw upon him the master’s animosity.”

“And what sort of excuse could such powerless folks give to him?”

“Eh! You are looking for an excuse! For nothing. If Anastasios sent for his horses to drink from the spring and someone else was there with his foal, delaying or preventing Anastasios’ access, or if someone had one or two sheep and grazed them without his knowledge where Anastasios’ flocks were grazing, he would immediately apprehend them, beat and tie them up to his court.”

“And no Christian folk would even resist his power to help the unfortunate people?”

“His cousin, your maternal great-grandfather, Nikolaos, was always walking up against him. Many who were hard done by Antonios would run to find refuge in his house, and there this good man would keep them for many days, and he would feed them, so he would hold in their anger.”

“The poor man!” said Frosyni.

“But the wrath of God had to find that crook. God tested him so that He could expose his blackened soul better. During these days, the vicar of the church of Theotokos, a holy man, died. The day after his burial, at night, a passer-by saw him, in a little garden, between the shrubs, where he was watering the flowers with his spraying can, as he used to do during the sunset in the Summer. And another passer-by, in the dead of the night, heard his angelic voice as he was reading the matins. And then, the inhabitants of the village were torn into two opinions. Nikolaos, your maternal great-grandfather, and all the good people were saying that the deceased was hallowed and sanctified, and he appeared in his favorite places without harming anyone. And Anastasios—he held a grudge against him because the blessed man had repeatedly stood up against his injustices and, most recently, refused to allow him to take communion—was saying that the priest had become a vampire and should be burned,

and he dragged along his mischievous mind many more, including his lads and others who were afraid of him. It was almost daybreak, and the people of Anastasios had spent the night inside his court, being prepared and waiting for the sun to rise to go to the grave of the priest. They were equipped with hoes and wooden sticks they had collected the previous day. And in Nikolaos' court, his people were also armed and ready to go and stop the bad thing from happening. At night, Anastasios didn't stay awake, instead snoring and inebriating. Nikolaos slowly fell asleep during the early break of dawn. He saw in front of him that priest, dressed in white, like an angel.

'My child,' said the blessed soul, 'what are you going to do? Do you want a killing?' 'Just let them. They don't know what they are doing.' 'Just stay calm, and I will take care of your people.' With this, Nikolaos woke up and saw that all the people in his courtyard were seized by heavy sleep. Anastasios went with his lads without anyone opposing them. They dug up the remains of the priest and set it on fire."

Frosyni screamed and covered her face with both her hands.

"And a fragrant incense-like scent from the charred bones filled the air all around and afar. And on that night, Nikolaos saw the priest in his sleep-fantasy, and the holy soul instructed him: 'Nikolaos, take whatever you can from your belongings and get up and out of here. Go, stay in the village across, and encourage every good Christian to do the same.' And in that way, with the days and with the months, until a full year closed, first, Nikolaos, and later, one by one, all the good-minded and God-fearing people of the village with what they had, including their households and their beasts, left that accursed village and moved and stayed in the other village. Since Anastasios was left alone and without someone stopping him from working on his evil deeds, a war among the remaining inhabitants broke out. Then, a filthy plague wiped out the people, and because of the murders and deaths, many of the people of your paternal great-grandfather perished. And of his many children, only his firstborn lived. His enemies then, as they saw him weak, rounded up his house during the night and set it on fire, and as he was coming out with his wife and child, they killed him and forced his widow to flee with his orphan. And then the widow and his child, your grandfather, inhabited this village (where Nikolaos had come to inhabit) and in this house. The people quarreled over the splitting of the many riches—silver, gold, and priceless stones—all that was stored in that palace, and they killed each other so much that the village—it was divine wrath—became deserted, and now, in its old walls, foxes make their nests and jackals, and, during the Summer, god forbid, anyone who sets foot there risks being bitten by snakes, which hide in the wild grass and shrubs. Now, many years have passed, and these buildings haven't crumbled completely yet, but they are deteriorating as if struck by an invisible hammer. Every stone that falls down disappears from the ground. The church of the Theotokos remains untouched."

Frosyni shivered while listening to the Gypsy woman, and when she stopped, she thought she could still hear her voice, which was overflowing as if from the depths of her heart, at one time calm and sweet spoken, and at another time fast and furious. It seemed to her that she could still see her eyes as they were deeply shoved in their sockets, as sometimes they would shed the most joyous light and at other times sparkle so much that no human eye could face them. And after she had listened to all the goods from her mouth, she was trembling inside from the coldness of fear. When, little by little, Frosyni came back to her senses, she started to array in her imagination all these that had happened, and her thought was wondering about some part of all that, not everything she had heard before from her grama. And still, she thought again, *as these things were known to the village elderly; perhaps the Gypsy woman had not guessed, but she had learned of all that these days from some old woman—not an easy thing, but nonetheless not impossible.* And then she told herself that she needed to test her differently to see if she would guess one of her home's most well-kept secrets, and she told her:

"Maybe all these things have indeed happened like you said, but I want to know one more thing: from all these riches, has anything remained for my father when he came to live here?"

"But I have already told you that he had left his house and his village naked."

"Try to remember better."

The Gypsy hag squinted her eyes like something was glaring at them, then immediately she closed them and frowned her eyes, and she continued in a low voice: "From the altarpiece where she had icons with all sorts of shirts, silver, gilded silver, gold, and some pearl-stuck, and even so many solid gold oil lamps, nothing of that did the widow of the killed great-grandfather manage to take, nothing beyond that paper icon of the Rider Saint, who is weighing the souls, and from all the crocks filled with gold and florins, she managed to hide just three pieces in her bosom."

"And what has happened to these three florins?"

"Ah! You want to know everything! Somewhere, it was written that these florins would be passed down from hand to hand, untouched. This was kept by all your progenitors, and your grandfather, before he died, handed these over to your father. And he ordered him that for him to have his blessing, he must always wear them."

With this last word, Frosyni stood cold. How could she know of this occulted secret, this old, foreign woman? Then she concluded that with the foretelling that she had received, she would tell her fortune clearly, and the poor maiden got scared that

she might prophesy more disasters and more sins similar to all these ancestral woes or even worse. She got up, went and cut a big piece of cornbread, took a handful of olives, gave it to the Gypsy woman, and said:

“My old woman, go now with God’s blessing. Concealed or not, my fate doesn’t change... I await it, so the Almighty will send it to me.”

“Your words are blessed, my maiden, but listen to me! You have a good fate if you do as I tell you, by this bread. If not, it won’t work out.”

The Gypsy hag looked at her with eyes that charmed her.

“Come on, quick! Talk!” Frosyni told her.

“Open your hand again for me. Here, a big city. Oh! So many people, like the hair on your head, and amongst all these, there is a young man, but what a young man! Slim-shaped, finely made, fair-haired, and indistinguishable from that rider that is hanging over your pillow. Here, over the gold. Come, you brave and handsome young man, and from a great family, come first take the gold, then the bride, who is more worthy than gold; here, next to it is the church...”

At that moment, a dark cloud, like tar, covered the sun, and the face of the old woman frowned.

“You see something different,” Frosyni told her.

“Nothing, my damsel; it is written: You will have a good fate. Many grooms have asked you so far, and many more will ask again. You should not take any until the one who’s sent for you arrives from beyond, from the great city. Only you should hold dear that Rider, and he, with his sword, will protect you.”

As she finished her words, the sun shredded the cloud, and the old hag, with a youthful jolt, got up from the ground, her cheeks became unwrinkled, her image was glowing, an ethereal wreath rounded her hair, which was spread in blonde golden braids, her filthy, ragged dress glowed like royal porphyra, and she disappeared.

From that day on, Frosyni had nothing else in her mind but the coming bridegroom. Day and night she was looking at the icon of the Taxiarch, who, according to the words of that divine woman, was in the image of the coming man, who was foretold to be her mate. They tell of a monk who was a painter of holy icons, and that his fantasy, as it was overflowing from the love of God, was guiding his hand as it was to constitute the lines and the colors as immaterial. As if he did not want to give his paintings forms that couldn’t be traced by hand, he was trying to form them as an invisible seam so that, through this, he would render visible the trembling of a soul. The young woman repeated what the God-inspired monk did: when she looked at that artless icon of the Saint, she removed all corporeal, making the members appear ethereal, rider, and beast, ready to go soaring towards the realms of heaven. Thereafter, she could no longer find any more joy in that image, and she would only take care of it out of respect for the woman’s instruction. And while she was in some place elsewhere,

all by herself, she would see her bridegroom, who was even more handsome and heavenly, and she thought that she could hear his majestic voice in the distance. And she believed that this man truly existed in this world. Many times, as she was by herself, she would say: “As among the lights of the sky at night, the first is the evening star; as among the flying creatures, the nightingale sings the best; as among the trees, the palm tree appears the best; likewise, among the people, there must be the good, the unmatched. It was told by this woman. And it is supposed to be ordered by fate for him to be my mate—me, the poor, the overlooked—with all these ancestral sins on my back? Ah! Archangel, have mercy upon me! Give me patience and calmness.”

And as she was forever daydreaming, her looks had taken something from outside of nature, and her steps had become the lightest and most inaudible. Everything seemed graceless and soulless to her; all the best chaps in her village and the surroundings looked as if they were savages.¹⁴⁶ Her parents wondered and believed that her blood was changed through some magic spell of sorts that some envious neighbors who were jealous of her beauty may have cast upon her, and they had brought in priests to read from the holy scriptures to her and witches to break the spells, but she would only smile bitterly, and she wouldn't even share her precious secret, not even with her confessor. During these days, there was the religious festival of the Pantokrator,¹⁴⁷ a famous pilgrimage, where a large crowd of people would gather from all the surrounding villages. Frosyni went to the festival with her mother, not to entertain herself, but in the hope that he, the designated bridegroom, would appear suddenly from somewhere, just as pilgrims and celebrants did when they came from the big city. In that festival, fifteen dances were set, and every young man was envious of the honor to go in the dance wherever Frosyni happened to be. And there was a terrible brawl, and it was this much for a killing to happen. The best young man from the first house of her village wouldn't let anyone get close to her to that dance, nor any fellow villager of his, nor any foreigner, and he tussled with four lads on his own, where he wounded three, and he also fell mortally wounded. While they were bringing him back home, he took a vow that if he lived, he would kill anyone who would try to match with Frosyni.

One evening, Antonios came back home half-drunk.

“Hey you,” he said to Frosyni, “did you go to take the horse from the field and water it?”

¹⁴⁶ This is one of the few examples of the racialized positions that we find in Polykas' text, like the mystical, and/or folkloric references to the Moros.

¹⁴⁷ This is the festival for the celebration of the thickening of the grapes, that is still taking place in the village of San Mateo, every 6th of August.

"You know," his wife replied, "that Frosyni is not going to the meadow anymore after the evening. We heard that Lefteris, from the day that his wound was healed, is lurking and waiting for the moment to find our daughter to kiss her."

"And for that, I shall lose my horse? May God forsake you!" And he threw himself out to go look for his horse. It took him some time to find it because it had broken loose on its own and was roaming around to graze on the coolest clover. When he finally found it, it was already dark. He rode it so that he could return to his home, but the beast took off in the opposite direction, leaving the rider with no ability to turn it back or stop it because it had no halter, and riding off didn't feel right to him to ride off. He was afraid it might just abandon him.

"Everyone went crazy in my home," he was mumbling to himself, "even this old horse lost its senses. Every time I am coming, either from the city or from the mill, even when it is pitch dark, it always finds the way on its own, keeps me away from any dangerous steps, and brings me straight home—and tonight, on the contrary, who knows where we are going to crash together." At that moment, the horse suddenly stopped. Stood firmly on its front legs, and while shaking on all its joints, pulled two-three shrieking neighs that echoed throughout the whole valley—Antonios jumped from the horse, frightened, and, while he was moving his eyes around, he was trying to guess which place they were at from the little light that was coming from the stars. Not too far away, he saw something glimmering in the darkness. From the tumult and the fear, he had regained all of his senses.

"It is not a sheep-shed; the dogs would have barked. Maybe there is a thief in there who stole my best man's best calf. If I recognise him, I'll reveal him to my best man, and for the finding, he will surely buy me lunch."

And with that, he moved quietly to the light, and he recognised the old, rotten walls of Zygonos. A column had remained there, and many times, he had noticed it since it was the biggest in these crumbled buildings, but the marble door pillars and the arched lintel were still standing up, upright and sturdy. The court inside was lit, but there was no smoke and no sound.

"Someone must be sleeping there, and the charcoal is still glowing on some corner."

Because of the great calmness, he grew stout-hearted and crossed the doorsill with his right foot. As he entered, headfirst, he saw three great piles, all full of golden florins that shined, and atop the middle one, an air-like shape like a human. The elusive features of the face, and behind it, as if it was behind a gauzy headscarf, the blackened,

webbed wall, and only the form's legs shinned white and yellow from the glimmer pouring from the gold. The man was scared stiff; he just stood there on the threshold with his motionless feet, and he barely managed to move his hand mechanically and make the sign of the cross.

"I also have respect for that sign," said the ghost, "but what are you looking for around here? The treasure you see is kept for a man over there in the big city, and I am appointed to stand day and night by these florins until he comes and I deliver it to him."

The voice and the moral of the phantom, in its seriousness, also had such sweetness that the man lost his fear. He stood there for a moment and then said to the ghost:

"You are the Moros. You are a benevolent spirit, and I know that when you can, you bestow riches upon men. You said that these florins belong to another, but do not let me leave empty-handed. I ask but one favor of you. Allow me to take one florin from each pile." The ghost whickered, and its voice echoed throughout the derelict house.

"You truly won't miss anything!"

Antonios continued boldly, "For each florin, I will take from each pile, I will replace it with one of mine."

"You cannot coax me or flutter me. I only give you permission because I have been waiting for you."

Antonios unchained a little package he was always carrying with him like a charm on his bosom. He untied the knot with great effort and took out the three ancestral florins. The ghost ascended a couple of fathoms higher above the piles to make room for him, and Antonios went ahead, and soon with one of his hands, he took a florin from each pile, and with the other, he put back one of his own.

"Moros," he said, "thank you and so long, until we meet again, if God wills it."

"I will be waiting for you until tomorrow at midnight. If tomorrow is over, you won't find me anymore."

Antonios rode the horse straight away, and it carried him home like lightning. When they returned, there were still two hours until sunrise. Antonios gave his horse some oats, took a couple of bites of bread, and had a glass of raki. Then he settled and tidied up the horse and said to his wife, "I am going to town to buy some chicken feed; I'll bring back something good so we can have a proper dinner for a change."

"Oh, it's true, you have us so spoiled, grumbling for tidbits," she replied.

“Get our daughter to her senses,” Antonios said. “You need to convince her to take a rich husband if we wish to have a good life, even now in our old age.”

The two hours it took him to get to the city seemed like a year to him, and while he was on the way, he was rushing the horse, and he was thinking more or less the following thoughts: *“I think it will work out. It seems that it is destined. First, how did I suddenly think to ask Moros' permission to switch the florins? It was clearly an epiphany from God. Second, did you not see how the poor Moros gave me permission and then told me he awaits us tonight, which means me and someone else! If my plan succeeds and no opposing force hinders us, my accursed fortune will change. And then, at long last, the time has arrived when I will cast off these trappings of past glories, hanging around my neck generation after generation as a lost souvenir of my diligent ancestors. With hope lodged in my heart—that these haunted florins will resurrect my house—I have lost my youth, and I did not settle down like so many of my fellow villagers did in so many ways. How many times on New Year's Eve did I yearn to go to the city and try my luck with these three florins in those gambling houses where all sorts of people gather—lords, craftsmen, porters, honest men, and fools? One only needs some money, and everyone has some money these days; some have a little, others more. I should go there with my wide trousers and my tattered fez; perhaps I could manage to give poverty a couple of slaps. But I feared that ancestral order and my father's curse. And then, I gamble every night and on the holidays, even throughout the day in the workshop, and I always lose. But today, one way or another, it will end. I have no male heir to leave this strange inheritance to. My daughter is disobedient, refusing a husband—or rather, it seems she wants one to fall from the sky. These three florins should be good bait to catch one.”*

He reached the city before the break of dawn, and he left his horse at the usual place, and, first thing first, he went to the church of Saint Spyridon to kneel down. Then he went down to Spelia; the sun was coming out. He stood in a corner and waited for quite some time until it started getting crowded. Two together, and three started to come and go, countless people without a pause. Then, from where he was, he moved into the crowd, and there he dropped one of the three florins that he was holding tight in his palm. Then, he stood back a bit further and stood there with his eyes fixed on the florin, so he could see what would happen. For quite a long time, many of the passersby happened to step on the florin, and it wouldn't get shoved into the dust, but it stayed there on top, where he had dropped it, and it was always sparkling.

But there's no one seeing it! Either God has blinded them, or here they are so accustomed to seeing and handling florins that they look down on them. Praise the Lord! He kneeled and took it! Handsome lad, too! He does look the part of a groom...

A waterboy had picked the florin and then went on his way with the barrel on his back. Antonios made a note in his mind of the height, the features, and the costume of the young man and moved to another place, which was also a great passageway, on the way to San Antonios. There again, slowly, he released the second florin. In less than half an hour, the waterboy appeared again and swiftly picked up the florin.

"We have two," Antonios said, "if it happens for a third time, the job will be done in the way that I planned it."

And his heart trembled within him. From there, he went to the center of the market, to the crossroads, the main artery of that city. Before he dropped the third and last florin, he raised his eyes to the sky, and after a moment, there he was again. The waterboy passed by, kneeled, and picked it up. This time, he fled hastily with his barrel, and Antonios struggled to catch his breath while chasing after him. When they reached a narrow, impassable alley where no one else was present, Antonios called out to the young man as he was entering his low cellar.

"Hey, young lad, I would have a word with you."

The waterboy turned and replied, "What do you want me for?"

"You have my florins."

The young lad's face blushed completely, and he said:

"What florins?"

"Those that you took before my eyes. The first that you picked up from the dirt in the square of Spelia at ten, the other on the way to Saint Antonios at noon, and the third now at the crossroads, where you slipped away like a thief. Is that a lie?"

"I am no thief; I am an honorable youth. These were but findings. What is it to you? How did you have these florins, being as poor as I?"

"Come with me to my village. There, you will find out that I have florins aplenty. You will meet your good fortune, but let us not waste any time."

In the last night's sleep, a similar old man, a fellow craftsman, had appeared in his dream and asked him to exchange their barrels. When the young lad hoisted the other man's barrel onto his back, it was so heavy that it nearly broke him. He ran to his house for relief, and when he pulled out the tap to empty it, he saw that instead of water, pure gold flowed out before him, and he awoke.

"Let it be your will," he said. "Nevertheless, to avoid any stir, take these florins, but allow me to first collect this week's water-carrying fees from five or six households."

"My child, there is no reason to trouble yourself with such small matters. In the place where I shall lead you, you will find something that all the water-porters in the

world cannot carry. Let us go buy a change of clothes for each of us, quickly take a couple of bites of bread, and then be on our way.”

The moment they were about to set off, Antonios said to the young man:

“It doesn’t seem right to me that my horse, even while it is fast and brave, has the flaw of not accepting anyone to ride it on the back, and thus, you will have to follow me on foot.

“Nevermind, I am young, and thank God, I have two strong legs.”

But when the old man climbed on it and whipped the horse, it wouldn’t move out of its place.

“It seems that I must have jinxed it,” said the old man while feeling very upset inside.

He could see from the sun that it was the turn of the day, and they barely had enough time to make it to the rotten old walls of Zygonos. He paused and thought for a moment, and then said to the young man:

“My child, hop on the back. Let’s try. Don’t you see how it looks at you? This animal is very well-understanding, and it seems to like you...”

When the young man mounted it, the beast neighed in a mellow tone, and like a good jump-walker, it started to tactically cut way.

“Tonight, you will find out,” said the old man, “how invaluable this horse is. Last year, because of great frustration, I was thinking of selling it, but something in me told me that there would come a day when my salvation would rely on it, and it all came together in my mind last night.”

“But if you were in such great need, how come you did not use these florins?”

“This is a secret, and if God wills it, you will find out tonight.”

The young man had listened many times to people reading the stories of Shahrazad, and he would always laugh with those who would gasp through those fairytales, but now, thinking of what was happening to him, which was also in agreement with last night’s dream and also with something else, he believed that the strangest things could come true in this world, so he was anxious to reach the place of the old man so he would see how this thing would end up, and he wouldn’t even get a word out of his mouth, nor did he look around too much as if he was sunken deep in his thoughts.

When they reached a place where there was an old abandoned side road, the horse turned in there by itself. It was not a good place, but it would help to cut short a big part of the big road. The old man didn't say a word but was feeling an inner pride for his farseeing horse. Since they were on that narrowing, there would be no more passer-by, so the old man got the chance to ask the young man a few things.

"There's something that looks pretty bad; from the great rush, you did not say goodbye to your folks."

"I do not have any folks."

"Are you an orphan?"

"I haven't met or known my father or anyone who knows what they were."

"I understand you are coming from the Institution of the Orphans. At what age did you get out of there?"

"I was nine years old, and I was placed as a servant at a barbershop. The owner would give me five-six coins each day and whatever tips I could get out of the kindness of the other customers."

"And was it enough for you to make a living?"

"He would offer dinner and a little mattress in his house, where he was living with his old wife. But after five or six years passed by, I turned away from that service."

"Was the shop owner ill-tempered? Has he ever beaten you up?"

"No, never. He was a good and benevolent man. But it was something else that bothered me. The place was frequented by all sorts of people, and all sorts of talk was taking place. I was very attentive to all that, and like that, I found out about many qualities of people and many of life's things. But my soul was feeling horrible, as I'd heard of many bad things. So many that if only half of these things were true, I would have to believe that this world is not governed by the will of God but by temptation. According to these people's words, most people were selfish, big and small grabbers, and evil-doers. But one day, I heard them talking bad about my old benefactor. As weak as I was, I could not give way to my pain and rage, so I decided to leave the service, and I was thinking day and night about what other job I could do so I could make a living. One evening, the old man, who must have seen me having a bad mood for many days and being depressed, asked me if I would take up service in a rich and honorable house. I jumped on him, I grabbed and kissed his hands. 'Father,' I said, 'Thank you. I will do my duty faithfully and honorably. But I'm afraid that I will get treated badly, as I hear that it is happening in some houses.' Really, fate has exhausted me since the time I was born. But, no matter how I was born, I cannot tolerate someone being unjust towards me."

"I understand," the old man answered, "Your soul has been poisoned with so many words. But be not afraid, in this house I found for you, you will find that there are

also good people. "And he was right, my good benefactor. For three years I served there and never heard a harsh word or witnessed a bad manner, neither from the gentleman, the mistress of the house, nor their daughter. Many times at night, the lord, overwhelmed with love, would walk up and down the great corridor of the house, perhaps to catch his breath from all the studying he did during the day. He would call me and permit me to sit in a corner, and then he would begin to speak in a way that enchanted my soul. He told tales of new and old, sad and joyous events, wondrous deeds and perverse ones, foreign ways, and strange customs. He painted these stories so clearly and vividly that it felt as though I wandered with him through all the places in the world and across all the past eons. He was a very wise man, and I believe he knew occult mysteries. Many times in the morning, I would find him in his study, where he had stood up all night, gazing at the stars from his open window, immersed in his thoughts and studies.

In the third year, the mistress of the house ordered me to serve at the table, and one day the cook sent me to inform them that dinner was ready. I don't know what possessed me at that moment, but I reached for the bell that was in the place of the mistress and rang it to call them to dinner. After a while, the couple and their only daughter came in. The mistress's eyebrow was arched differently, and the master and young girl looked saddened. After they sat down and I stood respectfully at the door, the mistress, without looking at me, said, "Michael, what novelties are these? You are calling us with the bell? Have you become one of us? Perhaps it has entered your mind that one day you will become a magnate, with many servants of your own, and now you are practicing?"

"I didn't say a word. In the evening, I learned from an old housemaid that she had heard the lord and the mistress quarreling over the matter. The lord had sympathy for me, saying that I had many virtues and that what I had done was merely a minor, childish mistake. Even the daughter agreed with her father. At that moment, I realized I had to leave this house immediately if I didn't want to create trouble for this family that loved me so much. Soon after, I presented myself to my lord and begged him to let me go. Without saying a word, the lord handed me my wages, and I realized then that he was struggling to hold back his tears."

"The only daughter was taking your side. She must have been fond of you, I suppose, since you are handsome, polite, and soft-spoken."

"I also had a lot of sympathy for her, and at one time, I had the idea that I finally had found my fortune, but during these days, a mysterious thing has happened to me.

On the first night, I had the sense that I was entering a small courtyard. There was a well, and above it, a great mulberry tree spread its bushy branches. Under its shade, upon a stone bench, sat a young woman. Her blonde, untied hair trailed on the floor, and an older woman was braiding it. When I stepped on the threshold, the

daughter turned to me with her bright eyes, and she pierced through my heart so much that I woke up. On another night, I found myself in a vineyard, beneath a fig tree. Many grape harvesters were eating and passing their evening. They all appeared as servants, while the young woman from my first dream seemed like a queen among them. She picked for me from her basket a razaki grape, yellow like amber, and with that, this sweet dream ended once more. A third time, towards daybreak, when they say dreams come true, I saw her alone at the shore. As the sun rose, she began washing her white clothes and hanging them one by one on the rocks to dry. She suddenly said, 'My Bridegroom, these are my wedding garments, don't be late!...' And with those words, a song was heard from the hedge:

*Let us prepare for our bride a slender garland gold,
To wear at feasts and in the year's three celebrations bold.
To wear upon the Easter day, with garments light and fair,
To wear upon Palm Sunday, with palms upon her hair.
To wear on th' Epiphany, aglow with holy light,
That she may shine luminously, each day and every night.*

And the mountains and the sea echoed through and through. Since that day, with each sunrise, I descend to the beach and sing that graceful song in a tune of my own. Since that day, my eyes have never beheld a woman who resembles the maiden of my sleep-fantasy. And I am waiting for my dreams to come true."

As the young man was saying that, the old man felt the cold sweat of mortal terror. As the young man spoke, the old man felt the cold sweat of mortal terror. It was his courtyard, his well, his mulberry tree, and his fair-haired daughter with her mother. It was the vineyard, not far from his home, with the great fig tree. It was the shore, not far from his village, where Frosyni would come early to do her washing before any other woman arrived. It was one of the many wedding songs of his village. The old man had to muster all his strength to keep his emotions hidden and not reveal the great secret too soon. After regaining his composure for a brief moment, he said to the young man:

"I see that you are quite proud. You lost a good home for nothing. I'm sure that if you went to your mistress to ask for her forgiveness, they wouldn't have kicked you out."

"Perhaps I erred in not running to fall at the mistress's feet, but I only followed what my soul was telling me to do. I resolved to earn my living in such a way that I owe no one anything and no one has authority over me. At first, I considered becoming a laborer in the gardens on the outskirts of the city, but can you believe it? I always felt a great reverence for that work. Every time I see someone crouched with a hoe to dig the earth, it seems to me as if he is digging his own grave. Moreover, it seems graceless to

plant and tend the earth without reaping the fruits of one's own labor. Thus, I chose the craft of the water-porter. The water-porter has no master above him. He sells the finest and freest of all elements. Those who trade in fruits or other goods often find themselves in unfair disputes with both sellers and buyers. The water-porter, on the other hand, takes one of God's most splendid gifts, adds his labor, and can live hand-to-mouth quite comfortably. If he is strong and healthy, as I am, he can even save some money for future needs.

"So, are you happy with that craft of yours?"

"To be frank, not that much. Every craft has its disadvantages."

"Why is that, would they keep any of your carrying fees in any of the houses?"

"Very rarely; sometimes I'd even leave some on my own accord, where I'd see they did not have enough, even for the stale bread, but it was only a few days after I had started working that sorrow and depression got a hold of me."

"Were you ashamed of the world?"

"Not at all! Why would I be ashamed? It is not a shame for a man to live with his labor. And I always wore clean attire. I was friends with everyone; they would call me 'the aristocratic water-bearer.'"

"Did you have in mind any of the three dreams?"

"No, father, these things are divine, and if they come, they come of their own accord. My sadness was of another sort. This craft of ours grants us the freedom to walk into many houses, both rich and poor, and to see and hear many things that most others cannot see nor hear."

"And you really did not find that pleasing, you poor bugger? To entertain yourself every day, I'd even pay a hefty sum in order to learn people's secrets."

"No, father! On the contrary, it did grieve me greatly to learn of things foreign to me. But we cannot make our eyes not see, and our ears not hear."

"Poor fellow! With that peculiarity of yours, you should have been a novice monk in some monastery! You would quickly become an abbot. But I want to hear what was troubling you."

"I cannot recount all that I witnessed or the various scenes I encountered in different homes, but I can tell you this: many people lead dual lives. One way within their homes, and another for the public eye. In their homes, they are perverse, unjust to their wives and children, and disrespectful towards their servants. Yet, when they step out into the world, they transform into paragons of benevolence. Virtue and philanthropy are always ready on their lips, and they never miss a church mass. Through this duplicity, they manage, with their feigned morals, to be esteemed and respected by everyone. In their homes, they reveal their true selves, but on the street, they present a facade. These people, and they are many, have spent their whole lives wearing a fading mask, making it impossible to detect the ugliness and vile wrinkles beneath. However, there are truly good people as well. In their homes, one finds good order, a noble spirit, and

love, much like in my beloved master's household. Yet, only a few of these truly virtuous individuals gain the respect of the world."

"Our priest was telling me about such things," said the old man. "These things happen in the great cities. For us in the countryside, it is too difficult to put on masks and hide from each other. If we beat our wives or our daughters, the whole neighborhood and the whole village will know immediately. And then, this is not supposed to be bad. Almost all of us beat our wives."

"There are also in the cities," said the young man, "barbaric men who beat their wives, but this stays a secret, or only a few know. You see them on the same day walking together and talking as if they were a happy couple."

When the travelers reached the point where the narrow path met the main road, they fell silent. The horse immediately pricked up its ears and started snorting with wide-open nostrils, as if sensing something in the air, and quickened its pace. Crows cawed as they flew across the sky, while birds of swift flight sought refuge in fences, tree hollows, and rock crevices. Thunderclaps echoed in the distance from various parts of the sky. Had anyone been atop the mountain at that time, they would have witnessed a magnificent and rare spectacle. Everything seemed destined to be extraordinary on that day and night, both natural phenomena and mysterious ones. It was one of the few days each month when the moon rises as the sun is setting. From that mountain peak, one could see the sun in the west, resembling a crescent moon, sinking to the edge of the wild sea, with black clouds seemingly engulfing it. To the east, above the Acroceraunian mountains, layers of clouds gradually lifted the moon, red and round, into the night sky. To the north, more clouds had settled between the two conical peaks that shape the double-crested mountain of Pantokrator. This darkness was intermittently torn apart by flashes of lightning and distant, hollow thunder. Soon, as if coordinated, the storm clouds began to rise from all directions, gathering together and spreading across the firmament. Thunder and lightning rolled with a vast, rambling sound, some crashing into the gulf, others into the great sea. They were on the main road when strong winds began to blow from all directions, raising dust and tumbling dried leaves, causing even the sturdiest trees to crackle. Then, as the wind subsided, a thick hailstorm followed, with stones as large as hazelnuts. At this point, Antonios dismounted and said to the young man:

"My child, I know of a cave near here. Let's find refuge there. This shower is not going to stop soon. My heart feels tight, and my feet won't hold me."

The horse veered off the road onto a path and, after a while, came to a stop before a cave, only to find the entrance blocked. A large wild fig tree, uprooted earlier by a whirlwind, had fallen nearby. Instead of crashing to the ground, the tree had twisted as

if it were a living creature, and one of its branches had lodged firmly into the ground, forming a wide fork in front of the cave. Its dense, thin branches obstructed the entrance. As the weather grew wilder and darkness began to fall, the young man drew a sharp machete from his girdle, cut away the obstructing branches, and cleared a path. They immediately moved inside, with the horse following behind them.

In our land, we do not fear the whirlwinds, no matter how enormous they might be; they even bring us joy. We know that as they pass, they rejuvenate the land, cleanse the air, and cause no damage, unlike the floods and overflowing great rivers in other regions. But on that night, this dreadful cloudburst was as terrifying as a destructive waterfall. It abruptly severed his path to happiness, just as he was on the brink of tasting it. As he pondered this, he began to believe that since the previous night, it was merely temptation that had orchestrated everything by divine grace, ensuring he paid for his sins. With these thoughts tormenting him, he entered the cavern, squatted on the floor, and began to beat himself, screaming so vehemently that he seemed to choke on his sobs.

“Father, why are you acting in such a manner? You are very faint of heart. Here, we have nothing to fear. Beneath this God-built rock, we are sheltered more soundly than under a tiled roof.”

“Ah, my child, you do not hear all that water coming down! The path out here is seething as if it was a river.”

“Turn to the other side and sleep, my old man. With weather like that, your wife and daughter are not going to be waiting for you.”

“But there is also someone else waiting there for us, and if we do not arrive before midnight, I am lost, and I shall have taken you down with me.”

The old man spoke with a raspy voice, and outside, the whirlwind growled while thunder and lightning relentlessly broke out, as if determined to tear down the cavern’s arch. During the frequent flashes, Michael could glimpse Antonios’ pale, deathly face. For the first time, he felt the fear of impending misfortune. He feared that the old man might die right there from exhaustion, fear, and despair if they didn’t reach that unknown place before midnight.

Young and inexperienced in life’s harsh realities, Michael imagined the authorities finding him with a dead man, branding him a thief and murderer. In his mind, it was as if he were already stepping up to the gallows, recalling tales of innocent men unjustly executed due to the blindness of secular justice. He cursed the moment he had followed an old man, whether senile or sent by temptation, and lamented his fate, mourning his lost youth and golden dreams.

Meanwhile, the wind had ceased, the thunder was drifting away, yet the water continued to surge, plentiful and relentless, like a cataclysm, as if it would never stop. And yet, after three hours that seemed twice as long, the rain gradually lessened. The young man, as if out of his mind, couldn't discern if the ongoing rumble was from the rain or the overflowing streams and surrounding torrents. But in the deep darkness of the cavern, he saw the path begin to lighten. Stepping outside and looking around, his spirit rejoiced, and he shouted:

"Get up, father! The weather is not angry anymore. Even the moon peeks through the clouds. Get up! Let us make haste, so we may arrive in time." Meanwhile, the horse, as though impatient, pawed at the ground.

"I have already discerned for some time now that it was getting milder," answered the old man. "Whether we stay here or move ahead, it is all the same. If these were the first rains, the earth would have absorbed all the water from the sky, the flow of the great stream would diminish quickly, and we would pass with ease. But this is November; the earth is saturated, the trenches cannot contain the great river loads, and many hours are needed for it to pull back in its natural bed, but in order not to curb your bravery, let's go!"

After some distance on the straight road, they started descending towards the pit of the great trench, and as soon as they saw the trench from the brow of the hill, the old man yelled with pain:

"Oh, poor me, didn't I say so? Can't you see? The stream in the trench has risen up to the root of the elm. This is what we use as a sign that no man or rider can pass."

The young man wasn't paying much attention to the words of Antonios, as he was fully absorbed by the sublime sight as it appeared from that place. The moon was rounding out in the sky, dispersing all of the clouds surrounding it, and illuminating the land depression with a joyous light. The place was deep and narrow, with thunderous sounds emanating from the water-drag and the rocks of the two hills. A spring, flowing through winter and summer alike, ran dark against the black, water-worn rocks, before spreading and joining the other streams, and like a silver ribbon, it would form in that trench, which was still unbridged during those times. The distant echo, a harmless remnant of a terrible downpour, the windless silence following that wild whirlwind, and the moon with its gentle grandeur stirred in Michael's mind and imagination a sensation akin to what he once felt when the graceful daughter of his beloved master played the clavichord. Her music, at times heavy and disturbing, striding the depths of the soul, and at times soothing it with sweet melodies, evoked a similar response in his heart. The young man was left ecstatic and motionless for some time until Antonios said:

"My child, do you perceive anything? It's the hour when the Devil roams from trench to trench. Cross yourself and fear not."

"Father, what are you saying? A malevolent spirit here? These do not find peace where the grace of God shines through. Do you not see that this small, wild, and deserted place has become heavenly with that blessed light? There is no blow of wind, and the dew raises our searing insides and delights our souls."

And with that, with three leaps, he reached down to the edge of the trench. After a while, he noticed that the water had lowered under the elm's root. Then he cut a straight olive twig with a machete, and with that, he measured the depth of the trench and said to Antonios:

"Father, bring the horse and get down. I hope that, by God's might, we will pass."

"Yes, my child, help me climb that horse. It will find the shallowest spot on its own; you can follow on foot."

"My old man, there is no way you can stay on horseback in the gushing stream. We'll put the horse ahead so it will lead us, as you said, and I will carry you on my back. I am well enough to carry you over."

And in that way, they crossed the trench. The horse, with two people on it, spontaneously reached its usual wide-stepping; it wasn't running, it was flying. They passed by Antonios' village after a little while. At that time, his wife and his daughter were fretting throughout the night, waiting with a lamp at the gate of the courtyard, when they heard from afar the terrible clapping in the calmness of the night, and they saw the horse with two riders passing like lightning straight in front of them. And they were flabbergasted. They pulled inside, tightly locked the gate door, and locked themselves inside the house.

A passing overcast covered the moon when they reached the rugged village of Zygonos. There, the horse stood in the same spot where it had stopped the night before.

"This is the place where I was supposed to lead you, as I was telling you earlier. Get off the horse, and we will continue on foot."

After they rode off, he started tearing apart the old walls, which were blackening, but he saw no light as the other night, and he despaired, afraid that the appointed time had passed. From the position of the moon, it looked as if it was midnight or a few minutes to get there.

“Father, where are we going now? Perhaps there is where we can see that light?”

“My child, I see nothing. Hop over there by yourself to the light and walk fearlessly in that courtyard. You will find someone who is calling for you there.”

The lad walked to the pillar and stepped fearlessly into the courtyard. The ghost is no longer over the three piles of gold but is moving up high as if it was leaving. After it saw him, it said:

“Hurry up; open up the paper that you hold upon your chest for me to see.”

Michael took a piece of paper from his chest and unfolded it. There was some mysterious writing scribbled there. He showed them to all the diligent people in the city, and no one was able to read them. While he was confident his old wise master could explain it, there was always something inside of him that wouldn't let him show it to him. The ghost, after it saw the writing, said:

“Take the florins; it is the dowry of your bride.”

The ghost dissolved like smoke. Since that foreordained day and night, ten years have passed. One day, at noon, Michael was sitting at the gate of his courtyard when he saw a lord in black approaching his house. It was his old and unforgettable master. It didn't take long for Michael to recognise him, despite the ravages of old age that had altered his appearance. He ran to meet him at the gate and half-kneeled to kiss his hand. The master did not let him, instead, he embraced his beloved servant.

“My lord,” said Michael, “How come you are here? And you did this way on foot? And are you wearing mourning garments?”

“I arrived on foot,” the master replied, “as one would embark upon a pilgrimage. I don black attire for a double sorrow. First, my one and only daughter died of despair a year after you left our house, followed by my inconsolable partner two years later. But I did not come here to sadden you. It is just that I must divulge a matter concerning you, to ease the burden of guilt upon my conscience.”

Michael turned pale. He had noticed something many times on the face of his master, which was denoting a tortured soul, and now he feared he was going to hear something that would lessen the respect or the love he had for him.

“But before I tell you, you should know that subsequent to your departure, I did not learn anything more about you except that you had taken residence in this very village and wed an heiress; are you happy?”

"I'd be as happy as a man can be in this world," Michael answered, "if I did not have pain in me, which will not leave me throughout my life. After I saw Frosyni, the daughter of Antonios and Maria, God put them to rest. It's been two years now; I loved her, and she loved me back. She saw me all this time in her imagination, of course, much better than I really am. And I, again, had seen her many times in my sleep-fantasy as she is like an angel, both in appearance and in kindness. We decided to bless ourselves in that little church that still sanctifies the accursed rotten old walls of Zygonos and went there in the morning, the two grooms with her parents and with all the family from the side of my mother-in-law. And as the priest was putting on the stole to bless us, all of a sudden, a great rumbling was heard. All the men jumped out to the gate of the church and saw Lefteris, who had first asked Frosyni to marry him, and she didn't want him, together with a bunch of lads carrying weapons, obviously to kill me and steal the daughter. First, Lefteris jumped on us, and a great yell came out of his wide chest: 'We'll drink the blood of that villain who came here to steal our women.' And on these words, a great shout came from his lads, but, at that movement, a great sword sparkled over our heads without its handle or the hand that was holding it being visible, and it blinded everyone's eyes. And after they were dispersed by fear and all of Lefteris' lads and all our relatives left, the Taxiarch appeared as if in the air, then disappeared and left us alone. Lefteris stayed there, motionless in front of the gate, and challenged me like a man. 'If you are a lad,' he said to me, 'if you are worthy to take the first daughter of our village, come, let's fight with the knives.'

'You are wrong,' I replied to him, 'I took the daughter according to her own will and the will of her parents, and you do not act properly to want bloodshed, either for me to become a killer or you.'

'You all,' he yelled at me, 'drove that innocent creature crazy with Gypsy woman's spells, and for that, I am going to put you all through the edge of my knife.' And with that, he jumped at me like lightning. From that first stab, I was protected by that silk sash of mine, that even the sharpest blade cannot cut through. Then I pulled out the machete, and at that time, he fell on me with all his weight and might in order to reach and stab my back, but I was faster, and I hit him in the heart. The poor fellow shook a couple of times and then dropped down on his back, and there, right in front of me, the earth opened up and closed above him. This is how I committed murder. I, who as I was saying, was born an Abel, not a Cain. I really had to act out of necessity, but with all that, my conscience does not find rest."

"It seems," the master said to him, "as though our generation treads from bloodshed to bloodshed. Of course, through your wife, you know of what has been handed down from her lineage. I shall now reveal to you what followed. My generation descends from that certain Michael, who had left the village of Zygonos and came and settled in the city. I was the last of that branch, an orphan of unknown parentage. I loved a beautiful maiden from a good family, and I managed to wed her in secret whilst she

still resided in her paternal home. An infant was born to us. On that night, my friends came and told me that the father had become a wild beast for the dishonor and, even more, that he was not aware of the secret wedding and slaughtered his daughter and his new grandchild. My friends hastened me to depart the island that very night. For many years, I roamed the lands of the West, acquiring knowledge through books and travels. Moreover, I delved deeply into the arcane sciences. But after I had spent whatever money I had with me, I found myself in a disposition. My commissioner, convinced that I was exiled for life, proved to be an unscrupulous trustee of my inheritance and would not even deign to respond to my letters. Then, to make a living, I was compelled to teach Greek to the Orthodox families of merchants residing in that Italian city. In one of these households, I fell in love with a young woman and married her with the full approval of her parents. Together, we had the daughter whom you met. I then felt it my duty to attend to my affairs and return to my beloved country. But after we had arrived, my old dormant sorrow was rekindled, and the memories of those unjustly slaughtered—my first love and my first offspring—would suffer again like in the beginning inside my intestines. I wished immediately to go, kneel, and weep upon their grave, but none among the gravediggers, priests, or anyone I asked knew where they were buried. Some said that the infant's murderer, the father, dug a pit and hid them in one of the basements of his house. However, after he and his only son died soon after, that palace was abandoned and sealed. Poor me, I endeavored to uncover the truth through the strength of my occultic art. One night, a spectral hand appeared in my study and inscribed the following words upon the wall:

"On the side of an unknown chapel, where mass has never been performed, she lies there all alone, but do not seek the children's grave."

At this point, shivers ran down my spine from that mysterious and ambiguous answer. I feared that perhaps the unlucky infant had been cast by his grandfather to the mouths of dogs and crows. My soul grew so heavy with grief that I nearly resolved to sell everything and flee forever, so I would never again behold the blood-drenched soil of my homeland. But then it happened that you were recommended as a servant in my household. Upon seeing you, my soul was profoundly shaken. You bore an uncanny resemblance to my father's likeness, as he was depicted in a portrait painted when he was your age. I, too, resemble my father greatly, or so they tell me, for I only faintly remember him. It didn't take long for me to discern your charisma, your kind ways, your bright spirit, and your guileless and honest heart. I loved you as my own child, though without overt displays of affection, and I hoped you might become my son-in-law. However, that would have been a great disaster, irreparable, and Divine Providence spared us from such a fate. You departed from us at precisely the right moment, and

thereafter, my deeply sorrowful heart could not bear to inquire where you had gone or what had befallen you. But after the death of my wife, a poor old woman came to meet me, and she said: 'I have a secret to tell you. I had resolved not to speak of it while your second wife still lived. Now that you are left orphaned, I will inform you before I depart this life. I was the one who delivered your first wife's child. It was male, and it is a lie that her father slaughtered him; though he might have. God had driven him completely crazy, but during that great turmoil of that night, I managed and take the child from the house, wrapped him in cyan silk, and when I reached the Institution of the Orphans, I encountered a lone monk who wished to hang something like an amulet around the infant's neck. Then I entered with the infant and handed him to the nurse. I do not know what became of the child; it might be that he died together with so many others during that year's great death toll.' At this point, I resolved to employ all of my most potent magic, heedless of the peril to my life or of tempting my soul. This arcane science is indeed powerful; it can unveil many mysteries and reveal much that is hidden. Yet, a wise man must know when to halt, to refrain from advancing further if he perceives the divine will opposing him. Insisting on uncovering what is concealed can lead to ruin and temptation. Nevertheless, disregarding all other considerations, I cast my nets, as invisible as a spider's web, to the very edges of this world. On the third night, just as I was ready to collapse from exhaustion and anticipation, an aerial spirit was captured and dragged into my study; such beings oversee many aspects of human affairs. Immediately, I inquired about the whereabouts of my beloved servant, describing all of your characteristics in detail. The spirit responded:

In hovels deep in Zygonos, I dwelled for ninety years,
 Three piles of gold, I guarded there, as they would have me ordered.
 Ten years now have come and gone, since he crossed the ruinous' borders,
 This Michael whom you seek. I gave to him Frosyni's dow', a florin for every tear.
 And then I was sent to guard anew, treasure afar from here.
 And if you ask of him, alas, I know not of his quarters.
 So for the shake of thou art's fear, which kept me near the yonder,
 Release me now to attend my post, for I sense the end is near.

Now, from all that I have told you in brief, and from what you have shared with me, I can assure you that you are my son, and I am begging for your forgiveness. Perhaps all parents should seek forgiveness from their children for bringing them into this world, but especially I, more than other fathers. I sinned when I took your mother secretly from her parents; I was responsible for her murder by her inhumane father. You were cast among the family-less and orphaned, where you could have led a life of contempt or become a villain. Yet, by God's might, you were preserved, and your good nature guided you to find your beloved partner."

When the master said these later words, Frosyni was entering the courtyard, coming back from the grove with a boy and a daughter. Michael, who had been crying, fell on his father's lap and said:

Frosyni, come kiss your father-in-law's hand...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελάτος, Δ., *Η διηγηματογραφία στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα: τα διηγήματα του Πολυλά και το αθηναϊκό κέντρο- Ι' Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο*. Κέρκυρα, 2014

Αλεξάκη, Λ., *Οι ανέκδοτες σκηνοθετικές οδηγίες του Ιάκωβου Πολυλά για τον Αμλέτο (1889) και η κριτική του μεταφράσματος από τον J. S. Blackie (1891)*. Σαΐτης, Αθήνα, 2020

Αλεξάκη, Λ., *ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ Ι. ΠΟΛΥΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ Δ. ΣΟΛΩΜΟΥ*. ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ. ΚΕΡΚΥΡΑ 2017.

Αλεξάκη, Λ., *Ιάκωβος Πολυλάς: Αμφιλεγόμενος και διαχρονικός*. Πορτόνι. Κέρκυρα, 2017

Αλεξάκη, Λ., *Η Μεταφρασεολογική Προσέγγιση της Τραγωδίας Άμλετ του Ουίλλιαμ Σαίξπηρ με βάση την Νεοελληνική Μετάφραση του Ιάκωβου Πολυλά*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, τμήμα ΤΞΓΜΔ, Σχολή Μετάφρασης, Ιόνιο Πανεπιστήμιο Κέρκυρα, 2015

Ασδραχάς, Σ., *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΙΕ'-ΙΘ' ΑΙΩΝΑΣ*. ΠΟΙΠ, Αθήνα, 2003

Αλισανδράτος, Γ., *Μελέτες για τον Ν. Κονεμένο*. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ Αθήνα, 2013

Αλισανδράτος, Γ. *Ο διάλογος Πολυλά-Ζαμπέλιου για την Ποίηση του Σολωμού. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ "Εις άλλοτε Κερκυραίος"*. 84-85, Πόρφυρας. Κέρκυρα, 1998

Ασδραχάς, Σπ., *Πρωτόγονη Επανάσταση*. ΕΑΠ Αθήνα, 2019

Ασδραχάς, Σπ., *Ζητήματα Ιστορίας*. Θεμέλιο, Αθήνα, 1983

Αρβανιτάκης, Δ., *Το Ρεμπελιό Των Ποπολάρων (1628) Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Πόλη της Ζακύνθου*. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ, Αθήνα, 2001

Ασλανίδης, Ε., *Το Μητρικό Στοιχείο στη «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη*. ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1988

Βελιανίτης, Θ., *ΠΟΛΥΛΑΣ, ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ*. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ. Αθήνα, 1970

ΒΑΡΝΑΛΗΣ, Κ. *ΣΟΛΩΜΙΚΑ*. Κέδρος. Αθήνα, 1987

Βλάμη, Ε. *«Ο Σκελετόβραχος»*. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1997

Δαμιανάκος, Στ., «Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός». Πλέθρον. Αθήνα, 1987

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ., 32. ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ. ΑΘΗΝΑ. 1996

ΘΕΟΤΟΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. *Η ΧΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΣΑΤΝΗ, ΚΕΡΚΥΡΑ*. ΑΝΕΓΔΟΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ. Κείμενα, Αθήνα, 1981.

Καββαδίας, Σ., *Ο Διηγηματογράφος Πολυλάς πρόδρομος του Θεοτόκη*. Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ, “Εις άλλοτε Κερκυραίος”. Πόρφυρας, 84-85. Κέρκυρα, 1998

Καρύδη, Γ., *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ*. Λειψία, 1936

Καραπιδάκης, Ν., *ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16ο ΕΩΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ. ΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ: 16ος-18ος ΑΙΩΝΑΣ*. ΜΙΕΤ. Αθήνα, 2007

Κλήμης. Ο. Κ. Χρ. *Δρώμενα έθιμα του κερκυραϊκού λαού/ ΤΥΠΩΘΗΤΩ*. Αθήνα, 2004

Κλήμης. Ο. Κ. Χρ. *ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΕΡΚΡΑΙΚΟΥ ΛΑΟΥ*. ΚΕΡΚΥΡΑ, 2007

Κόλλας, Χ., *Η ΝΗΣΟΣ ΤΩΝ ΚΟΡΥΦΩΝ ΤΟΝ 16Ο ΚΑΙ 17Ο ΑΙΩΝΑ*. Από μαρτυρίες του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας. ΤΟΜΟΣ Β'. Κέρκυρα, 2014

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Κ., *Το κακό οδεύει έρποντας...Οι λοιμοί της πανώλης; στα Ιόνια Νησιά (17ος-18ος αι.)*. ΒΕΝΕΤΙΑ, 2007

ΛΕΓΚΟΦ ΖΑΚ. *ΠΡΟΛΟΓΟΣ*. Στο, *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ*. ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2011.

Λέτσιος, Β., *Η Μετάφραση της Τρικυμίας του Σαίξπηρ από τον Ιάκωβο Πολυλά*. Ζητήματα νεοελληνικής φιλολογίας. Μετρικά, υφολογικά, κριτικά, μεταφραστικά. Πρακτικά ΙΔ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης 27-30 Μαρτίου 2014. Μνήμη Ξ. Α. Κοκόλη, Α.Π.Θ., Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας ΜΝΕΣ, Θεσσαλονίκη, 2016.

Λέτσιος, Β., “Ο κριτικός λόγος του Ιάκωβου Πολυλά” [Ιάκωβος Πολυλάς, *Τα Κριτικά Κείμενα*, φιολ. επιμ. Θεοδόσης Πυλαρινός, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 2015, σ. 458]. Νέα Εστία, Αθήνα, 2017

Λυκίσσας Μ. *Παροιμίες της Κέρκυρας και των Γύρω Νησιών*. Κερκυραϊκή Ένωση Ελευσίνας “Ο Άγιος Σπυρίδων”. Αθήνα, 1991

ΛΙΑΤΑ. ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. *Η ΚΕΡΚΥΡΑ ΚΑΙ Η ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΩΝΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ Η «ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΙΜΑ» ΤΟΥ 1891*. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ. Αθήνα, 2006

ΛΟΥΚΑΤΟΥ, Δ. *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ* , 268. ΜΙΕΤ. Αθήνα, 1992

Μοσχόπουλος, Γρ., *Κοινωνικοί Αγώνες του Εφτανησιακού Λαού. Από τις Παροιμίες και την Λαογραφία του*. ΟΔΕΒ. Αθήνα, 1966

Παγκράτης, Ν., και Κούδα, Δ., *Ιάκωβου Πολυλά, Ανέκδοτα Έργα*. Image. Κέρκυρα, 2019

Παπαδιαμάντης, Α., *Η ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΑ*. Βιβλιοπωλείον της Εστίας. Αθήνα, 2022

Πολυλάς Άπαντα. Αναστήλωσε Βαλέτας, Γιώργος. ΝΙΚΑ. Αθήνα, 1950.

Πολυλάς, Ι. *Αμλέτος. Τραγωδία Σαικσπείρου*. Ιδεογραμμα. Αθήνα, 2008

Πολυλάς, Ιάκωβος. *Τα τρία φλωριά*. Παρατηρητής. Αθήνα, 1983

ΠΟΥΛΑΣ, Ι. *ΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ*. Φιλολογική επιμέλεια, Θ. Πυλαρινός. Αθήνα, 2015

Πολυλά, Ι. *Η Φιλολογική μας Γλώσσα*. Φιλ. Επιμ. Μπαλάσκας, Γ., ΑΘΗΝΑΙ 2005

Πολυχρονάκης, Δ., *Ο κριτικός ιδεαλισμός του Ι. Πολυλά*, ΠΕΚ, Ηράκλειο, 2002

Πυλαρινός, *Κέρκυρα Μια Πόλη στη Λογοτεχνία*. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα, 2005.

Ρηγάτος, Γερ., *Η υγεία του παιδιού στη λαϊκή μας παράδοση*. ΔΩΔΩΝΗ, Αθήνα, 1992

Σαλβάνος, Γ., *Λαογραφική Ύλη Κέρκυρας*. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1930

Σαλταρη, Ν. «*Αρβανίτικες Ιστορίες & Θρύλοι*». ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΕΡΟΥ. Αθήνα, 1987

Σβορώνος, Ν. *Μελετήματα για τη Λευκάδα και τους Λευκαδίτες*. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών. Αθήνα, 2011

Τριάντου, Ι. *Το λογοτεχνικό αφηγηματικό έργο του Ιάκωβου Πολυλά*. Ι ΠΟΥΛΑΣ “*Εις άλλοτε Κερκυραίος*”. 84-85, Πόρφυρας. Κέρκυρα, 1998

Acosta, M., *The Controversy Between Schiller and Fichte*, στο *The Palgrave Handbook on the Philosophy of Friedrich Schiller*. Palgrave, Cham, Switzerland, 2023

Bacchilega, C., *Postmodern Fairytales. Gender and Narrative Strategies*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia, 1997

Balibar, E. *Masses, classes, ideas. Studies on politics and philosophy before and after Marx*. Routledge, New York and London, 1994

Beaton, Roderick. *Εισαγωγή στην Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία. Ποίηση και Πεζογραφία 1821-1992*. Νεφέλη. Αθήνα, 1996

Braudel, Fernand. *Civilisation and Capitalism. 15th-18th century. The perspective of the world*. Collins. Glasgow, 1984

Campbell, G. L., Lurker, Manfred. *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*-Taylor & Francis Group. Routledge, London, 2004

Danton, R., *The Great Cat Massacre: And Other Episodes in French Cultural History*. Basic Books, New York, 1985

Elsie Robert. *Albanian Folktales and Legends: Selected and translated from the Albanian*. CreateSpace Independent Publishing Platform. London 2015

Fisher, M., *The Weird and the Eerie*. Repeater. London, 2017

Girard, R. *The Scapegoat*. Hopkins Press, Baltimore, 1989

Helfer, M., *Herder, Fichte, and Humboldt's "Thinking and Speaking"*, στο, Mueller-Volmer, K., (ed) *Herder Today: Contributions from the International Herder Conference, November 5–8, 1987, Stanford, California*. De Gruyter. Berlin, 1990

Hobsbawm, E. *Bandits*. Pantheon. New York, 1981

Herzfeld, M., *ΠΑΛΙ ΔΙΚΑ ΜΑΣ. Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. Αθήνα, 2002

HANDMAN MARIE - ELISABETH, *Βία και Πανουργία*. Καστανιώτης. Αθήνα, 1990

Helfer, M., *The Word Unheard: Legacies of Anti-Semitism in German Literature and Culture*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 2011

Milios, J., and Sotiropoulos, D., *Rethinking Imperialism. A study of capitalist rule*. PALGRAVE MACMILLAN, London, 2009

Morreti, F., *Signs taken For Wonders*. Verso, London and New York, 2005

Mitserlich A., *Society Without the Father: A Contribution to Social Psychology*. Harcourt Brace & World, New York, 1969

Politis, L., *A History of Modern Greek Literature*, Clarendon Press. Oxford, 1973

SCANDURA, T., *ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ Ι ΠΟΛΥΛΑ ΓΙΑ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ. Ι ΠΟΛΥΛΑΣ "Εις άλλοτε Κερκυραίος"*. ΠΟΡΦΥΡΑΣ 84-85, Κέρκυρα, 1998.

Theotokis, K., (translated by: Davies, J.M.Q). *Slaves in their chains*. Angel books, London, 2014

Theotokis, K., *Condemned*. (Translated by Miltiades and Susan Matthias). Cosmos Publishing, New Jersey, 2021